Ahmet Yeşilyurt

Talihe Zar Atmak

Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Kumar

iletişim

AHMET YEŞİLYURT

Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Kumar

AHMET YEŞİLYURT İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladı. Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2011 yılında mezun oldu. Aynı bölümde aynı yıl başladığı yüksek lisans eğitimini "*Polis Mecmuası*'nda (1913-1928) Polis ve Cinayet" başlıklı teziyle tamamladı. 2013 yılında Anadolu Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doktora eğitimine başladı. 2015-2016 bahar dönemini Erasmus Programı çerçevesinde Almanya'nın Mainz kentindeki Johannes Gutenberg Üniversitesi Türkoloji bölümünde geçirdi. Doktora çalışmasını 2019 yılında Anadolu Üniversitesi Tarih bölümünde hazırladığı "Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Kumar" başlıklı tez çalışmasıyla tamamladı.

İletişim Yayınları 3148 • Araştırma-İnceleme Dizisi 523
ISBN-13: 978-975-05-3299-3

1. Baskı 2022, İstanbul

EDİTÖR Kıvanç Koçak
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAKTAKİ GÖRSEL Üzerindeki çizim nedeniyle ülkeye girişi yasaklanan iskambil kâğıtlarından biri (BEO 2659/199425).
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Oben Üçke
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AHMET YEŞİLYURT

Talihe Zar Atmak

Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Kumar

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KISALTMALAR

A.DVN	Bab-ı Asafi- Divan-ı Hümayun Kalemi
A.MKT	Sadaret- Mektubi Evrakı
A.MKT.MHM	Mühimme Kalemi
A.MKT.MVL	Meclis-i Vala Evrakı
A.MKT.NZD	Nezaret ve Devair
A.MKT.UM	Umum Vilayat
A.MTZ	Eyalet-i Mümtaze
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO	Babıali Evrak Odası
BOA	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
C.ADL	Cevdet-Adliye
C.ZB	Cevdet-Zabtiye
DBİA	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DH.EUM.1.ŞB	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 1. Şube
DH.EUM.2.ŞB	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube
DH.EUM.3.ŞB	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3. Şube
DH.EUM.5.ŞB	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube
DH.EUM.ADL	Takibat-ı Adliye
DH.EUM.AYŞ	Asayiş Kalemi
DH.EUM.EMN	Emniyet Şubesi
DH.EUM.KADL	Kısm-ı Adli Kalemi

DH.EUM.MEM	Memurin Kalemi
DH.EUM.MHM	Muhasebe Kalemi
DH.EUM.THR	Tahrirat Kalemi
DH.EUM.VARK	Dahiliye Nezareti- Emniyet-i Umumiye Evrak Odası
DH.H	Hukuk Kalemi
DH.HMŞ	Hukuk Müşavirliği
DH.İ.UM.EK	İdare-i Umumiye Ekleri
DH.İD	İdare
DH.MB.HPS	Meban-ı Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti
DH.MKT	Mektubi
DH.MKT.PRK	Mektubi Kalemi Perakende Evrakı
DH.MTV	Mütenevvia
DH.MUİ.	Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
DH.SYS	Siyasi Kısım Evrakı
DH.ŞFR	Şifre Kalemi
DH.UMVM.	Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Kataloğu
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
HR.MKT	Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
HR.TO	Tercüme Odası
İ.DH	Dahiliye
İ.HUS	Hususi
İ.MVL	İrade Meclis-i Vala
MF.MKT	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MV	Meclis-i Vükela Mazbataları
MVL	Meclis-i Vala Evrakı
PM	Polis Mecmuası
ŞD	Şura-yı Devlet
TFR.I.A	Sadaret
TFR.I.AS	Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık
TFR.I.KV	Kosova
TFR.I.MN	Manastır
TFR.I.SL	Selanik
TFR.I.ŞKT	Rumeli Müfettişliği, Arzuhaller
Y.A.HUS	Sadaret Hususi
Y.A.RES	Sadaret Resmî Evrakı
Y.EE	Esas Evrakı
Y.EE.KP	Esas Kamil Paşa Evrakı
Y.MTV	Mütenevvi Maruzat Evrakı

Y.PRK.ASK	Askerî Maruzatı
Y.PRK.AZJ	Arzuhaller ve Jurnaller Katalogu
Y.PRK.BŞK	Başkitabet Dairesi Evrakı
Y.PRK.EŞA	Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik
Y.PRK.TKM	Yıldız, Perakende, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
Y.PRK.ZB	Zabtiye
ZB	Zabtiye Nezareti Belgeleri

Teşekkür

Bu kitap, 2019 yılında Anadolu Üniversitesi'nde savunduğum "Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Kumar" başlıklı doktora tezimin gözden geçirilmiş, düzeltilmiş, ilaveler yapılmış şeklidir. Lisans döneminden başlamak üzere doktora eğitiminde de bursiyeri olduğum TÜBİTAK'a desteklerinden dolayı bir kez daha teşekkür ederim. Danışman hocam Sedat Bingöl, tüm doktora süreci boyunca her zaman beni destekledi, sağ olsun. Erasmus sürecindeki desteklerinden dolayı Laszlo Karoly'e de ayrıca teşekkür ederim. İstanbul'da İletişim Yayınları'nın eski yerinden ilk kez kitap alırken çok mutlu olmuştum. Bu yayınevinde, bu imkânı sağladığı için editörüm Kıvanç Koçak'a müteşekkirim.

Ailem tüm süreç boyunca rahat "ders çalışmamı" sağladı, minnettarım.

Ankara, 2022

BİRİNCİ BÖLÜM

İlkçağlardan Modern Zamanlara Kumar Olgusu

Kumar ve kumar oynamakla ilgili insan davranışları ilkçağlardan itibaren başlar. Mitolojik anlatılardan başlayarak, rulet masalarına kadar uzanan dönemi kronolojik şekilde ortaya koymak epey zor. Ancak en azından, bu alandaki gelişim ve dönüşüm hakkında bir kompozisyon oluşturmayı, kumar olgusunun araştırmamıza konu olan zaman dilimi içerisine nasıl ve ne şekilde evrimleşerek geldiğine göz atmayı deneyeceğiz. Kelime anlamından başlayarak Avrupa'da kumarhane olarak kullanılan yerlerin, mekânların açılışına kadar olan tarihsel süreci ele alıp kumarın sözlükteki manasından yola çıkarak gündelik yaşamdaki yerini tespit etmeye çabalayacağız: Bugün "kumarhane" olarak bildiğimiz yerlerin oluşum süreci nasıldı? İlerleyen dönemle birlikte, Tanzimat sonrasına kadar Osmanlı topraklarına yabancı olan modern anlamdaki kumarhaneler, Osmanlı ve Cumhuriyet basınında nasıl yer alıyorlardı?

Sözlüklerde kumar

Kumar kelimesi Türkçeye Arapçadaki "kımâr"dan geçmiştir ve "para karşılığı oynanan oyun" anlamına gelmektedir.[1] Etimolojik olarak, kumar kelimesinin Türkçede ilk olarak 1300'de *Mukaddimetü'l Edeb* adlı eserde "kumar oynaştılar" şeklinde geçtiği belirtilmektedir.[2]

İslâmiyet öncesi Arap toplumunda çeşitli şans oyunları oynanmaktaydı. Oynanan oyunlardan birisi de "meysir"di. Meysir, kesildikten sonra hayvanların etlerinin parçaları üzerinde pay ve risk değerleri yazılarak, her biri ayrı isimli belirli sayıdaki okların çekilmesiyle oynanırdı ve uzun yıllar boyunca Arap yarımadasında yaygındı.[3] Meysirin yaygınlığından olsa gerek, İslâm dünyasında, her birine değer verilmiş oklarla oynanan her türlü şans oyununa meysir denilmekte ve birçok türü de bulunmaktadır.[4] Dolayısıyla meysir oyunu daha sonra genel olarak "kumar"la eş anlamlı olarak da kullanılır hale gelmişti. Bu türdeki oyunlar çoğunlukla, yaşadıkları dönemler içerisinde "aristokrat" olarak adlandırılabilecek kişiler tarafından, bir tür vakit geçirme ve eğlence aracı olarak görülmüştür. Yine İslâmiyet öncesinde Arapların, çok tanrılı inancın gereği olarak çeşitli tanrı isimlerini kullanarak *ribabah*tan (bir tür davul) ya da bir deri çantadan oklar seçerek oynadıkları oyunlar olduğu da bilinmektedir.[5]

İslâm ise "kumar" oynamayı bir boş vakit öldürme aracı olarak görmekte ve kumarın "şeytan işi" olduğunu be-

---

1 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 2003, s. 527.

2 Sevan Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, Liberus Yayınları, 2020, s. 513.

3 "Meysir", yazan: Tevfik Fehd, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 509.

4 Muhammed İkbal Sıddıki, *Why Islam Forbids Intoxicants and Gambling?*, Kazi Publications, Lahor, 1981, s. 130.

5 Sıddiki, s. 138.

lirterek inananlar için haram kılmaktadır.[6] Dolayısıyla kumar oynamaya ilişkin bu bakış, Müslüman toplumlarda halen sürmektedir. Şans ve beceriyle birlikte, yarışma yahut sonucu belirsiz bir olay üzerinden bahis oynama ya da kazanç elde etme şeklinde tanımlanan kumar, İslâm dininin kesin olarak yasakladığı faaliyetlerden olduğundan[7] bu yasaklama, Osmanlı Devleti dönemi için de belirleyici olmuştur.

Günümüzde en yaygın kullanılan dil olan İngilizcedeki *gamble*[8] kelimesi de yine, bir oyun ya da yarışın neticesinde kazanılacak para için oyun oynamak anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimenin kökeninde "oyun" anlamına gelen "*game*" yatmaktadır.[9] Nitekim Redhouse tarafından yayımlanan 1882 tarihli *Türkçe-İngilizce Sözlük*'te de, *gamble* kelimesinin Türkçesi "kumar oynamak" olarak yer almıştır.[10]

Genel olarak baktığımızda "kumar", para kazanmak üzerine oynanan oyunları ifade ediyorsa, temelinde oyun oynamanın yattığını söyleyebiliriz. Öyleyse bu noktada kumar oynamanın oyunla ilişkisine bakabilir, insanın neden kumar oynama ihtiyacı hissettiğini üzerinde düşünebilir, "oyun" kavramı üzerinde kısaca durabiliriz.

Boş zamanlar teorisi ve oyun

Düşünen insan (*Homo Sapiens*), alet yapan insan (*Homo Faber*) tanımlamalarının yanında Hollandalı tarihçi ve felsefeci Johan Huizinga'nın kullandığı *Homo Ludens* kavramı da in-

---

6 Maide Suresi 90-91, Kuran-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010, s. 33.

7 "Kumar", yazan: Ali Bardakoğlu, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 364.

8 *Mirable Dictionary*, Mira Publishing, 2007, s. 341.

9 Franz Rosenthal, *Gambling in Islam*, Brill, Leiden, 1975, s. 1.

10 James William Redhouse, *Redhouse's Turkish Dictionary*, Wyman and Sons, Londra, 1882, s. 133.

san türünün gelişiminin tanımlanmasında, kavramsallaştırılmasında önemli bir yer tutmaktadır.[11]

Homo Ludens, "oyun oynayan insan" anlamına gelmektedir. Bu terimin ifade ettiği kavramsal sınırlar ne olursa olsun, aslında kumara giden yolun "oyun oynama dürtüsünden" kaynaklandığı gerçeğinden yola çıkmaktadır.[12] Zira oyun ve kumar olarak nitelendirilen şeyler arasına bir sınır koymak oldukça zordur; bunların nerede başlayıp nerede bittiğini kestirmek, bu sınır koyma eyleminin temel açmazıdır.

Antik çağlardaki topluluklar için vakit geçirme yollarının en önemlilerinden biri de bir şekilde aydınlatılmış odalarda ya da daha ferah mekânlarda oyunlar oynamaktı.[13] Huizinga'ya göre taştan, kemikten, tahtadan ya da oyun nesnesi olarak kullanılabilecek her şeyden bir "oyun alanı" kurmak, gündelik hayatın yüklediği sorumluluklar olmadan –belki de bunlardan kurtulmak için– yapılan geçici faaliyetlerdendi.[14] Antikçağ insanının oyun oynama faaliyetine ilişkin bu yorum biraz abartıya kaçmış olsa da, günlük işleyişin dışında kalan zamanlarını oyunla geçirdiklerini varsayabiliriz elbette. Peki, geçici faaliyet alanı dışında düşünecek olursak insan neden oyuna gerek duymaktadır? "Boş zamanlar teorisi", oyun oynama kavramı için bu anlamda oldukça yararlı görülmektedir.

Boş zamanlar üzerine araştırmalar görece yeni ortaya çıkmış bir alandır. "Boş zaman" kavramı, insanlık tarihinde ça-

---

11 Johan Huizinga, *Homo Ludens*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, 2008.

12 *Homo Ludens*'in, "oyun oynayan insan"ın bir sonraki aşamasına ve çalışmamızın bundan sonraki bölümlerine daha uygun tanımlama, "*Homo Aleator*" yani "kumar oynayan insan" olabilir. Bkz. Gerda Reith, *The Age of Chance*, Routledge, Londra, 1999, s. 181.

13 Wladyslaw Jan Kowalski, "Eski Yunan'dan Çin'e Antikçağ Oyunları", çev. A. Hatay, *P Dergisi*, sayı 31, 2003, s. 8.

14 Huizinga, s. 25.

lışmanın karşıtı olarak tanımlanmıştır;[15] çalışmaktan arta kalan zamanda insanoğlunun vaktini harcadığı zaman aralığı olarak da düşünülebilir. Kavram, eski Yunan'dan itibaren mevcuttur; Romalılarda da oyunlar, spor faaliyetleri, gladyatör dövüşleri bugünkü boş zaman algılamasıyla paralellik taşır biçimde kitlelerin boş zamanlarını doldurmak için ortaya çıkmıştır.[16]

> Ortaçağ'a kadar bedensel çalışma alanının tamamen dışında, bağımsız bir alan olarak değerli görülen boş zaman, insanın sahip oldukları şeylere göre değerlendirilen endüstri çağında, moda diye ön plana çıkarılan eylem ve eşyalara sahip olmanın bir imkânı olarak çalışma alanına dahil edilmiştir.[17]

Oyun oynamaya dair etkinlikler bir kere keşfedildikten sonra günümüze gelene kadar, insanlığın gelişimine de paralel olarak değişmiş ve dönüşmüştür. Bu noktada "boş zamanlar teorisi" kumarın çıkışını ve gelişim noktalarını aydınlatmamıza faydalı bir temel sunuyor olsa da modern insan için geçerli olan nedenler şüphesiz çok farklıdır. "Oyun oynayan (eğlenen) insan"dan "zar atan insan"a değişim ve dönüşüm süreci devam edecektir. Kumar olgusu, en temelinde boş zamanlarını değerlendirmeye çalışan insanın oyunlarını geliştirmesi ve türlerini artırmasıyla mümkün olmuştur. Bu noktada, oyun oynayan insanın bunu inançlarına ve düşünüşlerine nasıl yansıttığına kısaca bakmamız yerinde olacak.

---

15 Murat Bahadır, "Antikçağdan Günümüze Boş Zaman Üzerine Bir Değerlendirme", *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I/2, 2016, s. 104.

16 Ömer Aytaç, "Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 2002, s. 236.

17 Bahadır, s. 114.

Mitolojiden antik çağlara kumar

Mitolojiler, dinlerin henüz ortaya çıkmadığı bir dönemde şekillenmeye başlamış, hatta dinler ortaya çıktıktan sonra da şema ve düzenlerini korumaya devam etmiştir. Bu durum, gerek halkların yaşayış biçiminde, gerek ortaya konan edebi eserlerde net biçimde görülür. Günümüzde de modern kumarhanelerde "şansın" onlardan yana olması için sallamak üzere oldukları zarları öpen insanlar, şans tanrıçasından yardım istediklerini pek tahayyül etmiyor gibi gözükürler. Oysa uzun bir dönem boyunca var olan gerçeklik tam olarak buydu. "Şans" bir zamanlar, sadece insanların talihli olup olmadığını belirleyen tanrıların ismi olarak gündelik hayatın içerisindeydi.

Kumar oynama alışkanlığının günümüze doğru nasıl evrildiğini görmek için antik Yunan, Roma ve hatta Mısır mitolojisinin sunduğu örneklere çok kısaca da olsa bakabiliriz.

Oyun, kumar, hasat, avlanma gibi faaliyetlerin sonunda kazanılmış bir değerin ortaya çıkması gereklidir. İnsanların faydalanabileceği her türlü değerden bahsediyoruz. Dolayısıyla, insan türünün kazanmaya yönelik ortaya çıkaracağı dürtü, şansının da olduğunu düşünmeye başlamasıyla mümkün olacaktır. Nitekim Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi* adlı kitabında, kumar alışkanlığında ana etkenin şans inancı olduğunu vurgular.[18] Oyunun kökeninde de kazanmaya dair bir inanışın olması gerekir. Yine Veblen'e göre, kumar faaliyetinin kökeninde, doğaüstü bir temsilciye duyulan inanç da bulunmaktadır;[19] kişi şayet kazanacaksa ona yardım eden bir üstün gücün var olması gerektiğini de düşünmeye başlamıştır.

---

18 Thornstein Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi*, çev. Eren Kırmızıaltın ve Hüsnü Bilir, Heretik Yayıncılık, 2015, s. 247.

19 Veblen, s. 265.

Veblen'in tezini desteklercesine, antik Romalıların hayatında insanların hayatlarını yöneten, elinde tuttuğu dümeni ve bereket boynuzuyla kör talihi simgeleyen, kör bir tanrıça olan Fortuna vardır.[20] İslâm kültüründe de, Fortuna'nın elinde tuttuğu dümen tanımlamasına eş düşen "Çark-ı Felek", kaderin sürekli hareket halindeki iyiden kötüye ve tam tersine devinimini karşılar.[21] Bugün kullanılan kimi kumar aletlerinin temelini dönen bir çarkın oluşturduğunu düşündüğümüzde oldukça tarihsel bir süreklilik yakalamış olmuyor muyuz?

Nitekim Romalıların şans tanrıçası Fortuna, antik Yunan'da Tykhe olarak görülmüş,[22] özellikle Ortadoğu mitolojisinde bereket ve bolluğun simgesi olan anatanrıça İsis'le bir tutulmuştur.[23] Yine Yunan tanrısı Hermes (Romalıların bildiği şekliyle Merkür) kumarbazların patronu ve şansın tanrısı olmasının yanında dil, atletizm, hırsızlık, ticaret gibi birçok farklı alanın da tanrısı olarak kabul ediliyordu.[24]

Bu çoklu sıfatlaştırma halinin, yaşanılan coğrafya ve biriktirilen kültürle eşzamanlı olarak değiştiği ve dönüştüğü görülmektedir. Bu değişim ve dönüşümler gündelik hayattaki değişim, dönüşüm ve sürekliliklerin bir yansımasıdır. Aynı zamanda coğrafyanın da etkisidir. Nitekim Hermes'in Mısırlılardaki karşılığı Thoth'dur. Mısırlılar genellikle ibis kuşu ya da köpek suratlı bir Tanrı olarak tasvir ettikleri Thoth'un kumar oynamayı icat ettiğine inanıyorlardı.[25]

---

20 Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 2015, s. 114. Bugün de kullanılan İngilizce "*fortune*" (şans, baht, talih) kelimesinin kökeni buraya dayanmaktadır.

21 Mete Tunçay, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi,* Milli Piyango İdaresi Yayınları, 1993, s. 16.

22 Tyhke, MÖ 3. yüzyılda Antakya şehrinin koruyucusu olarak, bir şehir muhafızı olarak da ortaya çıkmaktadır; bkz. Tunçay, s. 16. Nitekim Antakya isminin söz konusu tanrıçadan geldiğini düşünenler de bulunmaktadır.

23 Erhat, s. 114.

24 David G. Schwartz, *Roll the Bones*, Gotham Books, New York, 2006, s. 22.

25 Schwartz, s. 10.

Zardan iskambile

İlkçağlardan itibaren oyun için kullanılan bazı nesnelerin zamanla, oyun şekilleri ve çeşitleri artan "kumar"ın temel öğeleri haline geldiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bugün ister aile arasında oynanan masum oyunlarda olsun, ister kumarhanelerde oynanan oyunlarda olsun söz konusu nesnelerin yardımcı ve ana rollerinin seyrine göz atabiliriz.

Örneğin, dünyanın nasıl yaratıldığını anlamaya çalışan topluluklar için "zar" önemli bir yer işgal etmektedir: Yunan mitolojisinde Poseidon, Zeus ve Hades bir zar oyunuyla dünyayı aralarında bölüşmüşler; Norveç'in ayrılması iki kral arasında gerçekleşen zar atma mücadelesinde Tanrı'nın eliyle gerçekleşmiş; İskandinav mitolojisindeki Ases, Hindu tanrısı Şiva insanoğlunun kaderini hep zar atarak belirlemişlerdir.[26] Gündelik yaşamlarındaki yansımayı dinsel inanışlarında da görmeye çabalayan ilkel topluluklar için bütün bu tasvirler, zarın onların oyunlarında temel nesne olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Zar, bir kumar aracı haline gelmeden önce dünyanın yaratılışı ya da insanın yazgısına dair temel mesajlar vermeyi amaçlayan motif olarak karşımıza çıkmaktadır.

Peki ama zar niçin bu kadar önemlidir? Somut bir nesne olarak zara dair bilinen en eski kayıt, Kuzey Irak'taki kazılarda ortaya çıkan pişmiş çömlekten yapılmış ve yüzleri birden altıya kadar sıralanmış olan zarlardır, ki bunlar MÖ 3000'li yıllara tarihlenmektedir.[27]

Can sıkıntısını yenmenin yolunun, kuralları ve şekilleri önceden belirlenmiş oyunlar oynamak olduğunu belirtmiştik. Bu oyunların en ilkellerinden birisi de aşık oyunudur. Aşık kemikleri formel olarak zarlara çok benzerlik gös-

26 Reith, s. 14.

27 Zeki Tez, *Gündelik Yaşam ve Eğlencenin Kültürel Tarihi*, Doruk Yayınları, 2009, s. 125.

termektedir. Tarihsel kayıtlara bakıldığında da zar ve aşık oyunlarının eşzamanlı olarak oynandığı söylenebilir. Nitekim şekillerini ve elde etme biçimlerini (aşık kemiği hayvanlardan elde ediliyordu) düşünürsek aşık kemiklerinin zarların atası sayılabileceğini düşünebiliriz. Kowalski, birçok farklı kültürde rastladığımız, Anadolu'da "aşık oyun"u olarak bilinen oyunu ya da *astragalos*u şöyle anlatır:

> Eski bir Yunan oyunu olan Astragalos, daha çok "Aşık Oyunu" olarak bilinirdi. Bu oyun, belirli bir puanlama sistemi olan belki de ilk oyundur. Oyun: koyun, keçi, ya da diğer çiftlik hayvanlarının aşık kemikleriyle oynanırdı. Kemikler, şimdiki zarlar gibi avucun içinde sallanır ve yere atılır, bir yüzleri yukarı bakar biçimde yere düşerdi. Romalılar bu oyuna Tali derler ve kemiklerin her bir yüzünde 1,3,4 veya 6 gibi değerler verirlerdi. En yüksek sayıyı atan oyunu kazanırdı. Birbiriyle aynı dört yüz geldiğinde buna "köpek" denir ve bu eli atan kaybederdi. "Venüs", yani dört tane farklı yüz atabilen ise daima kazanırdı.[28]

Yunanlılar, Mısır'da ve doğuda bilinmesine rağmen zar oyununun Truva Savaşı kahramanlarından Palamedes tarafından bulunduğuna inanıyorlardı.[29] Homeros'un *İlyada*'sında da aşık kemikleriyle oyun oynanmasından bahsedilmektedir.[30] Yine Homeros'un *Odysseia* eserindeyse tavla oynayan gençlerden söz edilmektedir.[31] Aristophanes'in *Kömürcüler* oyununda gençlerin kumar ve şarap taşkınlığıyla eğlendikleri anlatılmaktadır.[32] Ancak bu oyun türlerinin bu-

---

28 Kowalski, s. 8.

29 "Zar", *Meydan Larousse*, c. 20, s. 456.

30 Arnold, s. 8.

31 Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat-Abdül Kadir, İş Bankası Yayınları, 2016, s. 6.

32 Aristophanes, *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Yayınları, 2016, s. 211.

gün anladığımız manasıyla kumar sayılıp sayılmayacağını, oyun türlerine dair bilgilerimizin kısıtlı olması yüzünden tam olarak tespit edebilmek zordur.

Hayvanların aşık kemikleri, atılıp yere düştüklerinde düz durabildikleri için Anadolu'dan İç Asya'ya, gerek Yunan gerek Roma devirlerinde de zar yerine kullanılmış ve oynanmıştır.[33] Nitekim Kowalski'nin yukarıdaki gibi tarif ettiği oyunun epey rağbet gördüğü, birçok arkeoloji müzesinde örnekleri sergilenen buluntular sayesinde ortadadır: MÖ 330-300 yılları arasına tarihlenen, güney İtalya'da çıkarılmış ve orijinali British Museum'da bulunan, gündelik hayatın masumane koşuşturması içerisinden sıyrılmış iki Romalı kadının *astragalos* oynadığı heykelcik bu buluntuların en önemlilerindendir. Anadolu'da da çokça bilinen aşık oyunu, yine arkeolojik örneklerle de desteklendiği üzere Bizans döneminde çocukların ve gençlerin çok sevdiği bir oyun olmuştu.[34] Yunan ve Roma dünyasında aşık kemiklerinin bir tür kumar oyunu olarak kullanıldığını da düşünebiliriz.[35] Özetle arkeolojik veriler, toplumların kumar oynamaya giden yolda aşık kemiklerinin formlarında değişiklikler yaparak onları –adı kumar olmasa da– birçok farklı oyunun teması haline getirdiklerini göstermektedir.

Mezopotamya halklarının da tavlanın atası sayılabilecek oyunlar oynadıklarını, MÖ 3000'li yıllara tarihlenen Ur kraliyet mezarlarında bulunmuş beş farklı oyun tahtasından biliyoruz.[36] Bu oyun tahtalarının değişik şekilleri, Osmanlı örneğinde de karşımıza çıkacak ve beçiç, peçiz gibi oyunlarda görülecektir. British Museum'daki buluntular da eski Mısır-

---

33 *Meydan Larousse*, c. 2, s. 129.

34 Fatma Akyürek ve Gül Özturanlı, *Saraydan Sokağa Oyun*, Kabalcı Yayıncılık, 2013, s. 25.

35 Heval Bozbay, "Geçmişten Günümüze Aşık Oyunları", *Cyprus International University Folklor/Edebiyat*, c. 19 (2.73), 2013, s. 149.

36 Schwartz, s. 9.

lıların *atep* adını verdikleri, kişinin elinde ne kadar sayı olduğuna dair tahminlerin yapıldığı türden bir oyun oynadıklarını gösteriyor. Yine 4.000 yıl önce Çinlilerin bugün de yaygın olarak oynanan Go oyununu (we-ich'i) oynadıkları biliniyor.[37] Hindistan'da doğmuş Mahabharata Destanı'nını da zar oyununun birçok farklı kültür ve uygarlıkta ortaya çıkmasının güzel örnekleri arasında sayabiliriz.[38]

Zarlar ve aşık kemikleri, antikçağ boyunca beraber kullanılmış ve oyunların baş nesnesi olmuşlardır. Zamanla aşık kemikleri yerlerini zara bırakırken imparatorların da bu tutkuya kayıtsız kalmadıkları görülür: Roma imparatorlarından Augustus'un aşırı kumar düşkünü olduğu; Claudius'un aptalca, Nero'nunsa çılgın bir adam gibi oynadığı;[39] Marcus Aurelius'un da zar oyunlarına oldukça meraklı olduğu söylenmektedir.[40]

> (...) kumarla mücadeleyi, hiçbir devlet, hiçbir devirde başaramamıştır. Bu savaş İsa'nın doğumu tarihinden başlar. Zar ve aşık kemiği eski Yunanistan'ın baş oyunu idi; Roma'da imparatorluk kurulunca talih oyunları yasağı başlamış, fayda vermemişti; zira Sezar bile azılı kumarbazdı; yasağa aldırılmayarak ortaya keselerle değil, kasalarla para konurdu.[41]

Zar oyunları, tüm Ortaçağ boyunca Avrupa'daki en standart kumar oyunu olarak devam etmiştir.[42] Ancak her du-

---

37 Peter Arnold, *The Encyclopedia of Gambling*, Chartwell Books, Londra, 1997, s. 8.

38 Duryodhana'nın amcası Şakuni'nin telkiniyle zar oyununda Yudhishthira'yı yenmesi ve kauravaların pandavalara karşı her şeylerini almasının detaylı bir anlatısı için bkz. (der.) Moritz Winternitz, *Hint Destanları*, çev. Korhan Kaya, İmge Yayıncılık, 2002, s. 53-55.

39 Reith, s. 45.

40 Hatta Cladius'un zar oyunları hakkında kitap yazdığı ve oyunda nasıl kazanılacağı üzerinde durduğu da bilinmektedir; bkz. Tez, s. 125.

41 Refik Halid Karay, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, İnkılap Kitabevi, 2017, s. 475.

42 Reith, s. 46.

rumda zarla oyun oynamak artık yeterli olmamıştır ki, 15. yüzyıldan itibaren zarların yanına kâğıtlar da eklenmiş ve sonrasında hem zarın hem de kâğıtların birlikteliğiyle "modern oyunlara" giden süreç başlamıştır.

İskambilden kumarhanelere

Bugün adına "kumar" denilen oyunlarda kullanılan malzemelerin esas olarak milattan önce ortaya çıktığını ve bunların sadece bir coğrafya ya da bir kültürle sınırlı kalmayıp, tüm dünyada görüldüğünü söyleyebiliriz. İskambil kâğıtları da "kumar" olgusunun en önemli materyallerinden biridir ve o da gelişerek, dönüşerek bugünkü şeklini almıştır.

İskambil kâğıtlarının bugünkü şekline kavuşmadan önce tarot kartları ya da oyun kartları olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Avrupa'da 1470 yılında ortaya çıkan tarot kartları, zamanla bugünkü şeklini alan iskambil destelerinin ilk aşaması olarak kabul edilir.[43] İtalyanca *brusquembille*, Fransızca *briscambille* sözcüklerinden Türkçeye geçen iskambil kâğıtlarının Avrupa kıtasında geliştiği, Gutenberg matbaasında oyun kâğıtları basıldığı bilinmekle birlikte iskambil kâğıtlarının asıl kaynağının 7.-10. yüzyıllarda kâğıt parayla bahis oynayan Çinliler olduğu düşünülmektedir.[44] Bu durum, Çinlilerin kâğıdı kullanan ilk medeniyet olmasıyla da ilişkilendirilebilir. Nitekim iskambil kâğıtlarının tarihi ve ortaya çıkışı hakkında, kesin bir görüş birliği olmamakla birlikte, bunların Avrupa kıtasına dışarıdan geldiği hususunda birçok araştırmacı ortaklaşmaktadır.[45] Bugünkü

43 *Meydan Larousse*, c. 10, s. 7.

44 Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, 2001, s. 546.

45 Metin And, "İskambil Kâğıtları ve Tarih", *Tarih ve Toplum*, 25, 1986, s. 34. Hulusi Kodaman ise iskambilin icat tarihinin bilinmediğini, iskambil kâğıtlarını Akdeniz Arapları'nın icat ederek, 14. yüzyılda Fransa'ya geldiği savı-

şekil ve formları incelendiğindeyse kâğıtların son halini bu kıtada aldığı görülmektedir.

Oyun kâğıtları ilk ortaya çıktıkları andan itibaren kumar oynama aracı dışında da kullanılabilmektedir. İskambil kâğıtlarının kökeninin Hindistan olduğu, Çingenelerin fal aracı olarak kullanmasıyla yayıldıkları diğer tezlere nazaran biraz daha zayıf dursa da,[46] eldeki veriler ışığında ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki, iskambil kâğıtlarına dönüşen sürecin başlangıcını oyun kâğıtları teşkil etmektedir ve kumar oynama aracı haline gelmeden önce farklı kültür ve coğrafyalarda kullanılmıştır.

Her ne kadar oyun kâğıtlarına ilişkin ilk elyazması British Museum'da bulunsa ve 1377 yılına tarihlense de,[47] oyun kâğıtlarının çok daha evvel kullanılmış olabileceğine değindik. Yapılan çalışmalar da bu tahminleri doğrular niteliktedir. 1900'lü yıllarda antropolog Stewart Culin, Asya ve Amerika yerlileri üzerine yaptığı araştırmasında, satrancın ve oyun kâğıtlarının Kore'de 6. yüzyılda oyunlarda kullanılan ayırıcı oklardan buralara gelmiş olabileceği sonucuna ulaşmıştır.[48] Bu tez, oyun kâğıtlarının Asya kıtasıyla ilişkisini açıklamaya çalışan ilk ve son çalışma değildir. Yine Marco Polo'nun Çin'den oyun kâğıtları getirdiğini ileri sürenler bulunmaktadır;[49] bu görüş de, çıkış yeri olarak Asya kıtasını işaret etmektedir.

İskambil kâğıtlarının atası sayılabilecek oyun kâğıtlarının doğuş yeri olarak, yukarıdaki örnekler de düşünülünce, kâ-

---

nı ortaya atmıştır, bkz. Hulusi Kodaman, *Zar, Kâğıt Oyunları ve Hileleri*, APA Yayınevi, 1944, s. 57. Yine Avrupa kıtasındaki iskambil kartlarının Müslüman, daha doğrusu Memlûk kartlarından türetilmiş olduğu savı da vardır; bkz. Simon Wintle, "The Playing-Card", *The Journal of the International Playing-Card Society*, XV (4), 1987, Londra, s. 2.

46 Tez, s. 136.

47 Arnold, s. 11. Bu elyazması, oyun kâğıtlarına dair bir anlatım içermekte ve türlerini detaylandırmaktadır

48 Schwartz, s. 41.

49 Schwartz, s. 44.

ğıdın kullanışlı bir halde bulunduğu ilk yer olan Asya kıtasını kabul etmemiz gerektiği ortada. Yine de bunlar, bulguların bize gösterdiği tahminler olarak kalmaya devam edecektir. 1890 yılında oyun kâğıtlarının tarihini kaleme aldığı *The Devil's Picture Book* adlı eserinin girişinde von Renssealer, oyun kâğıtlarının kaynağının ve kaşifinin hâlâ spekülasyon konusu olduğunu ve muhtemelen keşfedilmemiş kalacağını söyler[50] ki, bu kanaatin değişmesi bugün de zor.

Bugün kullanılan şekliyle 1'den 10'a kadar dört farklı dizideki (sinek, kupa, maça, karo) ve üç resimli (vale, kraliçe, kral) 52 kâğıtlık iskambil destesini oluşturan kâğıtların seri üretimi matbaanın yükselişiyle aynı zaman dilimine denk düşmektedir. Orta Avrupa'nın kitaplarla birlikte, boş zamanları değerlendirmek üzere kâğıtların da farkına varması çok geçe kalmamış gözükmektedir. Üretilen bu kâğıtların bugün bildiğimiz oyun formatlarında kullanılıp kullanılmadığı kesin olarak tespit edilememekle birlikte, sinek-kupa-maça-karo dörtlü düzeninin kısa zaman içinde kullanıma girdiği görülmektedir.

Oyun kâğıtları 1379'da önce Bavyera'da, 1380 yılındaysa tüm Avrupa'da yayılmaya başlamıştır.[51] Bu yayılma ve etki alanı giderek genişleyecek, ilk kumarhanelerin de Avrupa kıtasında ortaya çıkmasına sebebiyet verecektir.

İskambile ve oyuna, 15. yüzyıldan itibaren Farsça iskambil destesi ve iskambil oyunu manasına gelen *kanjifah* denildiği, bu oyunu oynayanların *ganjifah-baz* olarak isimlendirildiği, kart üreticilerineyse *ganjifahsaz* denildiği görülmektedir.[52] Avrupa'da modern iskambil destelerinin oluşumu, İslâm toplumları için de hemen hemen benzer özellikler göstermektedir.

---

50 John King von Rensselaer, *The Devil's Picture Book*, Dodd, Mead and Company Publishers, New York, 1890, s. 11.

51 Schwartz, s. 49.

52 Rosenthal, s. 63.

> Nitekim, Avrupa'da iskambil kâğıtlarının varlığını saptayan en eski belge Johannes adında bir Alman keşişinin Latince yazma eseridir. Bunun eldeki kopyası 1472 tarihlidir, ancak özgün metnin bundan yüzyıl daha eski olduğu bilindiğine göre, Avrupa'da iskambil kâğıtlarının 14. yüzyıla kadar gittiği kesindir. Gene 14. yüzyılda bir eski kaynaktan İtalya'da Viterbo kentine 1379'da bir iskambil oyunu tanıtıldığı, bunun Seracinia'dan geldiği (bu sözcükle Araplar veya Müslümanlar diyarı denilmek isteniyor) bu oyuna orada naib denildiği belirtilmektedir[53]

İskambil kâğıtları hakkında detaylı bir çalışması bulunan Metin And, Topkapı Sarayı'nda bulunan Memlûk destelerini yayımlamıştır. And, iskambil kâğıtlarının kökenine dair, Kahire'de 12. yüzyıla tarihlenen bir iskambil destesi bulunması üzerine Avrupa'ya bu kâğıtların Memlûkler üzerinden gitmiş olabileceği tezini ortaya atar:

> Nitekim Memluk kâğıtları Avrupa kâğıtları gibi dört takımdır. Bunlar kupa, sikke, kılıç ve polo sopasıdır. Fransız ve İngiliz sisteminde ise kâğıtların dört takımı: Kalp (kupa), trefl (sinek), pik (maça) ve karodur. Üçüncü sistem ise İtalyan-İspanyol sistemidir, bu sistemin takımları da Memluk kâğıtları ile aynıdır.[54]

Bu çerçevede Memlûk desteleri, saray erkanının da bu tarz kâğıtlardan ve oyunlardan haberdar olmamasının mümkün olmadığını düşünmemize yol açar. Roma İmparatorluğu döneminde bazı imparatorların zar oyunlarıyla vakit geçirdiklerine yukarıda değinmiştik. İskambil gibi kompleks oyun kâğıtlarının çıkmasından sonra da bunlarla vakit geçiren krallar, kraliçeler ortaya çıkacaktır. Hatta ileride görece-

53 And, 1986, s. 34.

54 And, 1986, s. 34.

ğimiz üzere bu krallardan bazılarının, kurumsal olarak kumarhanelerin ortaya çıkışlarına büyük etkisi olacaktır. Nitekim oyun kartlarının 1393'te Fransa'da yaygınlıkla kullanıldığını da Fransa Kralı VI. Charles'ın şahsi hesabından kralın eğlencesi amacıyla üç deste kâğıt hazırlaması için bir ressama verilen ödenekten anlayabiliriz.[55]

* * *

Bugün iskambil destelerinde kullanılan sembollerin kökeni tarih boyunca yaşanan sınıf mücadelelerinin bir yansıması olarak da okunabilir. "Kupa" serisinin kiliseyi, "karo" serisinin vassalları, "sinek" serisinin arazi sahiplerini, "maça"nınsa şövalyeleri temsil ettiği belirtilmektedir.[56] *Larousse Semboller Sözlüğü*'ne göre, Avrupa'ya Müslümanlar tarafından getirilmiş olan iskambil kâğıtlarında bulunan pala, kupa, topuz ve polo sopası zaman içerisinde ulusal kültürlere göre şekillenmiştir.[57]

Bugün kullanıldığı şekliyle iki yüzlü kâğıtlarsa yine 1827'de Fransa'da ortaya çıkmıştır ve şu isimleri temsil etmektedirler: Maça Papaz (Davut), Maça Kız (Pallas), Maça Vale (Hogier), Kupa Papazı (Charlemagne), Kupa Kız (Judith), Kupa Vale (La hire), Karo Papaz (Sezar), Karo Kız (Rahel), Karo Vale (Hektor), Sinek Papaz (İskender), Sinek Kız (Elizabeth), Sinek Vale (Lancelot).[58]

İlk kumarhaneler ve sonrası

Kumarhanelerin ortaya çıkmasından uzun süre önce, 1190 yılında, III. Haçlı Seferi'ne katılan bir şövalyenin kendisin-

55 Schwartz, s. 49.

56 Reith, s. 51.

57 Nanon Gardin ve Robert Olorenshaw, *Larousse Semboller Sözlüğü*, çev. Beyza Akşit, Bilge Kültür Sanat, 2019, s. 304.

58 *Meydan Larousse*, c. 10, s. 7.

den düşük sınıftan birisiyle parasına oyun oynamasının yasaklandığı ve yine 13. yüzyılda Fransa Kralı IX. Louis'nin (hükümdarlık dönemi: 1226-1270) zar oyunu ve imalini yasakladığı bilinmektedir.[59] Bu yasakların kalıcı olmayacağı görülecektir. Nitekim erken dönem Fransız yıllıklarından zar oyunun toprak sahipleri arasında hayli yaygın olduğu, 1380-1422 yılları arasında hüküm süren Fransa Kralı VI. Charles'ın Paris'teki Hotel de Nesle'de kumar oynadığı bilinmektedir.[60]

Kumar tarihi araştırmaları için altı çizilmesi gereken noktalardan biri de bugün gazino (casino)[61] ve kumarhanelerde karşımıza çıkan oyunların gelişiminde matematikçilerin oldukça yardımcı olduklarıdır. Zira olasılık hesaplamaları, kumarhane oyunları için oldukça kritik bir öneme sahiptir. Olasılık teorisi üzerine ilk hesaplamaları Galileo yapmış olsa da,[62] teori üzerine çalışmaları geliştiren, zengin bir iş insanının davetiyle ünlü matematikçi Blaise Pascal olmuştur.[63] İtalyan matematikçiler Fra Luca Pacioli ve Girolamo Cardano da şans ve olasılık hesaplamalarıyla uğraşmışlar;[64] Hollandalı Christiaan Huygens de 1656 yılında *De ratiociniis in ludoalea* (Zar Oyunu Üzerine Kurgulamalar) adlı kitabı-

---

59 Tez, s. 125.

60 Tamara Alvarez-Detrell ve Michael G. Paulson, *The Gambling Mania On And Off The Stage In Pre-revolutionary France,* University Press of America, Washington, 1982, s. 5.

61 Günümüz Türkçesinde "yemek yenilen, gösteri izlenen, müzik dinlenen ve eğlence yeri" anlamında kullanılan ve İtalyanca "casino" kelimesinden gelen "gazino", uzun yıllar (tıpkı Amerikan İngilizcesindeki "casino" kullanımında olduğu gibi) "kumarhane" anlamını da içerecek biçimde kullanılmıştır. Kelime İtalyancada "kulübe, evcik, baraka" veya "müzikli lokanta" anlamına gelmektedir.

62 Arnold, s. 35.

63 Arnold, s. 37.

64 Reith, s. 23. Örneğin Cardano, (Reith'in belirttiğine göre) 1550 yılında yayımlanan *Liber de Ludo Alea* adlı kitabında, kumar oynarken zarların atılması ve kazanma olasılıkları üzerine durur.

nı yayımlamıştır. Böylece oyunların, –bilhassa matematikçilerin yardımıyla– bilimle ilişkilerini de geliştirerek karmaşık yapılarına kavuştuğunu düşünmek makuldür.

* * *

Avrupa'da ilk legal, devlet tarafından desteklenen, halka açık kumarhane İtalya topraklarında 1638 yılında Venedik'i yöneten Büyük Konsil'in, San Moise Sarayı'ndaki Ridotto binasında açtığı kumarhanedir.[65] 11 Ağustos 1936 tarihli *Akşam* gazetesinde de bu kumarhanenin 1776'da kapatıldığı, ancak Mussolini tarafından yeniden açıldığı bilgisi küçük bir sütunda kendisine yer bulmuştur.[66]

Her ne kadar ilk kumarhane İtalya'da açılmış olsa da kumarhanelerin en meşhurları Fransa'da ortaya çıkmıştır. XIII. Louis'nin saltanat döneminde (1610-1643) kumara karşı yasaklar güçlendirilmiş ve ağırlaştırılmıştı.[67] Ne var ki hemen sonrasında, XIV. Louis döneminde (1643-1715) kumar, Fransa tarihinde önemli bir yer kazandı. Öyle ki kumar, Versay Sarayı'nda kralın en önemli aktivitelerinden biri haline gelmişti.[68] Bu durumun Fransa'nın bugün de önemli kumar merkezlerine sahip olmasının altında yatan sebeplerden biri olduğu söylenebilir, zira kral tarafından bizzat yapılan bir aktivitenin ülke genelinde popüler hale gelmemesi beklenemezdi. 1700'lü yıllarda sarayda kumara duyulan bu yoğun ilgi, şans oyunları ve şans oyunlarının toplum üzerindeki etkisi üzerine birçok tiyatro oyunu yazılmasına da vesile olmuş[69] ve bu oyunların çoğu sarayda sahnelenmiştir. Böylelikle "kumar", edebiyat için de önemli bir konu haline gelmiş ve geniş

---

65 Schwartz, s. 95.

66 *Akşam*, 11.08.1936.

67 Schwartz, s. 99.

68 Detrell ve Paulson, s. 9.

69 Detrell ve Paulson, s. 17.

halk yığınları bu eserlerle buluşmuştur.[70] 18. yüzyıl boyunca kumar Avrupa çapında yaygınlaşmış ve kumar oynanan yerler arasında bağlantılar ortaya çıkmıştır. XIV. Louis'nin, bütün Avrupa'daki aristokrat oyunları da etkileyen Versay Sarayı, artık "kumar odası" olarak anılmaktadır.[71]

1789 Fransız Devrimi, dünyayı birçok köklü değişikliğe ittiği gibi, iskambil destesinin sıralamasında da radikal bir değişikliğe sebep oldu: As (Ace) olarak bilinen, aslında "1" numaranın karşılığı olan kart, Kral olarak nitelendirilen kartların önüne geçti.[72] Bu, Fransız Devrimi'nin sonrasında ortaya çıkan cumhuriyetçi fikir hareketleri açısından baktığımızda, ufak ama önemli bir detaydır. Kaldı ki, kralın yer değişikliği sadece iskambil destelerinde olmayacak, kraliçeyle beraber giyotine gönderilmeleri de söz konusu olacaktı. Kumar tarihi açısından bir başka önemli gelişme de devrimi izleyen yıllarda, "Palais Royal"dan (Kraliyet Sarayı) rulet oyunun ortaya çıkmasıdır.[73]

Avrupa kıtasından uzaklaşıp biraz da dünyanın diğer yerlerindeki duruma hızlıca göz atalım: Kendisi de kumar oynamayı seven bağımsızlık savaşı lideri ve ülkenin kurucu başkanı George Washington, 1776 yılında askerlerine ve memurlarına kumar oynamayı yasaklamış[74] olsa da kumarın

---

70 Çok daha sonraki dönemlerde Stefan Zweig da kaleme aldığı, XVI. Louis'in eşi ve Fransız Devrimi sonrasında giyotine gönderilip idam edilecek olan Marie Antoinette biyografisinde kraliçenin kumarla oldukça fazla vakit geçirdiğini etraflıca anlatmaktadır; bkz. *Marie Antoinette*, çev. Tevfik Turan, Can Yayınları, 2015, s. 142.

Elbette tüm bunların edebiyat ürünü olduğu, tarihsel kurgular olduğu söylenebilir. Ancak bu kurgulara Fransız Sarayı'nın kumarla olan yakın ilişkisinin yol açtığı da göz ardı edilemez. İlerleyen bölümlerde Osmanlı'nın neden Monte Carlo ile ilgilendiğini anlattığımız esnada yine bu bilgiler temel teşkil edecektir.

71 Reith, s. 63.

72 Schwartz, s. 103.

73 Schwartz, s. 103.

74 Schwartz, s. 145.

Amerika'da kısa süre içinde yaygınlaşmasına engel olamamıştı. 19. yüzyılın ikinci yarısında büyüyen ve gelişen Amerikan şehirleriyle birlikte kumar da yaygınlaşmaya devam etti.[75] Amerika'nın çoğu şehrinde kumarhane olarak kullanılan yerler açıldı, 1850 yılında sadece San Fransisco'da bini aşkın kumar oynanan yer tespit edilmişti.[76] Nitekim ilerleyen yıllarda ülke kumar denilince akla gelen ilk şehirlerden birine ev sahipliği yapacaktır: Las Vegas.

Modernleşme çabaları ve süreçleri Osmanlı ile benzerlik gösteren Rusya'nınsa kumarla ilgili en bilinen edebi eserlerin yaratıldığı ülke olduğunu söyleyebiliriz belki de. Erken 19. yüzyıl Rusyası'nda kart oyunlarının hatıratlarda çok önemli yer tuttuğu görülür;[77] Rus edebiyatının en önemli isimleri Dostoyevski, Gogol, Turgenyev, Puşkin gibi yazarlar da kumar olgusunu eserlerinde sıkça işlemişlerdir. Bu yazarların yanı sıra Tolstoy'un da çok sık ve yoğun olarak kumar oynadığı bilinmektedir.[78] 19. yüzyıl Rusyası'nda, kumar oynamak ve düello yapmak bir anlamda soylu kimliklerle ilişkili bir durum haline gelmişti.[79] Dolayısıyla bu kimlik ve sosyal statünün yansıması edebiyat alanında da karşılığını bulmuştur.

Kral VIII. Henry'nin (1491-1547) bir zar oyununda bugün Londra'da yer alan St. Paul Katedrali'nin çanlarını kaybettiği[80] Britanya'daysa kumara karşı ilk yasa 1661 yılında çıkarıldı ve

---

75 Schwartz, s. 155.

76 Roger Munting, *An Economic and Social History of Gambling in Britain and USA*, Manchester University Press, Manchester, 1996, s. 30. Kumarhane sayısındaki artışın halkın bir kısmını epeyce rahatsız ettiğini de belirtmek gerekir. Nitekim çeşitli gazetelerin bununla ilgili olarak yaptıkları haberler ve okuyucu mektupları da bunu kanıtlar niteliktedir; bkz. *The Times*, "Gambling", 11.06.1891.

77 Ian M. Helfant, *The High Stakes of Identity-Gambling in the Life and Literature of Nineteenth Century Russia*, Northwestern University Press, Illinois, 2002, s. 3.

78 Helfant, s. 47.

79 Helfant, s. 5.

80 Arnold, s. 234.

1960'lı yıllara kadarki 300 yıllık süreçte kumarla ilgili düzenlemeler yapılmaya devam etti.[81] İngiltere'de 1738 yılında çıkarılan Kumar Yasası ile kumar oyunları ve hatta 1739'da tüm zar oyunları hükümet tarafından yasaklanmıştı.[82] 1853, 1874, 1906'da çıkarılan "sokaklarda bahis yapmakla ilgili yasalarla" birlikte 1892'de çıkarılan *Betting and Loans (Infants)* yasası kumar oynayanları ve onlarla ilişkili olanları cezalandırdı.[83] Bunlar yasaklar getiren düzenlemeler olmasına rağmen aynı zamanda kumarın yaygınlaşmasının da göstergesidir.

Batı'da kumarhanelerin 21. yüzyıldan sonraki gelişimi ve değişimi bu araştırmanın zaman aralığının dışına çıkıyor elbette. Bugün birçok ülkede yasal kumarhaneler faaliyet gösteriyor; Las Vegas (ABD),[84] Batum (Gürcistan) ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi yerler kumarhane sayılarının fazlalığıyla biliniyor. Sonuç olarak günümüzde –çok uzun zamandır– kumar, devletin belirlediği alanlar içerisinde kalmak kaydıyla suç olmaktan çıkmış durumdadır.

Monte Carlo ve Osmanlı

Monaco'da ilk gazino/casino 1856 yılında Monaco Prensi I. Florestan'ın girişimleriyle açılmıştır. 1863 yılında inşasına başlanan ve bugün de halen kullanılmakta olan gazinoyaysa, Hamburg gazinosunda direktör olarak çalışan François Blanc'ın Prens III. Charles tarafından göreve getirilmesinden sonra –Charles'ın adından ilhamla– Monte Carlo ismi verilmiştir.[85]

81 Arnold, s. 15.

82 Munting, s. 17.

83 Reith, s. 83.

84 Daha önce de söz ettiğimiz gibi, Las Vegas, bugün postmodern ekonomiler için "casino" kapitalizminin en önemli örneğidir ve bir bakıma 20. yüzyılın kumarhane başkenti sıfatını kazanmıştır, Reith, s. 113.

85 Arnold, s. 194.

Fransız Devrimi'nden sonra kumar oynama alışkanlıkları gazinolardan ziyade sağlık hizmeti veren otellerin salonlarında devam ediyordu.[86] Bu bakımdan Monte Carlo'nun tarihsel bir kırılma noktası teşkil ettiğini söyleyebiliriz. 1868 yılında demiryolunun da açılmasından sonra Monaco kalabalıklara ev sahipliği yapmaya ve kış boyunca Avrupa'nın başlıca kumar merkezi olmaya başladı.[87]

Monte Carlo'nun kumarhanelerle ilgili şöhreti kısa zamanda Osmanlı topraklarına da ulaştı. Aralık 1901 yılında, kumarhane kurmak amacıyla "Karlo'dan" (Monte Carlo) gelen bir Sisamlı'ya "memleketin yararına olmadığı" anlaşıldığından bu iznin verilmediği görülmektedir.[88] Ancak başka bir belgeden anladığımız kadarıyla bu izin için "Karlo'dan" kimsenin gelmemiş, yalnızca böyle bir kumarhane tesisi için bir Sisamlı tarafından bir "istida", yani dilekçe verilmiştir.[89] Söz konusu kişi belki de, İstanbul gibi turistler açısından oldukça ilgi çekici bir şehirde Monte Carlo benzeri bir kumarhanenin çok iş yapacağını düşünmüş olmalı.[90]

Sonuçta artık Osmanlı toplumsal hayatının içerisinde bir Monte Carlo gölgesi dolaşmaya başlamış, Monte Carlo dikkatleri çekmeye başlamıştır. Bu ilgiyi aslında Osmanlı'ya özel olarak düşünmemek gerekir. *San Francisco Call* gazetesinin 16 Mayıs 1913'te verdiği bir haberde Fransa'da Monte Carlo gazinosuna girişlerin kısıtlanmasıyla ilgili bir yasa teklifinin hazırlanmasının Prens Albert'i rahatsız edebileceğinden bahsedilmiştir.[91] Yüzyıl başından itibaren bu şehrin is-

---

86 Schwartz, s. 185.

87 Schwartz, s. 301.

88 Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi [DH.ŞFR]. 271/22- 18 TS 1317.

89 ŞD 2360/0- H-25-10-1319- 1901.

90 Emre Çelik, *Osmanlı'nın Ecnebi Misafirleri: Seyyah-Turist, Güzergah ve Devlet (1863-1914)*, yayımlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2019, s. 147.

91 *San Francisco Call*, c. 113, no 167, s. 6.

mi, gerek belgelerde gerek hatıratlarda ve gazete sütunlarında yer almıştır. Dolayısıyla sivil bir müessese olarak kumarhane, değindiğimiz gibi, Osmanlı toplumunun zihin dünyasında bir yer tutmaya başlamıştır. Bunlardan birkaç örneği sıralamak yerinde olacak.

Servet-i Fünun dergisinin 842. sayısında yer alan bir yazıda Monte Carlo kumarhanesinin kazancına değinilmektedir:[92]

> Avrupanın en meşhur oyun yerlerinden biri olan monte karlo gazinosuna devam idenlerin adedi 1902 senesinde diğer senelere nisbetle daha çok ise de kumarhanenin kazancı tenakis itmiştir. Bundan istidlal olunduğuna göre bu kumarhaneye devam idenler evvelki gibi zengin takımından değildir. Yigirmi, otuz frankla kumar oynayanlar ziyadeleşmişdir. Geçen sene içinde oyun salonuna iki masa ziyade konulduğu halde kumarhanenin kazancı ancak 20 milyon frank tutmuştur. Halbuki 1900 senesinde monte karlo gazinosu kumarda 32 milyon frank kazanmıştır.

Monte Carlo ile ilgili bilgiler, çeşitli endişelerle birlikte Osmanlı bürokrasi katına ulaşmış gözükmektedir. Bu sebepten oldukça hassas davranılmaktadır. Temmuz 1905'te, birtakım kişilerin Ada'yı (Büyükada) ikinci bir Monte Carlo derecesine getirmek istemelerine engel olunması Hususi İrade ile emredilmiştir.[93] 1911 yılına gelindiğinde, bir yandan bürokrasi gözünde Ada ve İstanbul üzerindeki tehlikenin devam ettiği, öte yandansa Monte Carlo ve İstanbul arasında bağ kurma faaliyeti ve hevesinin –aradan geçen yıllara ve alınan ret kararlarına rağmen– dinmediği görülür: Beyoğlu'nda oturan Mösyö Grünovald, büyük bir şirket teşebbüsüyle İstanbul'da Monte Carlo'daki gibi büyük bir kumarha-

92 *Servet-i Fünun*, 28 Haziran 1323, numro 842. Ayrıca bkz. Ek 7.

93 İ.HUS. 131/37- 09 Ca 1323- 3 Temmuz 1905.

ne açılması için Hariciye Nezareti'nden izin talep etmiş[94] ancak onun bu isteği de karşılanmamıştır.

Beri yandan, Monte Carlo'daki gibi büyük bir kumarhane açılmasa da işlevi kumarhane olan çok sayıda mekân, öyle ya da böyle, Osmanlı'da faaliyetlerine devam etmektedir. Osmanlı arşiv belgelerinde kumarhane olarak geçen yerler arasında örneğin Beyrut çok ayrı ve önemli bir yere sahiptir. Bunu, Beyrut'un 19. yüzyılda Batı etkisinin en yoğun görüldüğü şehir olmasına da bağlayabiliriz.[95] Nitekim tarihsiz bir belgede –muhtemelen II. Abdülhamit döneminde–, merkeze Beyrut'taki kumarhanelerle ilgili bilgi verilmiştir. Belgede, burada ondan fazla büyük ve yirmiden fazla küçük kumarhanenin olduğu ve bu kumarhanelerin oyunlarda kullanılmak üzere kendilerine mahsus, "fiş tabir edilen", sarraf ve dükkânlarda geçerli olan materyaller kullandıkları anlatılmıştır.[96] Beyrut şehrinin Fransız idaresine geçtikten sonra "Suriye'nin Monte Carlo'su" olduğu ve özellikle "Naccar" adıyla bilinen kulübün oteli, barı, tiyatrosu ve sinemasıyla en önemli kumar merkezi olduğu da gazetelere yansımıştır. Beyrut'ta yılbaşı hazırlıklarının sürdüğü, Lübnan'daki kumar iptilasının hastalık halinde yayılarak, sokaklarda çocukların dahi parayla kumar oynatmakta olduğu da gazete sütunlarına yansır.[97]

* * *

Hatice Süreyya, 20 Şubat 1929 tarihli *Akşam* gazetesinde "Kumarbazın Elleri" adını verdiği bir hikâye kaleme alır. 1925'te eşiyle birlikte Monte Carlo'da bulunan Dünya Kumarhanesi'ne gittiğini yazan Hatice Süreyya, bütün parası-

94 HR.TO 541/72- 01.05.1911.

95 "Beyrut", yazan: Davut Dursun, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 6, 1992, s. 82.

96 Y.PRK.AZJ. 56/31.

97 *Akşam*, 1 Kanunusani 1929, s. 6.

nı kumarda kaybetmiş, intihar etmeyi düşünen birisiyle konuştuğunu, söz konusu kişinin bir daha kumar oynamaması için annesinden kalma mücevherini verdiğini ve bir trene bindirip Monte Carlo'dan ayrılmasını sağladığını anlatır.[98] *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi de 6 Mart 1931 tarihli nüshasında Monte Carlo kumarhanesine geniş yer ayırır. Monte Carlo ve Nice şehirlerinin iki kumar ve intihar şehri olduğu başlığa taşınır ve Monte Carlo, Akdeniz'in en güzel sahil noktasında bir cehennem olarak adlandırılır: "Bu cehennem Monte Carlo'dur. Monte Carlo siyasi veya iktisadi hiçbir ehemmiyeti olmadığı halde Paris, Londra, New York gibi dünyanın en meşhur yerleri arasındadır."[99] 1936'da *Kurun* gazetesinde çıkan "Montekarlo'da Talih Perisine Avuç Açanlar" başlıklı yazıda da bu meşhur kumarhanenin betimlemesi yapılmaya çalışılmıştır.[100] Hikmet Feridun Es ise hatıralarında, *Sabah* gazetesi sahibi Mihran Efendi'nin, kazandığı paralarla hayatının son yıllarını Monte Carlo'daki kumarhanede geçirdiğini yazmaktadır.[101]

98 *Akşam*, 20 Şubat 1929, s. 6.

99 *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Mart 1931, s. 5.

100 *Kurun*, 5 Kasım 1936, s. 5.

101 Hikmet Feridun Es, *Kaybolan İstanbul'dan Hatıralar*, Ötüken Yayınları, 2015, s. 97.

İKİNCİ BÖLÜM

II. Meşrutiyet'e Kadar Kumar ve Oyunlar

Gözden geçiren seyahatnameler ve belgeler açısından, Tanzimat öncesinde uzunca bir süre Osmanlı İmparatorluğu ve toplumu için kumar alışkanlığının yaygın olmadığını söylemek mümkün. Ancak yine de bu bölümde tavla, satranç gibi "akıl oyunu" olarak adlandırılabilecek oyunların yanı sıra –bilhassa Tanzimat öncesinde Osmanlı topraklarını ziyaret etmiş seyyahların anıları çerçevesinde– Osmanlı'da oyun ya da kumar niteliğindeki etkinlikleri ele alacağız. Böylece II. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan süreçte oyun ve kumarın, dönemin Osmanlı topraklarındaki yansımasının en azından bir panoramasını sunmaya çalışacağız.

Tanzimat öncesine kısa bir bakış

Suç olarak kabul edilen her faaliyet gibi, kumar oynamak da yasalarda tanımlı cezayı gerektirmektedir. Osmanlı'da da bu cezanın tanımı ve dozajı yavaş yavaş artırılmıştır. Nitekim Osmanlı'da Tanzimat'tan önce kumar oynamak, "ta'zir suçları" arasında sayılıyordu.[1] Ta'zir, fıkıhta cezası belirli olmayan

1 Uriel Heyd, *Old Ottoman Criminal Law*, Clarendon Press, Oxford, 1973, s. 318.

suçlarda, hâkimin veya yöneticinin takdirine bırakılmış cezalardır.[2] Tanzimat öncesi çıkarılan kanunnamelerde kumarbazlıkla alakalı suçların cezaları tanımlı olmadığından ta'zirin gereği olarak, değneğe vurulma cezasının yanı sıra kumarbazlık yaptığı tespit edilenlere kürek cezası uygulanmaktaydı.[3]

Aslına bakılırsa, henüz Avrupa'da da modern kumarhanelerin ortaya çıkmadığı Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı'da kumarın bilindiğini ve oynandığını kabul etmekle birlikte, bu faaliyetin çok yaygın olmadığını söylememiz gerekiyor. Üstelik kumar olarak kabul edilen oyunların nasıl oynandığına dair de çok bilgimiz yok. Ancak elbette Tanzimat öncesinde kumar kültürünün hiçbir şekilde olmadığını ve bunun 1839 ile birden bire başladığını da düşünemeyiz.

İşlevi itibariyle tam manasıyla kumarhane örneklerini Tanzimat öncesi dönemde bulma şansımız olmamasına rağmen, meyhane ve lokanta olarak adlandırılan yerlerin İstanbul özelinde ağırlıklı olarak bu fonksiyonu yerine getirdiği görülmektedir. İnalcık, 16. yüzyıl sonlarında İstanbul'da 500'e yakın meyhane olduğundan söz etmektedir.[4] Ancak buraların aynı zamanda kumarhane olarak kullanılıp kullanılmadığına dair bir bilgi yoktur. Bu erken dönemde kumara dair elimizde iki örnek bulunuyor: 1550'li yıllarda Karagöz isminde birisi, Yani'den (bir başka ihtimal Yanni) kumarda kazandığı elli filoriyi talep ederek kadıya başvuruyor, Yani ise bu durumu inkâr ediyor.[5] Acaba kumarı nerede oynamışlardı? Buna dair bilgimiz ne yazık ki yok. Yine aynı tarihte Nikola da Todora ile kumar oynadığını belirterek Todora'nın ondan aldığı iki yüz akçesini talep etmektedir.[6] Her

2 "Ta'zir", yazan: Tuncay Başoğlu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, 2011, s. 198.

3 Heyd, s. 305.

4 Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, c. 2, İş Bankası Yayınları, 2014, s. 94.

5 *İstanbul Kadı Sicilleri,* İstanbul Kültür A.Ş, 2019, c. 43, s. 151.

6 *İstanbul Kadı Sicilleri*, c. 43, s. 169.

iki belgede geçen isimlerin Osmanlı İstanbulu'nun "gayrimüslim" tebaasına ait olmasına bakarak, erken dönemde Osmanlı Müslümanları arasında kumarın çok yaygın olmadığını söyleyebiliriz belki de.

1590'lardan itibaren kahvehaneler de yalnızca kahve içilen yerler olmanın dışında şarap, afyon ve tütün tüketilen, hatta kumar oynanan sosyal buluşma mekânları haline gelmiş gözükmektedir.[7] Ancak tekrar etmek gerekirse, "kumardan" kastedilenin ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. Yine de kahvehaneler, birçok farklı aktivitenin bir araya geldiği yerler halini almış durumdadır.

17. yüzyıla geldiğimizdeyse İstanbul-Süleymaniye Mahallesi'ndeki Tiryaki Çarşısı olarak adlandırılan yerde kahvehaneler satranç, dama ve benzeri oyunlar oynamak isteyenlerin uğrak yerleri haline gelmiştir.[8] Bu kahvehanelerde, 1500'lü yıllardan itibaren ortaya çıkan, bir önceki bölümde incelediğimiz Memlûk iskambil destelerinin kullanılarak kumar oynanmış olması muhtemeldir. Bunu bize düşündürten örnekse, 1536 Halep Livası Mufassal Defteri'nde geçen ve uygulamadan kaldırılan "kumarhane mukataası"dır.[9]

Osmanlı'da kumar olgusunun çok yaygın olmadığını, para üzerine oynanan oyunları bilmeyen Türklerin mutlu olduklarını, 1610 yılında İngiliz Seyyah Gregor Sandys söylemiştir.[10] Ancak bu tespit doğru gözükmemektedir. 17. yüzyılın ortalarında, 1655'te Türkiye'yi ziyaret eden Jean Thevenot ise Türklerin evlerinde hiçbir zaman barbut, iskambil veya herhangi bir kumar türünü oynamadıklarını, satranç, dama, morel,[11]

---

7 İnalcık, s. 218.

8 Salah Birsel, *Kahveler Kitabı*, Sel Yayınları, 2017, s. 189.

9 *397 numaralı Haleb Livası Mufassal Tahrir Defteri (943/1536)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2010, s. 48.

10 Gülgün Üçel-Aybet, *Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, 2010, s. 168.

11 Oyunun tarifi bulunamamıştır.

mangala gibi oyunlarla vakit geçirdiğini yazmaktadır.[12] Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde İstanbul'da "kadehbaz, yılanbaz" gibi göstericilerin yanında "pehlivan-ı kâğıdbaz ve pehlivan-ı kumarbaz" isimlerini de saymaktadır.[13] Ne var ki, bunlarla ilgili de ayrıntı yoktur.

Sonuç olarak baktığımızda kumar oynamaya dair kimi tespitler yapılsa dahi, Tanzimat öncesi için, Tanzimat sonrası dönem kadar bir yoğunluk ve belge fazlalığı söz konusu değildir. Ancak 18. yüzyılda kumara dair bilgilerimiz yavaş yavaş değişmeye başlıyor: 1758 yılında eşi Hasan'ın evlenmeden önce kendisine içki içmeme ve kumar oynamama sözü verdiğini ve eğer bunları yaparsa kendisinden boşanacağını söyleyen Hatice, bu davasını ispat edememiş gözüküyor.[14] 18. yüzyılda Türkiye gözlemlerini yazan Antonie Oliver, imparatorluğun varlıklı insanlarının eğlenmek, hoş vakit geçirmek, kumar oynamak için bile İstanbul'a gelmeyi tercih etmediklerini, onların kendi bölgelerinde kalmak istemelerine şaşırdığını anlatıyor.[15] Kumarın İstanbul dışında da oynandığını bu satırlardan çıkarabiliriz. Tabii aynı dönemlerde Avrupa'da, 1780'li yıllarda dönemin padişahı I. Abdülhamit'i Rus çariçesi Katerina ile iskambil oynarken gösteren karikatürler de söz konusudur.

Napolyon'un Mısır seferi sırasında İngiltere ordusuyla İstanbul'a seyahat eden İngiliz cerrah William Wittman ise 1799-1801 yıllarını kapsayan anılarında, Rumların arasında Paskalya günlerinde çeşitli şans oyunu oynayanlar olduğundan söz etmektedir.[16] Wittman, bu şans oyunlarının ne-

---

12 Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktay, Kitap Yayınevi, 2014, s. 71-72.

13 *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 1, kitap 2, YKY, 2008, s. 629.

14 *İstanbul Kadı Sicilleri*, İstanbul Kültür A.Ş, 2019, c. 74, s. 381

15 Antonie Oliver, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, Köprü Yayınları, 2016, s. 45.

16 William Wittman, *Osmanlı'ya Yolculuk 1799-1800-1801*, çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayınları, 2011, s. 58.

ler olduğundan detaylıca bahsetmemiştir, ancak anılardan çıkardığımız en önemli tespiti, Osmanlı toplumu ve askerlerinin satranç oyununu tek eğlence olarak gördükleri, bunun da satrancın kumar, kart oyunları ya da zar gibi yasak olmamasından kaynaklandığıdır.[17]

1830'ların başında İzmir'de geçirdiği zamanları seyahatnamesine kaydeden Döbel de, bir akşam İngiliz bir tüccarın kumar oynanan bir topluluğa katıldığını, yanında 30 dukatı bulunduğunu haber alan Yunanların, geçtiği sokakta onu soyduklarını anlatmaktadır.[18] Döbel'in bu anılarını kaleme aldığı İzmir'deki Frenk Sokağı'nda yaşayan Avrupalıların Londra, Paris ve Amsterdam'daki meyhane ve kahvehanelerin benzerlerini burada kurduklarını,[19] buralarda kumar oynanmış olabileceğini düşünebiliriz. Yine aynı dönemde kolera araştırması için İstanbul ve İzmir'i ziyaret eden James Ellswort de Kay de İzmir'de bir gazino balosuna katılır. "Oyun odalarında gerçekten kumar oynanmasa bile çok yüksek oynayan beyefendilerle dolu olduğunu görmekten üzüntü duydum"[20] diyerek İzmir'deki yabancıların bu durumda olmasından yakınır. Yazarın "yüksek oynamaktan" kastı, ortaya konulan bahislerle alakalı bir durumdur.

Tanzimat öncesi Osmanlı toplumunda, Müslüman nüfus arasında kumar oynama alışkanlığının yaygın olmadığının bir başka göstergesini yine Ellswort de Kay'in satırlarından çıkarabiliriz:[21]

---

17 Wittman, s. 141.

18 Ernst Christopher Döbel, *Bir Faytoncunun Serüvenleri*, çev. Christina Schnettenger, Say Yayınları, 2015, s. 202.

19 Daniel Goffman, "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, (ed.) Edhem Elhem, Daniel Goffman ve Bruce Masters, İş Bankası Yayınları, 2017, s. 145.

20 James Ellsworth de Kay, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, çev. Serpil Atamaz Hazar, ODTÜ Yayınları, 2009, s. 357.

21 de Kay, s. 271.

Kumar Kur'an da açıkça lanetlenmiştir ve bu başlık altında sadece bir zamanlar Arapların oldukça rağbet ettiği ve tüm kazancın fakirler arasında bölüştürüldüğü belli oyunlar değil zar, kâğıt vb. olsun her tür oyun yasaklanmıştır. Türkiye hakkında eğlenceli bir roman yazan İskoçyalı gezgin sıkça, oldukça yaygın olan kumar tutkusundan bahseder. Lakin bizim satrancı andıran, risk değil zekaya dayanan ve nadiren para için oynanan oyundan bahsetmiyorsa, burada yaşadığımız süre içinde böyle bir şeye rastlamadığımızı söyleyebiliriz. Bu gezgin galiba Türkleri Rumlarla karıştırıyor.

De Kay'in belirttiği gibi, adı verilmeyen gezgin bir karışıklık yapmış dahi olsa, Türk ve Rum nüfusunun oldukça iç içe yaşadığı bir sosyal ortamda, kumarın Müslüman nüfusa sirayet etmiş olması muhtemeldir.

Döbel'in seyahatnamesinde ifade ettiği gibi, İzmir'in gayrimüslim nüfusunun yoğun olduğu bölgelerdeki kumar oynama alışkanlığı İstanbul için de söz konusudur. Örneğin 1800'lü yılların hemen başında Haçador'un berber dükkanında içki, rakı içildiği ve kumar oynattığı İstanbul Kadı Sicilleri'ne işlenmiştir.[22] 1810'lardan itibaren Beyoğlu'nda açılmaya başlayan[23] Avrupa tarzı oteller, lokantalar ve kahveler, ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere, sosyal hayatın çeşitli katmanlara yayılmasında başı çeken mekânlar haline geleceklerdir. Aynı zamanda 1820'li yıllarda nüfusu 400.000'in altına inen, 1865'ten itibarense nüfusu artan ve 1914 yılına kadar yaklaşık 1 milyon nüfusa ulaşan İstanbul[24] incelenen dönemin "belgeler itibariyle" en önemli kenti olmuştur.

---

22 *İstanbul Kadı Sicilleri*, c. 82, s. 327.

23 Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, 2015, s. 83.

24 Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, çev. Ceren Elitöz, Timaş Yayınları, 2017, s. 143.

Burada kumar olgusunun Tanzimat'ın ilanına kadar geçen süreçte, 18. yüzyılda yavaş yavaş yayılmaya başladığını gösteren iki önemli belgeye de değinebiliriz: Bunlardan birincisi 1795 yılına aittir. Galata'da Zebo adlı şahsın evinde kumar oynayan Karabet ve Artin'in kürek cezasına mahkûm edilmelerine, yine orada bulunan Yusuf'unsa Rodos kalesinde kalebend olarak cezasını çekmesine dair belgede, oynanan kumar türünün ne olduğuna dair bilgi verilmemiştir.[25] 1815 yılı başlarına ait ikinci belgeyse mahallede güvenliği ve asayişi korumakla görevli olan bostancıbaşına, Galata ve civarında şekerleme yapılan dükkânlarda yasak içkiler (müskirat) satıldığı ve buralarda kumar oynatıldığı için söz konusu dükkânlardan kumar yasağına uymayanlarının dükkânlarının kapatılmasına yönelik verilen talimat hakkındadır.[26]

Tanzimat öncesi dönemle ilgili tabloyu çok kabaca bu şekilde ortaya koyduğumuza göre, kısa bir ara vererek, "kumar" olarak adlandırılmayan ancak toplumun geniş kesimlerinin oynadığı oyunlara göz atabiliriz.

I. Süleyman (1520-1566) dönemi Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi fetvalarında kumar üzerine bir konu başlığı olmamakla birlikte satranç ve tavlaya ilişkin şu soru ve cevabı yer almaktadır:[27]

> Mes'ele: Zeyd'in abdesti var iken satranç ve tavla oynayıp, tekrar abdest almadan ve elini yumadan kalkıp namaz kılsa şer'an caiz olur mu?
>
> Elcevap: Elini yumak evladır, abdest almak dahi evladır, oynamamak din ve dünya saadetidir. Hak hazreti müyesser buyura.

---

25 C.ZB 28/1836, 6 S 1210-6 Eylül 1795.

26 C.ZB 78/3867, 14 C 1230-24 Mayıs 1815.

27 Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yayınları, 2012, s. 268.

Tavla ve satrancın da aslında çok makul görülmediği, ancak oynanması halinde bir yaptırım olmayacağı fetvalardan anlaşılmaktadır. Avrupa'da modern kumarhanelerin açılış tarihi 17. yüzyılın ikinci yarısıyken zaten bu tarih öncesi İstanbul'da kumarhanelerden söz etmek pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla İstanbul, sahip olduğu meyhane sayısıyla şimdilik "içen", ancak yaygın şekilde "kumar oynamayan" bir şehirdi. Her durumda, satranç ve tavla zaman içinde Osmanlı kahvehanelerinde en çok oynanan oyunlar haline gelmiştir.[28] 16. yüzyılda Osmanlı kahvehanelerine sırf tavla ve satranç oynamak için gidenlerin olduğu bilinmektedir.[29]

> Tavla – Geleneğe göre bu oyunu Nuşirevan'ın veziri Nürdüçehri icat etmişti; Farsça, Osmanlıca şeşder, nerd denmekle ve sayılar Farsça sayılmakla birlikte, Türkçe adı İtalyanca masa veya tahta anlamına gelen tavola'dan gelir.[30]

Tavla, Osmanlı İmparatorluğu sosyal yaşamında her zaman önemli bir yer tutmuş, oyuna Osmanlı, Küşad vb. gibi oyun sistemlerinin de eklenmesiyle yaygınlaşmıştır.[31] Uzun zaman boyunca en yaygın oyun türü de bu iki oyun olmuştur. 1876 yılında Anadolu'yu gezen Fred Burnaby de, İzmir'de bazı Rum tüccarların da kahvehanelerde tavla oynadığı gözlemini aktarmıştır.[32] Tavlanın bu geniş yaygınlık ağı, onun kumar olarak adlandırılabilecek nitelikte olmamasından da kaynaklanmaktadır.

---

28 Ralph Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler*, çev. Nurettin el-Hüseyni, Tarih Vakfı Yayınları, 1996, s. 91.

29 İnalcık, s. 95.

30 Emiroğlu, s. 544.

31 Sedat Kumbaracılar, "Türkiye'de Eski Oyunlar", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1, 1972, s. 44.

32 Fred Burnaby, *At Sırtında Anadolu*, çev. Fatma Taşkent, İletişim Yayınları, 2014, s. 40.

Tavladan sonra satranç, Osmanlı toplumunun Tanzimat öncesi "oyun kültürü" açısından önemli yer tutar.

> Satranç – Geleneğe göre Hakim Nasır Dühr tarafından Hind hükümdarı Talmend Şah için icat edilmiştir. Satrancı bulan Brahmanın, hükümdarın "Dile benden ne dilersen" teklifine karşılık, her kareye bir öncekinin katı kadar buğday tanesi istediği, önce bu isteği çok az bulup şaşıran hükümdarın tane sayısının 18.446.744.073.709.551.615 ettiğini öğrenince aklının başına geldiği anlatılır.[33]

Nitekim biraz da kültürel aktarımlar dolayısıyla satranç Avrupa'da Osmanlı'yla eş tutulur hale gelmiştir. Hollandalı von Kempelen, 1770 yılında satranç oynayan bir otomatik makine geliştirmiş, bu makine tüm Avrupa'da Osmanlı giysileriyle tanınmış, uzunca süre Avrupa'da ilgi odağı olup dolaştırıldıktan sonra 1854'te bir yangında yanmıştır.[34] Bu makinenin bu kadar ilgi görmesinin sebebi, 18. yüzyılda Avrupa'nın en önemli şehirlerinden Londra ve Paris'te satrancın yoğun bir ilgiyle oynanmasıdır elbette.[35]

Bir başka önemli yer tutan oyunsa dominodur. Sermet Muhtar Alus, Fatih semtindeki Yeşiltulumba'daki kahvelerde iskambil, dama ve domino oynayanlar bulunduğunu yazar.[36] Üstelik domino sadece kahvehanelerde değil, sarayda da oynanmıştır. Hatta bu oyunun oynandığı bir kahvenin adı da "domino" ile birlikte anılır olmuştur: İstanbul'daki "Dominocular Kahvesi"nin müdavimlerinin en meşhuru "Kör Hafız" olarak adlandırılan Osman Elmelevli adlı bir kişidir.[37] Satranç tahtası üzerinde oynanan dama da yine yaygın bir oyundur.

---

33 Emiroğlu, s. 544.

34 Tom Standage, *Mekanik Türk*, çev. Gülenbilge Zanardi, Saga Yayınları, 2004, s. 184.

35 Standage, s. 42.

36 Sermet Muhtar Alus, *Onikiler*, Kırmızı Kedi, 2020, s. 39.

37 Birsel, 2017, s. 77.

* * *

Osmanlı'da toplum oyun oynamakla vaktini geçirirken, yönetici elitin ve sarayın da oyunlara ilgisi bulunmaktadır. Bu oyunların ne kadarında ortaya bir bahis konulduğunu elbette bilemiyoruz. Harem hayatı hakkında önemli araştırmaları olan Çağatay Uluçay kitabında, harem halkının odalarına kapanıp sürme (dokuztaş) oyunu oynadıklarını ancak 19. yüzyılda tavla, dama ve dominonun bunlara dahil olduğunu ortaya koymaktadır.[38] Sultan Abdülaziz'in dama meraklısı olduğu belirtildiği gibi,[39] tavlaya da ilgi duyduğu, hatta Hidiv İsmail Paşa'nın kapı kahyası olarak İstanbul'a gelen Abraham Paşa'ya kaybettiği bir tavla oyunu sonunda geniş bir koru verdiği bilgisi de bulunmaktadır.[40]

Sarayda ve Osmanlı toplumunda "kumar" olmadığı için oynanan oyunların sayısı çok olsa da yaygınlıkları açısından değerlendirmeye aldığımız birkaç oyun içine "peçiç" ve "beçiz"ide dahil edebiliriz.

> Peçiç – Bugün oynanmayan oyunlardan biridir. Sekiz katır tırnağı ile oynanırdı. Bu taşların bir yüzü, bir de tersi vardır. Taşlar avuç içinde karıştırılarak atılırdı. Yüzüstü veya tersine bir şekil alırsa, sekiz sayı kazanılır ve böylece oyuna devam edilirdi.
>
> Beçiz Oyunu – Sarayda Enderunlular tarafından oynanan bir oyundu. Konaklarda oynanırdı. Oyunu karşılıklı iki kişi idare ederdi. Dört kişide oynayabilirdi. Altı zarla oynanırdı. Bu oyunun zarları tavla zarından farklıdır. Zarın bir tarafında yek bulunmaktadır. Diğer tarafları beyazdır. Zarlar sallanarak atılınca biri siyah, biri beyaz olursa "beçiz", biri beyaz diğerleri siyah olursa "dest", hepsi beyaz olursa "ba-

38 Çağatay Uluçay, *Harem II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, s. 154.

39 Kodaman, s. 236.

40 Ahmet Yıldızcı, "Abraham Paşa Korusu", *DBİA*, c. 1, 1993, s. 60.

har", siyah olursa "çaka", dört siyah olursa "çehar", üç siyah olursa "se", iki siyah olursa "dü" denirdi. Başlangıç hanesine "bank" denilir. Beçiz gelirse bank hanesinden yirmi beş, çaka gelirse altı, bahar gelirse on, dü gelirse iki, çehar gelirse dört, se gelirse üç hane ilerletilirdi. Oyuna karşılıklı devam edilirken karşı tarafın fişine rastlanırsa, karşı taraf açığa çıkarılır. Oyuna yeniden başlaması icap ederdi.[41]

Bunların dışında Thomas Hyde (1636-1703), *De Ludis Orientabilus* (Doğu Oyunları Üzerine) adlı eserinde aşık, dokuztaş, mangala gibi bugün hâlâ yer yer oynanan oyunları Osmanlı oyunları arasında saymıştır.[42] Tüm bu oyunlarda ortaya konan maddi meblağların söz konusu olup olmadığını, dolayısıyla kumar kapsamına dahil edilip edilmeyeceğini tespit etmek –belirttiğimiz gibi– epey güç. Ancak özetle, söz ettiğimiz oyunlar Osmanlı'da yaygın biçimde oynanmaktadır.

Piyango

Kumardan söz edince, oynayanlar açısından yüz yüze bir deneyimin gerçekleşmediği ancak ödülün sonunda tek bir şahsa verildiği bir anonim oyun türü olarak piyangolar üzerinde ayrıca durmak da gerekiyor.

Belirli bir mekân gerektirmeyen, kolektif bir oyun olan piyangonun yukarıda bahsi geçen diğer oyunlardan farkı çoğunlukla devlet eliyle düzenlenmesidir.

Roma İmparatorluğu'nda Neron döneminden itibaren başlayan piyangoların tarihine ilişkin elimizdeki en eski bulgular, fakirlere yardım ve kent savunmasına katkısı olması amacıyla 15. yüzyılda Gent, Utrecht, Brugge şehirlerinde, L'ecluse'de ve Burgonya dükalıklarında oynandığına da-

41 Kumbaracılar, s. 45.

42 Tez, s. 124.

irdir.[43] 1878 yılında ABD Yüksek Mahkemesi'nin, piyangoların halkın ahlâkını bozucu nitelikte olduğu kanısını açıklamasından sonra[44] 1894'te ABD Kongresi'nce her türlü piyango oyununun yasadışı ilan edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da göreceğimiz benzer kararlarla eşzamanlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde piyangonun devlet tekeli dışında düzenlenmesinin zaman zaman yasaklanıp, zaman zaman serbestiyet kazandığı dönemler olmuş, piyangonun serüveni dalgalı bir seyir izlemiştir. Piyangonun, kumar alışkanlıklarının ve kumarhanelerin dışında tutulmasının sebebi de budur.

Osmanlı'da ilk olarak, 1852 yılında Naum Efendi, tiyatrosundaki seyirci azlığı yüzünden oluşan mali sıkıntılarını aşmak için eşya ve sezonluk bilet piyangosu düzenleme izni almayı başarmıştır.[45] Bu tarihten kısa süre sonra, 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesi'ndeyse piyango düzenleyenlerin, kumar oynatanlara verilen cezalarla eşdeğer olarak cezalandırılmaları düzenlenmiştir. Piyango düzenleyenlere 1 aydan 6 aya kadar hapis, 1 mecidiyeden 50 mecidiyeye kadar para cezası ve piyango düzenlenen yerdeki para ve eşyaların toplatılması öngörülmüştür.[46] Ancak hemen belirtelim ki, bu yasak ve cezalar, izinsiz piyango düzenlenmesine dairdir. Nitekim bunun örneklerini aşağıda göreceğiz.

Nadir Özbek, Abdülhamit döneminde "ahlâksızca davranış" olarak nitelendirilmekle beraber piyangonun toptan yasaklanması yerine kontrol altında tutulması yönteminin tercih edildiğini belirmektedir.[47] 1880-1890 yıllarında Şark Şi-

---

43 Tunçay, s. 19.

44 Tunçay, s. 21.

45 Tunçay, s. 29.

46 Ahmed Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1986, s. 872.

47 Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*, İletişim Yayınları, 2013, s. 258.

mendiferi Piyangosu düzenlemesi, 1898'de Bulgar Piyangosu'na izin verilmesiyle piyangolar yaygınlaşmıştır.[48]

Öte yandan Haziran 1886'da Ramazan ayında kadın hastanesi yararına da olsa piyango düzenlenmesine izin verilmemesi, piyangonun mahiyetinin ne olduğuna dair bir kararsızlığı göstermektedir.[49] Zira bu tarihten önce Mekteb-i Sanayii yararına Ramazan aylarında piyango düzenlenmektedir. Ancak Mekteb-i Sanayii'ye o yıl için verilmeyen izin başka bir kuruluşa verilmiştir. 1899'un hemen başında İstanbul'da Donanma Cemiyeti Piyangosu da oldukça rağbet görmektedir. İlk büyük yerli piyango olarak ortaya çıkan bu piyango, savaş gemisi yapılması için düzenlenmiş ve Kadıköy İskelesi'nde çekilişin ilanı yapılmıştır.[50] 1900 yılı başlarında Selanik'te satışı yasaklanmış olan Alman ve Macar piyango biletlerinin satıldığı haberleri gazetelere çıkmıştır.[51] Burada önemli olan piyangonun yasak olduğu vurgusu değil, Alman ve Macar piyango biletlerinin satılmasının yasaklanmış olmasıdır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Ekim 1908'de Galata-Yüksekkaldırım'da, Mahmut Paşa'da ve Bab-ı Ali Caddesi'nde piyango tertip edildiğine ve kaçak tütün satıldığına, bazı kahvehanelerde kumar oynandığına dair *Yeni Gazete*'nin 12 Teşrinievvel 1324 tarihli sayısındaki yazının arşiv belgelerine yansıdığını da görüyoruz.[52] Söz konusu gazete haberinde dikkat çeken bilgi, Bab-ı Ali Caddesi'ndeki piyangonun da izin alınmadan düzenlenmiş olmasıdır. 1906'da yasaklanan Ziraat Bankası piyangoları, Meclis-i Vükela'nın ısrarıyla geçici bir süre ayrıcalık tanınarak düzenlenmiş; belirli bir süre Tayyare Cemiyeti'nde olan piyango düzenleme

48 Emiroğlu, s. 599.

49 DH.MKT. 1351/7 19 N 1302- 21 Haziran 1886.

50 Es, s. 98.

51 Sacide Nur Akkaya, *II. Abdülhamit Döneminde Toplumsal Hayat*, Kitabevi Yayınları, 2018, s. 135.

52 DH.MKT. 2641/84- 5 L 1326- 31 Ekim 1908.

hakkı, 1939 yılında Milli Piyango Müdürlüğü'ne devredilmiş ve yeni bir dönem başlamıştır.[53]

* * *

Artık Osmanlı toplumunda, kahvehanelerde ve belgelerde adları geçmese de en çok oynanan, sözlük manasıyla da "kumar" olan belli başlı kumar oyunlarının neler olduğuna bakabiliriz.

Barbut, kılıç ve diğer kumar oyunları

İlk kumarhane İtalya Venedik'te açılmasına rağmen, bugün de çok popüler olan rulet, bakara ve black-jack gibi oyunlar Fransa'da icat edilmiştir.[54] Bu oyunlarla ilgili kelimeler de doğal olarak Fransızcadan çevrilmiştir.

Kahvehanelerde, kulüplerde kumar söz konusu olduğunda oynaması en kolay, en genel olan oyun olduğunu söyleyebileceğimiz "barbut"u Hulusi Kodaman şöyle tarif etmektedir:

> Tavla zarı ile oynanan bir kumardır. Pulları çıkarılmış tavla içinde oynandığı gibi tavlanın iki-üç büyüklüğünde kenarlı bir masa üstünde de oynanılabilir. Bu masalar, bilhassa barbut için hususi yaptırılır. Bilardo üstünde de oynandığı vakidir.[55]

Barbut oyununda ortaya konan miktarın hepsini kazanan zarlar şunlardır: Düşeş (6-6), dübeş (5-5) ve düse (3-3). Kaybetiren zarlarsa dörtcehar (4-4), dubara (2-2) ve hepyektir (1-1). Şeş beş (6-5) öne sürülen değeri kazanırken, iki bir (2-1) kaybettirir.[56] Diğer zarlar ne kazanır, ne kay-

53 Tunçay, s. 99, 137, 291.
54 Schwartz, s. 98.
55 Kodaman, s. 35.
56 Kodaman, s. 36.

beder. İki kişiden başlayarak on kişiye kadar oynanabilen barbut oyununda oyuncular oyun başlamadan önce ortaya koydukları parayı siyah bir yazı tahtasına yazdırırlardı.[57] Ki, bu oyunda bakara ve pokerdeki gibi fiş kullanılmadığı için oyuncuların oyuna kattıkları paraları siyah tahtaya yazan "plakacılar"ın da özel bir yeri vardı.[58]

Aşık oyununa benzeyen ve bir dönem Beyazıt Meydanı'ndaki aşçılar kahvesinde aşçıların sıklıkla oynadığı ifade edilen[59] barbutun oynandığı yerlere "bitirim" adı verilmiştir. Aktunç, *Büyük Argo Sözlüğü*'nde bu tarz basit kumarın oynandığı yerlere "bitirim, bitirimhane, tripo" isimlerinin verildiğini yazıyor.[60] 1930'lu yıllarda yayımlanan mecmualardan *Parmak İzi*'nde Abdülhamit devrinde barbut oynanan yerlerden en meşhurunun Galata-Kürekçiler'deki "Hurşit'in bitirimi" olduğu anlatılmaktadır.[61] Nitekim Refi Cevad Ulunay da eski İstanbul kabadayılarını anlattığı kitabında bu mekânı "Hurşit'in Kürekçiler'deki bitirim yeri korkunç bir batakhane idi ama Hurşit'in cebine para akıtan bir altın oluk gibiydi"[62] diye tarif eder. "Hurşit'in bitirimi"ne devrin birçok tanınmış simasının devam ettiğini ve hatta bu mekânın, önde gelen hafiyelerden Fehim Paşa'nın himayesinde varlığını devam ettirdiğini de yine *Parmak İzi*'nden okuyoruz.[63] Kürt aşiret alayı zabitlerinden Hamza Efendi'nin de barbut meraklısı olduğu, ancak Abdülhamit'in kendisini çok sevdiği için hakkında verilen jurnallere göz yumduğu da bu dergide aktarılmaktadır.[64]

---

57 Kodaman, s. 36.

58 *Parmak İzi*, sayı 5, s. 7.

59 Kumbaracılar, s. 44.

60 Hulki Aktunç, *Büyük Argo Sözlüğü*, YKY, 2017, "Bitirim" maddesi için bkz. s. 62, "Tripo" maddesi için bkz. s. 293.

61 *Parmak İzi*, sayı 3, 21 Şubat 1935.

62 Refi Cevad Ulunay, *Sayılı Fırtınalar*, Alfa Yayınları, 2017, s. 175.

63 *Parmak İzi*, sayı 3.

64 *Parmak İzi*, sayı 4, 28 Şubat 1935.

Barbut ve bitirim mekânlarının sadece Galata'ya özgü yerler olmadığı da bilinmektedir:

> İstibdat devrinin meşhur barbut yerleri içinde Tatavlada Gogovista'nın dükkânile, Beyoğlunda Çiçekçi sokağında birkaç rumun işlettiği barbut kahvesi en başta gelenlerden sayılmaktadır. Bu yerlerde çok kuvvetli oyunlar olduğunu, altın para ile günde on, onbeş lira (mano) yazıldığını eski kumarbazlar söylüyorlar.[65]

Barbuttan sonra oynanış ve yaygınlığı itibariyle en bilinen oyunlardan birisi de "kılıç"tır. Kılıç, bir kâğıdın seçilerek, oyuncunun söz konusu kâğıdın kendisine geleceğine dair ortaya para koymasının ardından sırayla kâğıtların açılması esasına dayanır. İskambil kâğıtlarıyla oynanan kılıç oyunun bir diğer adı da "Sana bana"dır.[66]

> 30, 35 yıl evvel Türkiyede çok rağbet bulmuştu. Yurdun her köşesinde, bilhassa Karadeniz kıyılarında, barbuttan sonra en çok oynanılan bir oyundu. İstanbulda da salgın halindeydi. Beyoğlu kumarhanelerinden maada, bütün kumar yerlerinde, her tarafta, en kuytu köşelerdeki mahalle kahvelerinde bile kılıç çekilirdi.[67]

Oynanışı kolay olan ve mekâna bir baskın olduğunda etrafın hızlıca toparlanması imkânı sağlayan bir diğer oyun da "bakara"dır. Asgari 5-6 kişiyle oynanan bakara, sayı esasına dayanır; iki ve üç kâğıtla oynanırken oyuncu elinde bakaranın en yüksek sayıları olan "sekiz" veya "dokuz" sayı varsa açar, rakibinin sayısına göre kazanır.[68]

---

65 *Parmak İzi*, sayı 3, 21 Şubat 1935. Tatavla'nın (bugünkü Kurtuluş), hemen hemen cumhuriyetin ilanına kadar, Müslüman İstanbulluların "Küçük Atina" diyerek pek uğramadıkları bir semt olduğunu söylemek mümkündür; bkz. Orhan Türker, *Tatavla*, Sel Yayınları, 2009, s. 19.

66 Kodaman, s. 88.

67 Kodaman, s. 89.

68 Kodaman, s. 213.

İkinci Abdülhamit devrinde yaygın oyunlardan birisi de yine iskambil kâğıtlarıyla oynanan "otuz bir"dir. 52'lik kâğıt destesiyle oynanan otuz bir oyunu, dört ya da beş kişiyle oynanır ve kazanma esasları şöyledir:

> Oyunun esası, otuz bir sayı bulmaktı. Bu sayıyı bulan, ortadaki bütün parayı kazanır. Otuz birden sonra kazandırıcı en büyük kâğıt iki (as) dır. Ondan sonra iki (ikili) gelir. Fakat bu, İstanbul'da makbul değildir, kıymet vermezler, Anadoluda makbuldür, kazandırıcı kâğıtlardan sayarlar.[69]

Parmak İzi mecmuasında "İstanbul batakhaneleri" başlığı altında yayımlanan, kumarhaneler üzerine bir yazı dizisinde Münir Süleyman Çapan, Abdülhamit devrinde kumarın Türkiye'de çok revaçta olduğunu belirtmekte, birçok tanınmış simanın konaklarında "altı kol" iskambil oynadıklarını yazmaktadır.[70] Genelde altı kişiyle oynanan bu oyun, tek desteyle ve joker kâğıdı eksik olarak oynanır; oyunun sonunda ortadaki kâğıtlar bittiğinde, en yüksek sayıya ulaşan kazanmış olurdu.[71]

Kudret Emiroğlu, Hacı Şeyhoğlu Ahmet Kemal'in barbut, otuz bir ve kılıç gibi oyunlardan başka yine hepsi iskambil kâğıtlarıyla oynanan şu oyun adlarını saydığını aktarmaktadır: "Miti, iki kol, dört kol, altmışaltı, konsolit, porn, İstanbul'da kömürcü denilen tramvay, zengin tramvayı, sesli ve sessiz prafa, piket, bezik, laskene, frap, Yahudi pastrası (cimdal), rami, cehennem, tango, eski ve yeni otuz bir, basma, bakara, çekme."[72] Kısaca, kumar olarak oynandığını söyleyebileceğimiz oyunlar artık çok çeşitlenmiştir.

Oynanan oyunların bu kadar yaygınlaşmasıyla elbette

---

69 Kodaman, s. 102.

70 *Parmak İzi*, sayı 2, 14 Şubat 1935.

71 Sözer, s. 20.

72 Emiroğlu, s. 547.

"profesyonelleşmiş" kişilerin ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Oyunlarda hile yapmaktan da kaçınmayan "bunlar dışarıda enayileri boğarlar, paralarını alırlar, kılıç yahut harbi denilen hilesiz oyunda heyecan duymak için bütün paralarını kaybederlerdi."[73]

Ahmet Rasim ise Türkiye'de kumar oyunlarının (keriz) "papel kerizi" (kâğıt oyunları oynayanlar) ve "tahta kerizi" (tavla, barbut gibi oyunlar oynayanlar) olarak ikiye ayrıldığını belirterek, bu oyunlara dair özel jargondan söz etmektedir:

> Türkiye'de kumar oyunları yani kerizler iki kısma ayrılmıştır. Bunların birincisine "papel kerizi" yani kâğıt oyunları denir ki bütün paseta, maka ve nevama firavun adıyla üçe ayrılır. Diğeri tahta kerizidir ki, tavla ve çeşiti olup barbut mühimce bir müstesnalık gösterir. Dühat-ı Çapakından olan (burada çalgıcılar maksud değildir) zar meselesinde nicelik ve nitelikçe bazı müstesnalar olmuşlardır. Bahsedilen müstesnalar aşağıdadır: Kubbe zar-sürme zar-elleri doğru zar-dolu zar-zar tutmak-zar sıkmak.[74]
>
> Genel terimlere gelince, bazı erbabının yazdıklarına göre: Posta - içerlidışarılı - seninki de senin benim, benimki de senin benim-kırk parası önüne - boğuntu - sağlam kafeslik - kafese koymak - haver (ortak) - paycı - sana bakıyor - zara bakmak - iyiye dolu - kötüye dolu - detyo - danika kavaka (barbut ve pastayı kapsayan terim tek olup, parası biten adam diğerinden aldığı ödünç parayla oynar ve kazanırsa hem borcu iade eder hem de kazancın yarısını verir, kazanmazsa aldığı parayı borçlu kalır) - tufalamak - kavanço etmek - denyo - denge koymak gibi şeylerden ibaret olup yalnız tırnakçılıkla tufacılık arasında genel ve husus-i ve mutlak vardır.

73 Ulunay, 2017, s. 283.

74 Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*, Üç Harf Yayıncılık, 2009, s. 241.

Paseta 'şans egal' yani senin benim denilen oyunların en seçkin ve müstesnası olup onda dahi uzman Kumaş Ali, Çingene Kösti, Manici Zeruhi, İlikçi Mıstık, Karaman Abdi, Eğriboyun Nuri, Külhan Ahmed vesaire taraflarından verilen bilgiye göre bunun dahi özel mevzuatı:

Averta kesmek, faça, faça almamak, bütün altından bütün, ıskalata, terse tura (altında para alınmaz) terso, sota akoza etmek, apagiyiki posta, üçüncüsün (ıskalatada üçüncü düşürüp 5 punddarın kaybedeceğini önceden haber vermekte kullanılmaktadır) punddar (kâğıt kesen adamın karşısındaki oyuncu), paycı, kâğıtlara hesap yok (ne olursa olsun kâğıtları saydırmaz) cırıkçı (kavga çıkaran, çıngar alayından dehşetlidir) çıngar, gelin alıcılar (polis ve zabıta memurları, baskın sırasında kullanılandır), ıskolya (kâğıdı üstten veya alttan, ortadan çekme) yağcı.

Karavun veyahut firavun denilen oyun da şans egal kumarlarındansa Çoçorine Yorgi ile Domuz İbrahim ve Karpik Mahmud, buna terim yapmaktan bir fayda çıkmayacağında birleşerek yalnız paçi, paroli, şey, dudiçi, kundiçi kelimelerinin kullanılmasına izin vermişlerdir.[75]

"Papel" de aslında başlı başına bir tahmin oyunudur. Papaz, kız veya as kâğıtlarından birini iki resimsiz kâğıtla oynatan "papelciler", papazı bulanın ikramiye kazanacağını söylerler. II. Abdülhamit dönemine denk gelen yıllarda İstanbul'un hemen her köşesinde "papelci"ler olduğu belirtilmektedir.[76]

Ahmet Rasim, iskambilin mahalle kahvelerine mahsus oyunlardan olduğunu belirttikten sonra oyundaki gizli işaretleri satırlarına şöyle geçirir:

---

75 Ahmet Rasim, s. 242.

76 Kodaman, s. 135.

> Çene oynatma, göz kırpma, dil çıkarma, omuz titretme, başparmak gösterme (onlu işareti), burun büzme (ufak koz), kaş kaldırma (koz yok) ve kırmak ve boş vermek gibi kullanılan sözlüğü vardır. Basma, otuz bir, lasgine vesaire hakkında tafsilata artık gerek yoktur sanırım.[77]

Oynanan oyunlar arasında rulet, bezik, daha geç bir tarihte oynanmaya ve tanınmaya başlamış olsa da belki de en meşhur oyun haline gelen poker, "aşçı iskambili"[78] gibi oyunları da mutlaka anmalıyız.

Günümüzde bir spor faaliyeti olarak kabul edilen ve hatta ayrı federasyonu da bulunan briçse ayrı bir paragrafı hak ediyor: Osmanlı arşiv belgelerine göre Ağustos 1901'de her ne kadar briç oyunu sakıncalı gözükmese de, bir kumar oyununu tarif ettiğinden şüphelenilerek basılmak istenen (briç oyununu açıklayan) Fransızca bir risalenin sakıncalı olup olmadığının zaptiyeden sorulması istenmiştir.[79] Eylül 1911'de Trablusgarp'ı işgal eden İtalya'nın ültimatom verdiği sırada Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın İtalyan elçisiyle briç oynuyor olması da Osmanlı tarihiyle briçin kesiştiği ilginç bir noktadır.[80]

1919 yılı İstanbul'unda, "hoppala" ismiyle yaygınlaşmış bir oyun da karşımıza çıkmaktadır. Arşiv belgelerine göre, Beyazıt'ta izinsiz olarak bu oyunu oynatan Hasan Efendi'nin bir kahvehanesi olduğu anlaşılmaktadır: Bu oyunun yasak olduğu, oyuna ait on bir kalem eşyanın müdürlükteki emanet dairesinde korunacağı yazılmış ancak oyunun detaylı bir tarifi yapılmamıştır.[81] Eğer isminden yola çıkacak olursak

---

77 Ahmet Rasim, s. 243.

78 Burhan Olker, "Aşçı iskambili", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, 1959, s. 1141.

79 MF.MKT. 574/20- 06 Ca 1319-21 Ağustos 1901.

80 İbnülemin Mahmud Kemal de bu durumu bir şiiriyle eleştirmiştir; bkz. Ali Şükrü Çoruk, *Osmanlı'nın Son Yılları*, Kitabevi Yayınları, 2017, s. 76.

81 DH.EUM.AYŞ 13/52- 25 N 1337-24 Haziran 1919.

"tombala" tarzı, çok daha hızlı bir şekilde kazananın ve kaybedenin ortaya çıktığı, basit kuralları olan bir oyun olma ihtimali yüksektir.

Bunlara ilaveten Meşrutiyet devrinde oynanmaya başlanan bilardodan[82] ve meyhanelerde oynanan lotaryadan da bahsedebiliriz.

> Kökleri Bizans'a dayanan eski bir meyhane oyunu. Özellikle birden fazla meyhanenin bulunduğu yerlerde, yakın geçmişe kadar uygulanan bir gelenekti. Her bölgenin bir lotaryacısı vardı. Lotaryacının meyhane çevresinde tanınan, güvenilir bir kişi olması, katılanları lotonun hilesiz yapıldığına inandırmak açısından önemliydi. Meyhanelerde oturan herkes dilerse lotoya katılabilirdi. Katılımcılar bir veya birkaç numaraya adını ve bulunduğu meyhaneyi yazar, buna göre bir ücret öder, son kalan boş numaralar hangi meyhanede doldurulursa çekiliş orada, hatta o masada yapılırdı. Çekilişe kazanan numaranın sahibine ödül olarak bir, bazen birkaç şişe viski verilirdi.[83]

* * *

Osmanlı toplumunun gündelik yaşantısının içerisine yerleşmiş bulunan oyunların, sarayda ne derece oynanıp oynanmadığının tespiti pek mümkün olmasa da örneğin, Safiye Ünüvar *Saray Hatıralarım* kitabında, V. Mehmet Reşat'ın harem hayatı hakkında şu bilgileri verir:

> Henüz ders almadan ud, keman çalarlar, eğlenceyi severler, geceleri de dairelerinde el işleri ve musiki ile vakit geçirirlerdi. Bazen de kendi yaşlarındaki kalfaları alarak beraber-

---

82 Ahmet Rasim, 1897-1899 yılları arasında "Kafe dö Komers"te ayrı bir bilardo salonu olduğunu ve bamkota, karambol, İtalyan, İspanyol ve benzeri bilardo oyunları oynandığını yazmaktadır; Ahmet Rasim, s. 136.

83 "Loto", *Rakı Ansiklopedisi*, Overteam Yayınları, 2013, s. 355.

ce iskambil oynarlardı. Çok sevdikleri kâğıt oyunları papaz kaçırmaktı.[84]

Osmanlı sokaklarında, kahvehanelerinde, kulüplerinde en fazla oynandığını düşündüğümüz oyunları kısaca böyle toparlayabiliriz. Meşrutiyet döneminden erken Cumhuriyet'e bu oyunların nerelerde oynandığını ilerleyen bölümlerde ele alacağız. Her durumda kumarın aşık kemiklerinden zarlara, zarlardan kâğıtlara, kâğıtlardan kumar salonları ve kumarhanelere uzandığını, gittikçe büyüyüp, yaygınlaştığını ve kurumsallaştığını söylemek mümkündür. Sonunda ortaya konan ödül ne denli küçük olsa da oynama iç güdüsü ve hazzının tarih boyu pek değişmediği gözlemlenebilmektedir: "Kendimi para kazanmak, önümde duran para yığınını daha da büyütmek hırsına kaptırmıştım. Bundan sonsuz bir haz duyuyordum."[85]

Tombala

Arşiv belgelerinde hakkında bir dizi belge bulunan "tombala"nın yarattığı kafa karışıklığına ve varılan son yargıya ayrı bir alt başlıkta göz atmak daha yerinde olacak.

Tombala oyunuyla ilgili belgeler dizisi Mart 1889'da Beyoğlu'ndaki gazinosunda kiracısı tarafından yıllardır oynandığı bilinen tombala oyunun yasaklandığını öğrenen Jak Hason adlı kişinin, bu oyunun tekrar serbest olmasını istemesiyle başlıyor.[86] Gazino sahibi Hason'ın talebi üzerine oyun hakkında yapılacak muamele için resmî yazışmalar başlamıştır. Bir hafta sonraya tarihlenen bir belgede, söz konusu oyun hakkında Şehremaneti'ne bilgi almak için başvurulduğu, Hason'ın dilekçesinde "tombala" olarak adlandırılan

84 Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, Timaş Yayınları, 2013, s. 79.

85 Dostoyevski, *Kumarbaz*, çev. Engin Altay, İletişim Yayınları, 2013, s. 154.

86 DH.MKT. 1599/88 27 Ca 1306-1 Mart 1889.

oyunun aslında tavla ve bilardo türünden olduğu, bu yüzden serbest bırakılması gerektiği ifade edilmektedir. Oyunun oynatılmasında bir mahsur olup olmayacağının Galata ve Pera bölgelerini de içerisine alan, Altıncı Daire-i Belediye'den sorulacağı belirtilmiştir.[87] Hason dilekçesinde yıllardır oynatılan tombalanın neden serbest bırakılması gerektiğine dair, tavla ve bilardo örneklerini vererek gerekçelerini sıralamış gözükmektedir. Yine bu dilekçeden, devlet nazarında tavla ve bilardonun kumar olarak nitelendirilmediğini tespit etmek mümkündür.

Bu iki belgeden yaklaşık on gün sonra, Altıncı Daire-i Belediye, tombala oyununun serbest bırakılmasına dair bir görüş bildirmiştir. Burada, tombala oyununun kumar gibi olmadığı, tavla ve bilardo türünden olduğu, ayrıca bu oyunla ilgili yıllardan beri hiçbir şikâyet görülmemesinden de yola çıkılarak oynanmasında bir mahsur görülmediği ifade edilmektedir.[88] Ancak devlet kadrolarındaki karar mekanizmalarının tombala hakkında kafa karışıklığı içerisinde oldukları da sezilmektedir. Aradan geçen 4 aylık süre zarfında tombalaya izin vermekle kumar saymak arasında gidip gelen bir kararlar ağı görülür ve sonunda izin verilmesine dair gerekçeler yeterli görülmez: Oyuna izin verilmesinin yanlış bir karar olduğu, aslında tombalanın bir kumar oyunu olduğu ve bu sebeple kanunen yasaklandığı vurgulanarak, oyuna hangi sebeple müsaade edildiğinin açıklanması istenir.[89] Bu belge aslında, tombalanın geleceğiyle ilgili hangi kararın alınacağının da açık bir işaretini vermiştir. Nitekim, önce Ekim 1890'da gazinolarda tombala oyunun yasaklanmasını[90] ve ardından tombalanın aslında bir çeşit kumar olduğu ve oy-

87 DH.MKT. 1602/32 5 B 1306-7 Mart 1889.

88 DH.MKT. 1605/59 14 B 1306-16 Mart 1889.

89 İ.DH. 1142/89117 07 Za 1306-5 Temmuz 1889.

90 DH.MKT 1774/12- 11 Ra 1308-25 Ekim 1890.

natılmasına izin verilmemesini[91] içeren kararlarla bir netlik sağlanır. Ancak gördüğümüz gibi, yaklaşık bir buçuk yıl boyunca oyunun kumar sayılıp sayılmayacağına dair karar vermekte zorlanılmıştır. Neticede, sonunda kazananın gelir elde ettiği durumların oluşma ihtimali dahi gazino ve benzeri eğlence mekânlarında tombala oyununun da yasaklanması için yeter sebep olarak görülmüştür.

Tombala oynayanların 1899'da Hayrabolu'da çoğaldığı ve tombalanın bir kumar oyunu olarak kabul edildiği, taşradan gönderilen mektuplara da yansır.[92] Tombalanın yeniden popüler hale gelmesi ve İstanbul halkının dikkatini çekmesiyse 1920'li yılların başlangıcına rastlanmaktadır. Bu dönem, Beyaz Rusların İstanbul yaşantısına değişiklikler kattığı yılların başlangıcıdır. Öyle ki, şehirdeki birçok lokanta, konser, bar, kabare ve kumarhane işi kısa sürede Beyaz Rusların hâkimiyetine geçmiştir.[93] Zafer Toprak, Rusların kumarı tombalayla takviye ettiklerini, çiftetellinin yanına balalaykayı kattıklarını belirtmektedir.[94] Nitekim Beyaz Ruslar sadece tombalayı popüler hale getirmemişler, İstanbul'un bütün eğlence yapısını baştan aşağı değiştirmişlerdi. Beyaz Rusların İstanbul'a kattıkları tombalanın yanında keyif verici maddeler de vardı.

> İstanbul bu yıllarda, Garden Bar'da yeni bir keyif maddesi tanımıştı: Kokain ve eroin... Gırla gidiyordu. İçkiler arasında da yeni bir şişe: Votka![95]

İstanbul'da tombalanın, Galata'daki ilk gazino olan Arkadi Gazinosu'nda,[96] Rus hosteslerin yaptığı çekilişle oynandığı

91 DH.MKT 1778/72- 22 Ra 1308-5 Kasım 1890.

92 Akkaya, s. 58.

93 Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat*, Doğan Kitap, 2017, s. 76.

94 Toprak, s. 77.

95 Es, s. 68.

96 1920'lerde İstanbul eğlence hayatında önemli bir yer tutan gazino, Arap En-

varsayılsa da[97] bunun ilk olmadığını yukarıda gördük. Önemli olan nokta, bu dönemde tombalanın artık yoğun şekilde İstanbul halkının ilgisini çekmesidir; 1890'lı yıllardan itibaren münferit olarak oynandığı varsayılan oyunun, geniş halk kitleleri tarafından tanınması bu dönemde gerçekleşmiştir.[98]

Tombalanın yaygınlaşmasında işgal altındaki İstanbul'un çok parçalı güvenlik yapısının da etkisi olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim Nisan 1921 tarihli bir arşiv belgesinde de İtilaf Devletleri zabıtasının tombala oyununa izin verdiği, bunu durdurmak için Hariciye Nezareti'nin konuyu görüşmesi istenmiştir.[99] Yine 1921 Nisan tarihli bir başka belgede de tombala bir kumar oyunu olarak kabul edilmiş, bunun Rus milliyetçileri tarafından getirilen ve toplumun ahlâkını bozan bir oyun olduğu bilgisi verildikten sonra Beyoğlu'nda çokça oynan bu oyunun, Şehzadebaşı ve Beyazıt gibi İslâm mahallelerinde de oynanmaya başlamasından duyulan rahatsızlık vurgulanmıştır.[100] Bu belgede de, yine tombala oyununa ruhsat verenin İtilaf Devletleri zabıtası olduğu belirtilerek, oyunun yasaklanması için polis müdürlüğünce önlem alınması gerektiği belirtilmiştir. Sonuçta tombalaya karşı yürütülen kampanyalar sayesinde İtilaf Devletleri'nin sayıları dört yüze yaklaşan talih oyunlarının oynandığı kulüpleri kapatmayı düşünmeleri bir şekilde sağlanır.[101] Hatta

---

ver adlı eski bir komiser tarafından açılmış, 1919'da Beyaz Ruslar'a devredilmiştir, "Arkadi Gazinosu", *Rakı Ansiklopedisi*, s. 59.

97 Brendan Freely ve John Freely, *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*, çev. Yelda Türedi, YKY, 2015, s. 50.

98 Beyaz Ruslar tarafından tombala oyunu oynatıldığına dair haberler Aralık 1920'de çıkmaya başlamış ve halk tarafından yoğun ilgiyle karşılanmıştı; bkz. Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar*, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 189.

99 MV 221/102- 27 B 1339-6 Nisan 1921.

100 BEO 4679/ 350856- 28 B 1339-7 Nisan 1921.

101 Paul Dumont, "Beyaz Yıllar", *İstanbul 1914-1923*, (haz.) Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, 1996, s. 193.

bu dönemde "Tombalacılarla Mücadele Cemiyeti" gibi girişimler gündeme gelir.[102]

Tanzimat'tan sonra, Meşrutiyet'ten önce

Osmanlı'da yaygın olarak oynanan ve kumar olarak değerlendirilen oyunlara göz attıktan sonra şimdi Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar olan yaklaşık kırk yıllık sürede kumar olgusunun Osmanlı topraklarında nasıl geliştiğine hızlıca bakabiliriz.

1851 tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesi'ne, 1840'ta düzenlenen kanunnameden farklı olarak sahtekârlık, kalpazanlık gibi suçların yanı sıra kumarbazlık suçunun cezası da eklenmiştir.[103] Hicri 12 Safer 1267 (1851) tarihli bu kanunnamenin 5. maddesinde, kumarbazlara üç ila yetmiş dokuz değnek vurulacağı, bu suçun tekrarlanması halindeyse suçlunun İstanbul'daysa kürek cezasına çarptırılacağı, taşradaysa prangaya vurulacağı yazılmıştır.[104] 1858 Ceza Kanunnamesi'ndeyse kumarbazlar için değneğe vurulma cezası kalkmıştır. Bu kanunnamenin 242. maddesinde halkı kumar oynamaya davet edenlere, para temin edenlere 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası ve 1 mecidiye altınından 50 mecidiye altına kadar nakit para cezası verilmesi, kumar oynanan yerlerdeki para ve eşyaların toplanması düzenlenmiştir.[105] Her iki kanunnamede de, kumarbazlığı bir "sanat ittihaz etme", sanat olarak değerlendirme ifadesi dışında kumar oynayanlara dair özel bir hüküm konulmamış gözükmemektedir. Böyle bir değişiklik Birinci Meclis'in açılmasından sonra gündeme gelecektir.

---

102 Bakar, s. 193.

103 Ahmed Akgündüz, "Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'i Tahlili", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 1999, s. 15.

104 Akgündüz, 1986, s. 825.

105 Akgündüz, 1986, s. 872.

Söz konusu düzenlemelerden, cezalardan sonra kumar olgusunun nasıl bir seyir izlediğini arşiv belgelerinden takip edebiliriz. Nitekim 1840 yılının sonlarına tarihlenen bir belge Beyoğlu'nun artık eğlence mekânı olarak ne kadar önemli bir yer haline geldiğini; kahvehanelerin, gazinoların, "kafeşantanların" dönemin İstanbul'u için artık yabancı kavramlar ve mekânlar olmaktan çıktığını göstermektedir. Değindiğimiz bu belgede Beyoğlu'nda, Tarabya'da düzenlenen balolarda kumar oynatıldığı ve bu oyunların engellenmesi için bölgede bulunan askerlerin, kumar oyununu yasaklamak için görevlendirilmeleri gerektiği bildirilmiştir.[106] 1841 yılının hemen başında, 1826 yılından sonra belediye ve güvenlik işlerini yürüten İhtisab Nazırı tarafından, Dahiliye Nezareti'ne iletilen jurnalde de kumar oyununun engellenmesi talep edilmiştir.[107]

Jurnaller çoğunlukla II. Abdülhamit dönemiyle ilişkilendirilse de bu dönem öncesine ait jurnal örnekleri de Osmanlı arşivinde bulunur, ki bunlar genel itibariyle yönetimle ilgili hoşnutsuzlukların iletildiği raporlar olsa da zaman zaman şahıslar hakkında özel bilgilerin yer aldığı da görülmektedir. Örneğin 20 Kasım 1840 yılında saraya ulaşan bir jurnalde, Galata'da kahvecilik yapan Ali'nin bir kumarcıdan ucuz piştov (silah) aldığını söylediği bildirilmiştir.[108] Bu da bize kumar ve "kumarcılık" gibi kavramların artık gündelik hayatın içine iyice girdiğini göstermektedir. Bu jurnallerin bir başka örneği olarak Ocak 1842'de, Beyoğlu'nda kumar oynarken yakalanan Ohan'ın Bursa'ya kovulmasının Bursa zaptiyesine bildirilmesi istenmiştir. Üstelik söz konusu şahsın memuriyette görevli olması da muhtemeldir.[109] Belgenin

106 İ.DH.29/1372-08 Za 1256-24 Aralık 1840.

107 İ.DH. 1285/101175-19 Z1256-11 Şubat 1841.

108 Cengiz Kırlı, *Sultan ve Kamuoyu*, İş Bankası Yayınları, 2009, s. 202.

109 C.ZB. 28/1374- 29 Za 1257-10 Ocak 1842.

diliyle söylemek gerekirse, Ohan "tard" edilmiştir. 1842 yılında İzmir'de bulunan Alexis de Valon da, tıpkı 1830 yılındaki gözlemlere benzer şekilde, on kadar Türk'ün bir duvar dibinde ciddi ciddi kâğıt oyunu oynadığını yazar.[110] Ticaretin yoğun olduğu yerlerde gerek ekonomik canlılık sonucu gerek sosyal ve kültürel ilişkilerdeki artışla bir değişim ve dönüşüm yaşanmakta, kumar artık sosyal hayatın bir parçası haline gelmektedir. Nitekim Gerard de Nerval de 1843 yılının İstanbulu'nun Rum köylerinde kumarhaneler olduğunu notlarına almıştır.[111] Bu dönemde gazinoların, kahvehanelerin, lokantaların, otellerin artışının yansımalarını çeşitli gazete yazılarından ve romanlardan takip etmek de mümkündür. Örneğin Safveti Ziya'nın *Salon Köşelerinde* romanında, bu dönemde açılan otellerden bahsedilen pasajlar mevcuttur.[112] Kaldı ki bu otellerin bazıları daha sonra içlerinde birer kumarhane de barındıracaklardır.

1844 yılında Britanya'da kart oyunlarıyla vakit geçirenlerin, marjinal genç kesimler olduğu rapor edilmiştir.[113] Buna çok benzer biçimde İstanbul için de bu alışkanlıkların toplumun daha alt kesimlerinin uğraş ve eğlencesi olduğunun kanıtı sayılabilecek örnekler mevcuttur.

Daha önce değindiğimiz gibi zani, sarhoş ve kumarbazların değnek cezasıyla cezalandırılmaları hakkındaki irade, Tanzimat sonrasındaki kanunnameler ortaya çıkana kadar kumarın hafif suç kabul edildiğini göstermektedir.[114] Ancak yine söz ettiğimiz gibi, bu suçlara dair düzenlemeler artacak ve ileriki bölümlerde de görüleceği üzere, fiilin yaygınlaşmasıyla birlikte yeni çare ve tedbirlere başvurulacaktır. Yine

110 A. de Valon, *Doğu'da Bir Yıl*, çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, 2015, s. 45.

111 Gerard de Nerval, *Doğu'da Seyahat*, çev. Selahattin Hilav, YKY, 2004, s. 76.

112 Safveti Ziya, *Salon Köşelerinde*, İş Bankası Yayınları, 2009, s. 3.

113 Mark Clapson, *A bit of flutter; Popular Gambling and English Society, c. 1823-1961*, Manchester University Press, 1992, s. 80.

114 C.ADL.43/2623- 09 S 1261-17 Şubat 1845.

de Şubat 1845'te, sarhoş ve kumarbazların darp edilmemesi, bunlara işkence yapılmaması gerektiği, bu kişilerin zina, kadın ve genç çocuklara sarkıntılık ya da sokaklarda nara atmak gibi suçlardan ayrı tutulmaları gerektiği vurgulanmıştır.[115] Tabii uygulamada pek böyle olmamıştır.

Öte yandan kumar bireysellikten çıkıp herhangi bir mekânda toplu halde oynamak halini aldığında cezalarda değişiklik gözümüze çarpmaktadır. Galata-Perşembe Pazarı'ndaki bir dükkânı lokanta olarak kullanacağını söyleyerek tutan Fransız vatandaşın burada kumar ve "fuhşiyyat" yaptırdığı tespit edildiğinden söz konusu haneden çıkarılması ve ev sahibinin de kiraya verdiği kişileri düzgün seçmesi konusunda uyarılması buna bir örnektir.[116] Bu çerçevede evlerin, dükkânların sık sık amaçları dışında kullanılması durumu belgelere yansımıştır: İngiltereli "Yonako Covani"nin de "balo" düzenlemek üzere kiraladığı haneyi, lokanta haline getirerek, "dans" amacının tamamen dışına çıkarak kumar oynattığının tespit edilmesi üzerine tuttuğu hanedan çıkarılacağı bilgisi yine kayıtlara geçen bir başka örnektir.[117] Artan vakaların önünün kesilmesi gerektiği düşünülmüş olacak ki, han ve dükkân gibi yerlerde kumar oyununun önlenmesi gerektiği, kumarın belediye nizamına aykırı olduğu, kumarbazların engellenmesine ve hapis cezası alacaklarına dair uyarılar da başlamıştır.[118]

Yine bu dönemde kahvehaneler de artık kumar oynamanın kamusal mekânı haline gelmiştir. İstanbul sokaklarında dalga dalga artan bu "suç" unsuruyla devletin mücadelesini arşiv belgelerinden izlemek mümkündür. Kahvehanelerde uygunsuz hal ve hareketler dahil kumarın yasaklanması-

115 C.ADL.35/2081-13 S 1261-21 Şubat 1845.

116 A.MKT.MVL.6/66-19 M 1264-27 Aralık 1847.

117 HR.MKT.20/45-7 C 1264-11 Mayıs 1848.

118 İ.MVL.115/2746-1 Ra 1264-7 Mart 1848.

nın talep edilmesi, aslında bir süredir uygunsuzluktan duyulan rahatsızlığı da ortaya koymaktadır.[119] Öte yandan, kumar oynayanlar için aslında mekânın önemli olup olmadığını tahmin etmemiz güçtür. Çünkü Ekim 1849'da Ramazan ayında bir "mezarlıkta" kumar oynarken birbirini yaralayan esnaflar olduğu bile görülmektedir.[120] Polisin gözlem ve kontrolünün buralarda pek işlemeyeceğini düşünen kumarbazlardır bunlar. Dönemin Galata ve Pera'sının kapsadıkları alan itibariyle biri küçük, biri büyük olmak üzere geniş mezarlık alanlarına sahip olduklarını düşündüğümüzde, buralarda kumar oynanması çok sürpriz durmamaktadır.[121]

Bu döneme ait seyahatnamelerde de, arşiv belgelerine yansıyan yaygın kumar tutkusunun sağlamasını yapabileceğimiz bilgiler görüyoruz. İstanbul'a 1849 yılında gelen Albert Richard Smith, seyahatinde gemideki mürettebatın domino ve kart oyunlarıyla vakit geçirdiklerini yazmıştır.[122] Yağmur sebebiyle sığındıkları bir Rum kahvehanesinde içki ve sigara içerken kâğıt, bilardo ya da bugün adına "bowling" denilen dokuz kuka oyunu oynayanları da defterine not almıştır.[123]

İstanbul Üsküdar'da Salih Efendi'nin kahvesinde kumar oynatarak halkın asayiş ve rahatını ihlal ettiği, bizzat bölge halkının arzuhaliyle kayıtlara geçmiştir.[124] Ancak sadece kahvehane ya da mezarlıklarda değil, İşkodra'daki Avusturya konsolosluğunun önünde, yani herkesin ortasında, aleni biçimde kumar oynarken ikaz edilmelerine rağmen silahla-

119 A.MKT.MVL.147/92-14 L 1264-13 Eylül 1848.

120 A.MKT.MVL.20/86-14 Z 1265-31 Ekim 1849.

121 Nur Akın, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayınları, 2011, s. 148-149.

122 Albert Richard Smith, *İstanbul'da Bir Ay*, çev. Mehmet Şerif Erkek, Yeditepe Yayınevi, 2015, s. 31.

123 Smith, s. 120.

124 A.DVN.54/17-29 Z 1265- 15 Kasım 1849.

rını çekerek insanları tehdit edenlerin dahi bulunduğunu görmek de ilginçtir.[125] Önemli bir Levanten nüfusunu bünyesinde barındıran İzmir-Karşıyaka'da, kumar oynanmasına izin veren zaptiye çavuşunun kürek cezasına çarptırılarak yerine başkasının tayini, bürokraside atılacak sert adımların habercisi olacağı gibi,[126] kumarın alenileşmesinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Bu yaygınlık, Osmanlı toplumunun yaşam alanları içerisine girmiş bulunan eğlence merkezlerinin içerisinde kumar oynatmamak üzere gazinoların açılmasına izin verilmesi sonucunu doğurmuştur.[127]

1853'te başlayan Kırım Savaşı, Osmanlı bürokratik elitinin istemeyeceği toplumsal değişikliklerin yaşanmasının bir başka sebebi haline gelmiştir. Galata'nın kıyıdaki ve arka sokaklarındaki meyhanelerinin dünyası yabancı askerlerin, denizcilerin uğrak yerleri haline gelirken, hayat kadınlarının sayısındaki ve suç faaliyetlerindeki artışı düzeltmek için Beyoğlu Belediyesi savaştan sonra 100 kadar İngiliz polisi getirtmişti. Bunlar başta başarılı olsalar da durum hızla eski haline döndü.[128]

Zaman ve mekân fark etmeksizin kumarın yaygınlaşmaya başladığının tespit edilmesinin ilk örneğini, mezarlıklarda kumar oynandığına dair 1849 tarihli bir arşiv belgesinde görmüştük. Yedi yıl sonra, 1856'da, değişen pek bir şeyin olmadığını, mezarlıklarda kumar oynandığını ve buna bir daha izin verilmemesi gerektiği bir kez daha belirten bir başka arşiv belgesi görüyoruz.[129] Ancak bu yaygın ve geniş oyun ağının İstanbul ve çevresinde kendisine yeni alanlar açma-

---

125 HR.MKT.37/42-18 Z 1266-30 Ekim 1850.

126 A.MKT.MVL 34/13-2 M 127-8 Kasım 1850.

127 HR.MKT.54/64 1 R 1269-12 Ocak 1853.

128 Freely ve Freely, s. 47.

129 A.MKT.NZD. 186/61-13 L 1272-17 Haziran 1856.

ya çalıştığı da anlaşılmaktadır. Oyun ağının genişlemesiyle kumar oynamaya yönelik talebin artması arasında bir ilişki olduğu da elbette düşünülmelidir. Bakkallarda ve bozacılarda kumar oynatılması, hatta kumar oynatmak için "zahire satmak" kılıfı altında girişimlerde bulunulması tam da bu ağın genişlemesinin bir sonucudur.[130] Neticede kumar, devlet için gittikçe büyüyen bir sorun haline gelmektedir. Nitekim Ağustos 1857'de de Dersaadet ve Bilad-ı Selase[131] adı verilen ilçelerde Ermenilerin kumar oyunlarının men edilmesinin istendiği bir belge söz konusudur.[132]

İstanbul'da bunlar yaşanırken kumarın oynandığı yerler Anadolu coğrafyasının dışına taşalı çok olmuştu. İmparatorluk, Kırım Savaşı gibi bir trajediyi arkasında bırakmaya çalışırken, sosyal ve gündelik hayat bu gelişmelerden hiç etkilenmiyormuşçasına devam ediyordu. Ekim 1859 yılında, Kıbrıs'ta kahvehanesinde kumar oynatan Ahmet'e verilen hapis ve para cezasının yerinde olduğu ve kahvehanedeki paralara el konulmasına karar verilmişti.[133] Peki orada kumar oynayanlara ne olmuştu? Sanıyoruz ki, kahvehaneyi kapatmak onlara en büyük ceza olarak düşünülmüştür. Aralık 1859'da yine Kıbrıs Ceziresi ahalisinden Mehmet isimli kişinin birtakım adamlarla beraber kahvehanede kumar oynarken derdest edilip, kahvehanede kumar oynadığı için para cezasına çarptırılsalar da kahvehaneyle ilgili bir yaptırım uygulanmadığı gözüküyor.[134] Şubat 1862 tarihindeyse Kıbrıs'ta kahvehanesinde kumar oynatan kahveci esnafının tespit edildiği, bunların para cezası ve bir ay hapis cezası-

130 A.MKT.MHM.127/46-12 B 1274-6 Mart 1858.

131 "İstanbul ile kullanıldığında Galata, Üsküdar ve Eyüp, bazen tek başına kullanıldığında ise İstanbul, Bursa ve Edirne kadılıklarını ifade eden bir tabir", bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/bilad-i-selase

132 HR.MKT. 204/68- 10 M 1274-31 Ağustos 1857.

133 A.MKT.MVL.110/84-22 R1276-19 Ekim 1859.

134 MVL 783/85- 23 Ca 1276-18 Aralık 1859.

na çarptırılmaları gerektiği bildirilmiştir.[135] Yine Kalkandelen'de evlerinde kumar oynayanların, ikişer ay hapisle cezalandırılmaları söz konusu olmuştur.[136] Yunanistan'dan gelerek Antalya'da gazino işleten Vasilaki'yeyse gazinosunda kumar oynatmakta olduğu tespit edildiğinden, kırk bir gün hapis cezası verildiğini görüyoruz.[137]

Kumarın önlenmesi konusunda, jurnallerde kullanılan "önüne geçmek" tabirinin hafif kaldığı, kumarın ciddiyetle engellenmesi için uğraşılması gerektiği düşünüldüğünden araştırmalarda son derece dikkatli olunması konusunda tekrar tekrar uyarılar yapılmıştır.[138] Ancak bütün bu önlem ve tedbirlerin yeterli gelmediği çok açıktır. Öyle ki, kahvehanelerde açıkça kumar oynanmakta olduğuna, gereken tedbirlerin alınmasına ve bunların yasaklanmasına dair uyarılar devam ederken[139] 1864 yılında bu kez kumarhane yasağı belgelerde yer almıştır.[140]

Tüm bunlara rağmen, Meşrutiyet öncesindeki dönemde kumar yasaklarının uygulanması konusunda devletin yavaş yavaş daha iyi bir pratiğe kavuştuğunu söylemek mümkündür. Bunu, kumar oyunlarının engellenmesi konusundaki yetkinin 6. Daire-i Belediye'nin memurlarına verilmesini sağlayan arşiv belgesinden de görüyoruz.[141] Ancak söz konusu belgede, bu görev 1860-1861 yıllarından sonra zabıtaya verilmiş olsa da görevlilerin her mahalleye sebepsiz yere giremedikleri üzerinde durulması da dikkat çekicidir.

Macarov, 1868-69'da çıktığı Kudüs yolculuğunda İskenderiye'de kazandığını "kumarhanelerde" ve birahanelerde

135 A.MKT.MVL 142/14- 26 Ş 1278-26 Şubat 1862.
136 A.MKT.MVL.127/66.1-3 Za 1277-13 Mayıs 1861.
137 HR.MKT.322/19-16 C 1276-10 Ocak 1860.
138 A.MKT.UM.508/70-16 R 1278-21 Ekim 1861.
139 A.MKT.NZD.403/99-27 Ş 1278-27 Şubat 1862.
140 HR.MKT 510/70- H 16-09-1281-Haziran 1864.
141 ŞD.681/11-23 L 1290- 14 Aralık 1873.

çarçur eden genç bir adamdan bahsederken,[142] bilhassa Beyoğlu'ndaki yaygın kumarhaneler ve bu yüzden malını, mülkünü kaybeden kişiler dönemin yazarlarının kalemlerine de yansımıştır. Dönemin İstanbul'u hakkında detaylı bilgiler veren, *Basiret* gazetesinin yayımcısı Ali Efendi'nin yazılarından birinde bunun bir örneğini görürüz:

> Geçen gün ahbaptan birine tesadüf ettim. Kumardan bahis açıldı. Onun bir ahbabı var imiş. Birkaç bin liralık servet sahibi imiş. Beyoğlu kumarhanelerine dadanmış. Herifi soyup soğana döndürmüşler. Gayeti, öyle bir kumar soygununu bir hafiyeye terfik edip birer mahallerini öğrenip basmaktan ibarettir.[143]

1871 yılındaki bir belgeye de yansıyan Beyoğlu'nun bazı mahallerinde kumar oynatıldığı bilgisinin[144] de gösterdiği gibi kumar alışkanlığı hiçbir biçimde hız kesmez. Öte yandan devlet de kumarla ilgili kontrolü elinden bırakmak istemez. Buna kumarla ilgili çeşitli tiyatro oyunlarının temsili ve yayımlanması da dahildir: Örneğin Hazine-i Evrak Odası halifesi Mehmet Nuri Bey'e yazılan bir yazıda, "Nasihad yahud Kumar Belası" isimli tiyatro metninin belgenin iletildiği zaman bazı şartları yerine getirerek yayımlanabileceği ancak şimdilik ruhsat verilerek basılmasına izin verildiği belirtilmektedir.[145] 1874'te basılan bu eserde, Fransız asilzadesi Mösyö Rigor'un kumar alışkanlığı anlatılmaktadır: İskambil kâğıtlarıyla kumar oynamaya –büyük ihtimalle "kılıç" oynamaya– zorla davet edilen Rigor, oynadıkça bütün mal varlığını kaybeder; kendisini oyunda yenen kumarbazlardan birisini öldürdükten sonra eve geldiğinde yanlışlıkla kardeşi

142 HR.MKT 636/39- H 03-08- 1285- 1868.

143 Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, Kitabevi Yayınları, 2008, s. 136.

144 HR.MKT 729/26- H 17-11-1288-1871.

145 MF.MKT.15/154-28 L 1290-19 Aralık 1873.

"ceneral"i de öldürür. Rigor idam edilirken kumarın ne kadar kötü bir alışkanlık olduğundan bahsettikten sonra, padişaha övgülerle eser sonlanır.[146]

Bu dönemde kumarın oynandığı ilginç yerler arasına mezarlıklardan sonra cami avlularının bile girdiği, kumar oynama konusundaki yaş sınırınınsa artık iyice düştüğü yine Basiretçi Ali Efendi'nin bir yazısından anlaşılmaktadır:

> Ahbaptan birisi söyledi, bir zamandır kumar oyunu hayli ilerledi; hatta çocuklara da sirayet etmiş. Mektebe gideceğiz diyerek babalarından para alıp cami avlularında kumar oynuyorlar. Doğrusu buna teessüf olunur. Bari mektep hocalarına tembih olunsa da bunları biraz tekdir ve ihafe ile men etseler.[147]

Bu bölümü bitirirken Meşrutiyet öncesi döneme denk gelen "modern" bir kumarhane girişiminden, belki de ilk "modern" kumarhane mekânından da söz etmemiz gerekir elbette. Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa'nın kurduğu "Encümen-i Ülfet" isimli kulüp 24-25 Kasım 1870 yılında, Çemberlitaş'taki Asım Paşa Konağı'nda açılmıştır.[148] Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa'nın himayesindeki kulübün bir Ramazan günü yapılan açılışına Şura-yı Devlet Başkanı Kamil Paşa başta olmak üzere Mehmet Rüştü Paşa ve önde gelen birçok devlet adamının katıldığı da belirtilmektedir.[149] Buraya yüksek dereceli memurların da üye alındığını belirten Refik Ahmet Sevengil, gözlemlerini şöyle aktarmaktadır:

---

146 Mehmed Nuri, *Nasihad Yahud Kumar Belası*, İBB Atatürk Kitaplığı, No. K/3429. 1874.

147 Basiretçi Ali Efendi, s. 148.

148 Süleyman Faruk Göncüoğlu, *İstanbul'un İlkleri ve Enleri*, Timaş Yayınları, 2017, s. 114.

149 Göncüoğlu, s. 146.

> Encümen-i Ülfet üyeleri, kulübün çeşitli salonlarında söyleşi, okuma, yemek ve oyun gibi toplumsal zevkleri tadarak vakit geçirirlerdi. Oyun deneyimi arasında kumarın da bulunduğunu görüyoruz. Demek ki Türkiye'de ilk düzenli kumar oynanılan yer de bu kulüp oluyor.[150]

Encümen-i Ülfet, bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz ve Cumhuriyet devrinde "kulüp" adı altında faaliyet gösteren mekânların kumar oynama ayrıcalığının söz konusu olacağını düşündüğümüzde taşıdığı "ayrıcalık" bakımından da önemlidir. Ancak burası Sadrazam Ali Paşa'nın ölümünün ardından, cami hocalarının da baskısıyla, sonraki sadrazam Mahmud Nedim Paşa tarafından kapattırılmıştır. Encümen-i Ülfet, bilhassa o dönemde Beyoğlu'nda kumarhanelerin daha da yaygınlaşmasına da önayak olmuştur.[151]

Belki de, bütün bu girişimlerin, çabaların ve gayretlerin arkasındaki asıl amacı Dostoyevski'den daha iyi açıklamak mümkün değil: "Zengin olmak için kişinin elinde başka bir olanağı yoksa, kumar, sözgelişi ticaretten niçin kötü olsun? Evet, yüz kişide biri kazanır kumarda, ama bana ne bundan!"[152]

---

150 Refik Ahmet Sevengil, ***İstanbul Nasıl Eğleniyordu?***, Alfa Yayınları, 2014, s. 251. Ayrıca bkz. Reşat Ekrem Koçu, "Encümen-i Ülfet", ***İstanbul Ansiklopedisi***, c. 9, Koçu Yayınları, 1968, s. 5113-5114.

151 Necdet Sakaoğlu, "Encümen-i Ülfet", ***Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi***, c. 3, 1994, s. 172.

152 Dostoyevski, s. 23.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1876'dan Cumhuriyet'e Kumarın Yayılması

Bu bölümde II. Abdülhamit döneminin başlangıcından, Cumhuriyet'in ilanına kadar olan tarihsel süreçte kumar oynama pratiğinin devletle ilişkisinin ne şekilde geliştiğini ele alarak kumar yasaklarının nasıl şekillendiğini, kumarın hususi evlerden başlamak üzere, katman katman topluma yayılışını göstermeyi hedefleyeceğiz. Nitekim bu tarihsel evrede kumarın yaygınlaşmasının yansımaları, başta devlet belgeleri olmak üzere edebiyatta, sanatta da kendine yer bulmuştur.

Her ne kadar 1876 yılında ilan edilen Meşrutiyet'le açılan ilk Osmanlı Meclisi, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı gerekçe gösterilerek padişah tarafından kapatıldığından uzun ömürlü olmasa da bu dönemden itibaren kurumları ve bürokrasisiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun, modern devlet örnekleri sergilemeye başladığını söyleyebiliriz. Bu örneklerin çıkış noktası elbette 1789 Fransız Devrimi'yle paraleldir: II. Abdülhamit döneminde ortaya çıkacak toplumu gözetim ve denetim faaliyetleri, muhbirlik ve casusluk ağıyla, devrim sonrasında Fransa'da kurulan İkinci İmparatorluk'un üst düzeydeki polis faaliyetleri, muhbirler ve casus-

larla toplumu gözetim ve denetim altına alma çabasıyla benzeşmektedir.[1]

Meşrutiyet rejimi bir an bile vakit kaybetmeksizin, Osmanlı polisinin sosyal ve toplumsal hayata en etkili şekilde müdahale edebilmesi için gerekli düzenlemeleri hayata geçirmişti.[2] Dolayısıyla araştırmamıza konu olan arşiv belgelerinin bu dönemde büyük artış göstermesi de kaçınılmazdır. "Kamu düzeni", bu dönemden itibaren istatistiki kayıtları tutulan bir olgu haline gelirken, "asayiş" kavramı için de nesnelleştirilme çabasının başladığı zamanlardır bunlar.[3]

1876-1909 yılları arasındaki süren II. Abdülhamit dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nun oldukça uzun ve önemli bir evresini kapsamaktadır. II. Abdülhamit'in sadrazamlarından Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa'nın oğlu Celalettin Paşa, onun içki içmeyen ve kumar oynamayan birisi olduğunu söylemiştir.[4] Onun dönemi, kendisi kişisel olarak bu tür tırnak içinde "kötü" alışkanlıklardan uzak dursa da, diğer taraftan kaçınılmaz şekilde toplumsal hayatın değiştiği bir dönem haline de gelmiştir. Bu bağlamda, II. Abdülhamit devrinde toplumsal hayatta dejenerasyonun başladığı, kumarın özellikle bu "bozulma" evresinde önemli bir yer işgal ettiğinden yakınan yazarlar da olmuştur.[5]

Kumara karşı devlet

1800'lü yıllardan itibaren sadece dünya değil, Osmanlı Devleti de yoğun bir sanayileşme ve modernleşme sürecine gir-

1 David Harvey, *Paris, Modernitenin Başkenti*, çev. Berna Kılınçer, Sel Yayınları, 2013, s. 192.

2 Özbek, s. 113.

3 Noemi Levy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, çev. Serra Akyüz, İletişim Yayınları, 2017, s. 119.

4 Ayşe Hür, "Abdülhamit II", *Rakı Ansiklopedisi*, s. 13.

5 Refik Halid Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, İnkılap Kitabevi, 2015, s. 135.

mişti. Bu sürecin Osmanlı için baş aktörü tabii ki İstanbul olmuştur. Nitekim Beyoğlu'nun ve Galata bölgesinin kozmopolit yapısı da kumar olgusu açısından Osmanlı devlet erkinin –dolayısıyla belgelerinin– doğal olarak dikkatini en çok verdiği ve üretilen belge sayısı açısından en yoğunlaştığı bölge olarak göze çarpmaktadır. Ancak elbette bu ağırlığın dışında kalan geniş bir coğrafyada da kumar yayılmaya devam etmiştir.

1850 ve 1858 ceza kanunnamelerinde yasak olan kumar, 1876-1923 döneminde Osmanlı topraklarında artık iyice yaygınlaşmıştır. Kumarın imparatorluğun dört yanına iyice yayılmasıyla birlikte yasakların uygulanması konusundaki hassasiyet de artmıştır. Söz ettiğimiz bu yayılmayı sadece belgelerde değil, Tanzimat dönemi edebiyatçılarının eserlerinde de net biçimde görüyoruz; toplumsal değişim ve dönüşümler edebiyatta da kendisini iyiden iyiye hissettirmiştir. Örneğin Ahmet Mithat Efendi'nin 1876 yılından başlayarak yayımladığı *Paris'te Bir Türk*, *Müşahedat*, *Hayret* ve *Cellat* romanlarında kumar olgusu bir şekilde okuyucuların karşısına çıkar.[6] Yine Ahmet Mithat Efendi'nin *Felatun Bey ve Rakım Efendi* (1875) romanının Tanzimat'la başlayan iki farklı yaşam tipolojisi sunması da seçtiğimiz tarihin isabetliliğine ufak bir katkı sunmaktadır.[7] Kitapta Felatun Bey, Rakım Efendi'yle bir sohbeti esnasında kumardan elde edilen kazancın kendileri gibi adamların ticareti olduğunu söylerken Rakım Efendi kumar oynadıkça kaybedilen servetin ne kadar büyük olabileceğinden bahseder.[8] Ayrıca Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* ve Namık Kemal'in *İntibah*'ında da yine kumar alışkanlığı olan karakterler söz ko-

6 Mustafa Karabulut, "Tanzimat Dönemi romanlarında eğlence hayatı, adab-ı muaşeret ve kılık-kıyafet", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 185, 2010, s. 136.

7 Tanpınar, s. 293.

8 Ahmet Mithat Efendi, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, Say Yayınları, 2015, s. 98.

nusudur.[9] 1858 Ceza Kanunu'nun 242. maddesini dayanak alarak kumar yasaklarının uygulanmasına dair Meşrutiyet döneminde tespit edebildiğimiz ilk belge, Mart 1884 tarihlidir ve "kumarın yasak olduğu ve polislerin şüpheli yerleri denetlemesi gerektiği" vurgulanmıştır.[10] Kumarhanelerin uzunca süredir kapatıldığını belirten Basiretçi Ali Efendi ise "baçika" adı verilen ve bilardo masalarının başlarında sabah akşam oynanan bir kumar türünün de yasaklanması gerektiğini vurgular.[11] Buradan söz konusu dönemde bilardonun da artık toplum hayatı için bilinen bir eğlence aracı haline geldiğini söyleyebiliriz. 1881 yılındaysa "Kumarbazın Encamı" adlı bir tiyatro oyununun Osmanlı Dram Kumpanyası tarafından oynanacağına dair el ilanları görülmektedir.[12] Bu oyun ve ilan gerek tiyatroda gerek edebi eserlerde kumarın ciddi biçimde yer bulmaya devam ettiğinin bir göstergesidir.

Edebiyattan sıyrılıp belgelere yoğunlaştığımızda bilhassa Müslümanlar için oldukça önemli olan Ramazan ayında kumar oynanmaması için ekstra bir özen ve çaba sarf edildiği göze çarpıyor. 1897 yılına tarihlenen bir belgede Ramazan ayında halkın şeriatça yasaklanmış oyunlarla oynamamaları ve İslâmiyetin adabına yakışmayacak tavırlarda olmamaları, bunların engellenmesi için zabıtanın görevlendirildiği ifade edilmiştir.[13] Ancak alınan önlemlerin hiçbirisi yeterli görülmüyor olacak ki, kumarın yasak olduğuna dair hatırlatmalar bir türlü son bulmamış, zabıta ve polise uyarılar sürekli devam etmiştir.

Bu çerçevede 1899 yılının Eylül ayında, yasak olmasına rağmen Şeriat-ı İslâmiyye'ye aykırı olarak Büyükdere'de ku-

---

9 Karabulut, s. 138.

10 Y.PRK.ZB 2/56 5 Ca 1301-3 Mart 1884.

11 Basiretçi Ali Efendi, s. 417.

12 Metin And, "Osmanlı Dram Kumpanyası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 6, Tarih Vakfı, 1994, s. 176.

13 Y.PRK.BŞK. 49/79-30 Ş 1314-Ocak Şubat 1897.

mar oynanmaya devam edildiği bilgisi verilen bir belgede ilginç bir bilgi yer alır: Belgede Amerika'da kumar oynanan bir yer tespit edildiğinde o yerin hemen basılıp, kumar oynayanların derdest edildiği anlatılmaktadır.[14] Dolayısıyla Osmanlı'da da polis ve zabıtanın yapması gerekenin bu olduğu düşünülmüştür. Bir ay sonraki belge, Büyükdere'de kumarın engellenmesiyle ilgili uyarıları yinelerken, Amerika'daki uygulamalar hakkında biraz daha bilgi verilip, polis idaresinin kumar oynanan yeri bastığında kumar alet ve edevatını zapt ettiğini de söyler.[15] Ne var ki bu iki belge de, kumar alet ve edevatını betimleme zahmetine girmemiştir. Buradan, halihazırda İstanbul'da basılan yerlerde polisin bu aletlere zaten aşina olduğu sonucunu kolayca çıkarabiliriz. Dönemsel açıdan ele alındığında, alet ve edevatla oynanan kumar oyunlarının en bilineninin ve en yaygınının rulet olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu tarihsel dönem açısından, belgenin dilinden de yola çıkarak, alet ve edevattan kastın rulet olduğunu, hal böyleyken ruletin de yaygın biçimde oynandığını düşünebiliriz.

Nisan 1901 tarihli belgedeyse polislerin görev ve taksimi için komisyonlar kurulduğu ve kumarın bir insanın başına ne türlü fenalıklar getirebileceği anlatılarak yeni bir ton tutturulmaya çalışılmıştır.[16] Belgede bu fenalıklar anlatıldıktan sonra karşımıza bir kez daha Ramazan ayı vurgusu çıkmaktadır ve bu kez kumar oynayanların yanında sarhoş gezenlerin de sokaklardan men edilmesi gerekliliği belgeye dahil edilmiştir.[17] 1904 tarihli bir belgedeyse Ramazan'da özellikle İslâmın tesettür kaidelerine itina ve dikkat edilmesi, kumar oyunları gibi "şer'an" yasak olan oyunların oynanma-

14 BEO 1379/103369- 24 Ca 1317-30 Eylül 1899.

15 DH.MKT. 2253/34- 27 Ca 1317-3 Ekim 1899.

16 Y.PRK.BŞK.64/68- 1 M 1319-20 Nisan 1901.

17 Y.PRK.BŞK 68/80- 29 Z 1320-29 Mart 1903.

sına ve oynamak için toplananlara engel olunması vurgulanıyor.[18] "Şer'an yasak" ifadesi, Ramazan ayıyla ilgili bir uygulama olsa gerektir, çünkü 1904 itibariyle "örfen" bir ceza kanunnamesi zaten yürürlüktedir. Nitekim Şubat 1904'te yayımlanan Jandarma Nizamnamesi'nin 201. maddesi de panayır ve pazar yerlerinde kanunlara ve polise karşı gelerek kumar vesair oyunlar oynayacak kişilerin tevkif edileceğini düzenlemiştir.[19]

Uyarılar, kumarın bir illet olduğu ve yaygınlaşmasının önlenmesi gerektiği üzerinde dururken, kumarda kazananlardan başka kaybedenlerin de davasının kabul edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.[20] Ancak 16 Mayıs 1904 tarihinde, kumarda kaybedenlerin açtıkları davanın kabul edilmemesi ve 1858 Ceza Kanunnamesi istikametinde para vererek kumar oynatanların 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası, 1 mecidiye altından 50 mecidiye altına kadar nakit para cezası alınacağı tekrar edilmiştir.[21] Kaybedenlerin davasının kabul edilmemesinin gerekçesinin, sonuçta kumar oynanması ve bunun tekrarlanmamasının sağlanması olduğu düşünülebilir.

Kumar yasağının uygulanmasına yönelik tedbirler sadece imparatorluk nüfusu içerisindeki Müslümanlar için geçerli değildir elbette: 1907 tarihli bir belgede, Hıristiyanların yeni yıl yortularında da kumar oynanması yasakken o senenin yılbaşında kahvehanesinde kumar oynatılmasına müsaade eden bir kahveciden söz edildiğini görüyoruz.[22] Yılbaşı yortusu için kumar yasaklarına dair uyarılar yayımlanmak üzere gazetelere de dağıtılmış; yılbaşı kutlamalarında kumar oynanmasına ve silah atılmasına izin verilmemesine da-

18 DH.MKT. 908/37- 29 Ş 1322-8 Kasım 1904.

19 *Düstur*, I. Tertip, c.7, s. 1152.

20 ŞD.2364/1-12 S 1322-28 Nisan 1904.

21 DH.MKT. 851.773- 1 RA 1322-16 Mayıs 1904.

22 TFR.I.MN. 115/11416- 15 Z 1324-30 Ocak 1907.

ir talimatın *Yeni İkdam*, *Sabah*, *Yeni Gazete*, *Tercüman-ı Hakikat*, *İstanbul*, *Jöntürk*, *Levent Herald* ve *Byzantion* gazetelerine gönderilmesi istenmiştir.[23] Kış aylarında kumar vakalarının artış göstermesi belki de yılbaşındaki bu yoğunluktan kaynaklanmaktadır.[24]

Yine aynı yıl, 5 Rebiyülevvel 1325 (Nisan 1907) tarihindeki Polis Nizamnamesi'nin 80. maddesinde, genel olarak kumarhanelerin kapatılacağı, ruhsatsız olarak oynatılan piyangonun yasaklanacağı belirtilmiştir.[25] Bu arada da, *Sebilürreşad* dergisi 5 Kanunuevvel 1329'da, Mısır'da çıkan bir yayından aldıklarını belirttikleri "Âlemi İslâmı Tehdit Eden Marazdan: Kumar" başlıklı bir yazıyı okuyucularıyla paylaşmıştır. Yazı, kumarın insan hayatındaki kötü etkilerinden bahsetmekte, ruhsal sağlığın bozulmasına neden olacağına değinmekte, İslâmiyet'te ve ceza kanunlarında yasak olmasına rağmen kumarın toplum arasında hızla yükselmekte olduğu ve yaygınlığı vurgulanmaktadır: "Kendisinde gizli ve aşikâr manalı kumar bulunan her oyun İslâmiyette katiyen memnudur. Fakat bütün bunlarla beraber ahali-i İslâm arasında tamam ve intişarı da heman hiçbir milletinkinden eksik değildir."[26] Bugün Irak sınırlarında bulunan Basra'da da şeriata ve edebe aykırı olan kumar oyunlarının ve yapılan fuhşiyyatın men edilmesi için tedbirler alınması tavsiye edilirken, memurlardan bir kısmının da bunlara katıldıkları ve bu durumun 1908 yılında ilan edilen Meşrutiyet'in kötü bir sonucu olduğunu ileri sürmelerine dikkat çekilmesi oldukça ilginçtir.[27]

---

23 DH.EUM.KADL 3/39- 04 M 1329-5 Ocak 1911.

24 Kumar suçları ve kumarbazların hangi ulustan olduklarını gösteren cetveller için bkz. Mesut Yolal, *Osmanlı'da Kumar ve Şans Oyunları (1800-1923),* Tarih Vakfı Yayınları, 2021, s. 76, 169.

25 *Düstur*, I. Tertip, c.8, s. 679.

26 *Sebilürreşad*, 5 Kanunuevvel 1329, c. 11.

27 DH.SYS. 64/19- 20 Ş 1329-16 Ağustos 1911.

Yasaklarla ilgili ardı ardına yapılan uyarılar Anadolu'da da kumarın ne denli yaygınlaşmaya başladığının bir göstergesidir. Muğla'da Aralık 1908 yılında kumarın ve işretin yasaklanması için bir dilekçe sunulduğunu görüyoruz.[28] Bu dilekçede, düzenlemelere rağmen Muğla'da mahalli yönetimin kumara dair aldığı tedbirlerden memnun kalmayan dört kişiden bahsedilmektedir. Bu isimlerin birtakım kimseleri halka karşı kışkırttıkları iddia edilerek Tabib Halil Efendi'nin Muğla'da belediye doktoru olmadığı ve zaten şehirden ayrıldığı, Müdde-i Umumi Muavini Remzi Efendi, Redif Mülazımı Cemil ve Murat adlı kişilerin de bağlı bulundukları dairelere haber verildiği ancak başka da bir şey yapılamayacağı Aydın Valiliği'ne bildirilmiştir.[29] Muğla'dan bu haberler gelmeye devam ederken, Beyoğlu ve Yüksekkaldırım'da kumar oynanmasının engellenmesi için Zabtiye Nezareti'nden Polis Müdüriyeti'ne mektuplar gitmeye de devam etmiştir.[30]

Sonuç olarak baktığımızda Osmanlı'da 1876'dan itibaren kumar olgusu toplumun tüm kesimlerini içine alarak büyümüştür. Merkeze, imparatorluk sınırları içerisindeki hemen hemen her yerden ve bölgeden kumarla ilgili haberler, şikâyetler, ihbarlar gelmiş, bunların engellenmesi için uyarılar yapılmıştır. Ancak bu uyarıların ve talimatların etkili olduğunu söylemek güçtür; yasaklar hiçbir fayda vermemekte, alınan kararlar uygulanmamaktadır.[31]

---

28 BEO 3448/258593- 13 Za 1326- 7 Aralık 1908.

29 DH.MKT 2682/63- 12 M 1327- 3 Şubat 1909.

30 ZB 622/56- 13 E 1324- 26 Eylül 1908.

31 Bu dönemle ilgili, Avrupa'dan ilginç bir not Stefan Zweig'da karşımıza çıkmaktadır: Zweig, kumarhanelerin yaygın biçimde bulunduğu Belçika'nın Oostende kentinde bunların kapatılması kararı verilmesine rağmen bu kararların uygulanmadığını anlatmaktadır. Bu bakımdan kumarın o dönemde Avrupa'da da bir sorun olarak görülmeye başladığını aklımızdan geçirebiliriz; Stefan Zweig, *Yolculuklar Üzerine*, çev. Ahmed Arpad, Everest Yayınları, 2011, s. 4.

Devletin kumara karşı bakışını kabaca gördüğümüze göre, şimdi II. Abdülhamid döneminden erken Cumhuriyet dönemine kadar kumar mekânlarına göz atıp, kumar oynarken işlenen suçları incelemeye geçebiliriz.

Kumar mekânları

Osmanlı'da kumar oynanan yerleri incelerken, ister istemez "mekânın suçluluk hali"[32] üzerinde de düşünmemiz gerekiyor. Zira kumarhaneler ya da daha doğru bir ifadeyle "içerisinde kumar oynanan yerler", bizatihi mekân olarak suçlu durumdadır. Osmanlı devlet yönetimi, bu bölümde yoğun olarak göreceğimiz üzere "16. yüzyıldan 19. yüzyıla dek başkentin sosyalleşme mekânlarına denetim, baskı ve hoşgörü arasında gidip gelen özel bir ilgi göstermiştir."[33] Bu sosyalleşme mekânları, sadece kahvehaneleri, kulüpleri, dernekleri değil, birden fazla insanın toplandığı evleri, sokakları da ifade eder hale gelmişti.

Evde ve sokakta kumar

İnsanın belki de kendini en rahat hissettiği yer olarak, devlet tarafından yasa dışı kabul edilen faaliyetleri –kamusal alan baskısı da görmeden– gerçekleştirmek açısından şüphesiz ev en önemli adrestir. Bu açıdan bakıldığında, kumarın kamusal mekânlar dışında oynandığı yerler olarak evlerde ya da "hane"lerde kumar oynanmasının Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan örnekleri oldukça açık bir sosyolojik tablo ortaya koyduğu gibi, devletin gözünün kimlerin üstünde olduğuna dair de örnekler sunmaktadır.

---

32 Işıl Çokuğraş, *Bekar Odaları ve Meyhaneler*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2016, s. 15.

33 Aksu, s. 84.

Kumarın evlerde oynanmasına dair Meşrutiyet dönemine ait önemli bir belge İzmir'deki bir ev üzerinden karşımıza çıkıyor. Ocak 1877 tarihli belgeye göre, İzmir Ticaret Mahkemesi Reisi Kamil Efendi'nin evinde kumar oynatılmakta olduğu ihbar edilmiştir. Kamil Efendi, mahkeme reisliğinin vermiş olduğu avantajları kullanmak istemiş olsa gerektir ki, dilekçe yazarak, hatta Avrupalı avukatlardan da yardım alarak, kararın bildirilmesi için bekleyişe geçmiştir.[34] Sonucun ne olduğunu bilmesek de bu belge açısından mühim olan nokta, önemli sayılacak bir kamu görevlisine dair söz konusu ihbarın değerlendirilmiş olmasıdır. Yani evde ve sokakta[35] kumar oynatıldığına dair ihbarlar üzerinde önemle durulduğu görülmektedir.

1884'e ait bir belgede Kadıkaryesi (bugünkü Kadıköy) sokaklarında ruhsatsız bir kulübe inşa edildiği ve geceleri burada kumar oynatan kişinin Fransız Viktor Herolt sanıldığı, ancak durum Fransa sefaretine sorulduğunda söz konusu kişinin o olmadığının anlaşıldığı ifade edilmiştir.[36] Buranın tam manasıyla bir kumarhane olup olmadığını bilemiyoruz, zira kulübenin büyüklüğü ve çapı hakkında herhangi bir bilgi yoktur, sadece kulübenin ruhsatsız olduğundan bahsedilmektedir. Kasım 1890'daysa Direklerarası'nda bir gömlekçinin gençleri kumar oynamaya teşvik etmesine dair *Mürüvvet* gazetesinde çıkan haber üzerine tahkikat yapılmasının istendiğini görüyoruz.[37] Bilhassa evlerde toplanılarak kumar oynandığına dair yoğun istihbaratların yıllar geçtik-

34 A.MKT.MHM. 481/73-5 M 1294- 20 Ocak 1877.

35 Çocukluğunu Beşiktaş semtinde geçiren Hagop Mintzuri hatıralarında, kahveci Musa Çavuş'un oğlu Hakkı'nın babasına yardım etmek yerine sokakta kâğıt oyunları oynayanları izlediğini ve zaman zaman onlara katıldığından bahseder; bkz. Hagop Mintzuri, *İstanbul Anıları 1897-1940*, çev. Silva Kuyumcuyan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 6.

36 DH.MKT. 1346/51-1 S 1302-20 Kasım 1884.

37 DH.MKT 1779/45- 25 Ra 1308-8 Kasım 1890.

çe devam ettiğini belgelerden anlamak mümkündür. Kasım 1904 tarihli bir belgede Beyoğlu'nda bazı evlerde toplanıldığı haberinin geldiği ve bunun için tedbir alınması gerektiği belirtilmiştir.[38] Bir başka belgede de İstanbul'da "hususi hanelerde", yani evlerde kumar oynanmasının meni konusundaki karar bir kez daha hatırlatılarak, Beyoğlu'nda yaşayan Madam Ursula isimli birinin adı verilmekte, gerekenin yapılması istenmektedir.[39]

İhbarlar Anadolu'da da söz konusudur elbette: Örneğin İkinci Meşrutiyet'in ilanına çok az bir süre kalmışken, Mayıs 1908'de Edirne Vilayet İdare Meclisi Baş Katibi Reşid Bey'in ve Belediye Reisi Dilaver Bey'in hanelerinin kumarhane olarak kullanıldığı ve kendilerinin de oyunlara iştirak ettikleri, hatta gece sekiz-dokuza kadar bunu devam ettirdikleri Hamidiye Hafif Süvari Alayları komutanı tarafından ihbar edilmiştir.[40] Belediye başkanının, başkatibin ve iki arkadaşlarının geceleri sürdürdükleri –belgenin diliyle– "kumpanya" bir şekilde deşifre olmuş ve gereğinin yapılması için havale edilmiştir. Buradaki tespitin ve ihbarın ne şekilde yapılmış olabileceği akla gelen sorulardan birisi olmakla beraber, belgenin içeriğinden anlaşılan bunun bir akşam baskını olmadığı, muhtemelen söz konusu kişilerin kumar oynadıkları mekânda bulunan birisinin tanıklığı üzerine gerçekleştiğidir. Gerede'de de manifaturacı Ohannes Santurciyan Efendi, ikamet ettiği handa gençleri kumara ve işrete teşvik eden "alüfte" (fahişe) güruhundan Mari'yi şikâyet etmiştir.[41] Gençleri kumara teşvik edenin tırnak içerisinde "alüfte" güruhundan olarak tanımlanması, devletin bireylere karşı geliştirdiği kategorizasyonu ortaya koyması açısından da dikkat çekicidir.

38 DH.MKT 908/83- 29 Ş 1322-8 Kasım 1904.

39 DH.EUM.THR 64/82- 12 Ca 1339-11 Mayıs 1911.

40 Y.PRK.ASK 256/50-09 R 1326-11 Mayıs 1908.

41 DH.EUM.VRK. 3/110- 29 Ş 1328-5 Eylül 1910.

Evlerle, kumar oynatılan mekânlarla ilgili hassasiyet sadece Anadolu coğrafyası için geçerli değildir. Belgelerden öğrendiğimize göre, örneğin 1911 yazında Beyrut'taki kumarhanelere karşı bir mücadele yürütülmüş, İtalyan vatandaşı olan Centaro'nun hanesine konsolosluğun haberi olmaksızın polis ve jandarma tarafından baskın yapılarak kumarla ilgili eşyalar müsadere edilmiştir.[42] Bugün Gürcistan sınırları içerisindeki Batum da Osmanlı döneminde bir eğlence şehri olarak belgelerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Ekim 1918'de devriyeler tarafından kumar oynarken ve oynatırken yakalanan beş kişiye ait ikametgâh senetleri Batum'da oturduklarını göstermektedir.[43] Yine aynı yılın sonunda, Batum'da Osmaniye Caddesi'nde kumar oynandığı için bir evin mühürlendiğini ancak kefaletinin ödenmesiyle mührün söküldüğünü öğreniyoruz.[44] Burada dikkat çeken, şöyle ilginç bir noktaya değinebiliriz: Belgelerden çıkardığımıza göre, Eleni adında bir kadın, Beyoğlu'nda evinde kumar oynattığı için daha önce Konya'ya sürülmüş, yeteri kadar sürgünde kaldığını düşünerek 1918 başında İstanbul'a dönmek için başvuruda bulunmuştur. Ne var ki, kendisine İstanbul'a dönüş izni verilmemiştir.[45] Dolayısıyla kumar oynatanlara sürgün cezası verildiğinden de söz etmek mümkündür. Fakat Batum'da mühürlenen evin sahibi için böyle bir sürgün cezasının varlığını tespit edemiyoruz. Hal böyleyken, bu hassasiyet belki de sadece İstanbul için söz konusudur.

Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı sonunda, işgal altındaki İstanbul'da kabul günleri, poker partileri oldukça olağan bir hale gelmiş durumday-

42 DH.H. 22/3- 22 C 1329-20 Haziran 1911.

43 DH.EUM.ADL. 48/28- 01 M 1337-7 Ekim 1918.

44 DH.EUM.VRK. 29/28- 07 Ra 1337-11 Aralık 1918.

45 DH.EUM. 3.ŞB. 24/48- 29 Ra 1336-12 Ocak 1918.

dı.[46] Savaş yıllarında zenginleşen sınıfların da etkisiyle kumar, alkol ve kadın ticareti yaygınlaştı.[47] Bu durum, işgal İstanbulu'nun yaşadığı dört yıllık (1918-1922) süre göz önüne alındığında, emniyet ve polis teşkilatının zayıflamış olmasıyla da alakalı olabilir.

Yeni Mecmua'nın 15 Ağustos 1918'de yayımlanan 57. sayısında "Hafta Musahabesi" başlığı altında kumar oyunlarının dalga dalga, önlenemez bir şekilde nerelere kadar yayıldığını Necmettin Sadak şöyle anlatmaktadır:

> Her memlekette kumar oynanır, fakat zannetmem ki hiçbir memlekette paralı talih oyunları bu kadar çoğalmış, bu kadar aşırı bir hal almış olsun. Artık memlekette her kulüp hatta her ev kumarhane oldu. Dört kişi bir araya geldi mi hemen "kare" teşkil ediyor. Kâğıtlar, fişler meydana çıkıyor. Kadın, erkek hele kadınlar dokuzdan doksana kadar, eli kâğıt tutanlar hep oynuyor. Yeni yetişen nesil evvela "poker"i, sonra "bakara"yı talim ediyor. Bu iptilanın daha çirkin tezahürleri de var: arkadaşlarımdan bir muallim en mutena bir mektebimizde, ders zamanları arka sıralarda iskambil oynandığını yana yakıla hikâye ediyordu. Masa başına kadar sabredemeyip de, vapurda liralık, beş liralık kağıtların numaralarıyla bakara oynayanları gözümle gördüm.[48]

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kahvehaneler

İstanbul'da 1550'li yıllardan itibaren açılmaya başlayan kahvehanelerin Tanzimat'ın erken yıllarına kadar varoluş sebeplerine uygun biçimde, "toplanma yerleri" olarak faa-

46 Toprak, s. 76.

47 Zafer Toprak, "Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, 1994, s. 243.

48 *Yeni Mecmua*, 15 Ağustos 1918, sayı 57.

liyetlerini sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Ancak geçen zamanla birlikte kahvehaneler de sadece tütün, kahve içilecek, sohbet edilecek yerler olmaktan çıkıp, işletmenin kârını yükseltecek yeni bir yol buldular: Kumar.

İstanbul'da yaygınlaşmaya başlayan kahvehanelerin, birer kamusal mekân haline gelmeleri Avrupa ile hemen hemen aynı zaman dilimine rastlamaktadır:[49] Londra ve Paris gibi büyük nüfusları barındıran şehirlerde kahvehaneler 18. yüzyılın başlarından itibaren ortak buluşma yerleri haline gelmiş,[50] bilhassa edebiyatçılar için bir alışkanlığa dönüşmüştü.[51] İstanbul da kahvehaneler açısından kısa sürede Londra ve Paris'ten farksız hale gelecekti. Dolayısıyla kahvehaneler imparatorluk başkentindeki sosyalleşme mekânlarıydı. Arşiv belgelerinde sıkça, Galata ve Pera gibi kahvehanelerin, kıraathanelerin yaygın olduğu bölgelerden vukuatların karşımıza çıkması da sürpriz değildir. Çünkü Galata ve Pera'nın bir çekim merkezi haline gelmesi Tanzimat'la başlamamış, aksine uzun bir tarihsel süreçle bu özelliğini pekiştirmiştir. Belgelerin ağırlığını imparatorluk coğrafyasının başkenti İstanbul oluştursa da, imparatorluğun geniş coğrafyasına dahil şehirlerin kahvelerinde de kumar oynandığının örneklerini göreceğiz. Sermet Muhtar Alus da kıraathanelerde her türlü oyunun oynandığını yazmaktadır.[52]

Tophane-Boğazkesen'de Karamanlı İstavrabet'in kahvehanesinde Ramazan ayında tavla, iskambil oyunlarının oynandığı bilgisiyle[53] başlayarak kahvehaneler özelinde biraz daha

---

49 Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2013, s. 34.

50 Sennett, s. 16.

51 18. yüzyılda Londra ve Paris'te yaşayan yazarların çoğunun kahvehane alışkanlıkları oldukları düşünülmektedir; bkz. Wolfgang Schivelbusch, *Keyif Verici Maddelerin Tarihi*, çev. Zehra Aksu Yılmazer, Kırmızı Kedi, 2020, s. 66.

52 Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, Kırmızı Kedi, 2019, s. 108.

53 ZB 348/49- R 06-09-1323- 1905.

ilerleyebiliriz. Belgelere göre, Ocak 1906'da Kavala'daki kahvehanesinde kumar oynatan Mihail'in de muhakemesi yapılmış,[54] ayrıca Kadıköy iskele başındaki bir kahvehanenin yasaklı olan kumar oyununu oynatacakları anlaşıldığından buna izin verilmemesi için uyarılarda bulunulmuştur.[55] Kahvehaneler, mekânsal olarak kumar oyunlarının merkezi olmalarının dışında da merkezî yönetim için sıkıntı yaratmaktadır. Noemi Levy-Aksu'nun sözleriyle kahvehanelerin, "Heterojen bir müşteri kitlesini bir araya getirerek sınıflar arasındaki sınırları silikleştirdikleri ve böylece toplumsal düzeni sarstıklarına da inanılmıştır."[56] Nitekim kahvehaneler, sadece sahibi olan kahvecinin yeri olmaktan çıkmış bölgedeki "serseri ve mazanne-i su-i eşhas"ın da âdeta bir ortak gibi çalıştığı yerler haline gelmişti. Balıkhane Nazırı Ali Bey, İstanbul'da kumar kahvelerinde, kahvecilerin aldıkları "mano"ya, yani kumar oynatılan yeri kontrol altında tutan kabadayıya verilen hisselere, "kopukların" hissedar olduğunu anlatmaktadır.[57]

Ahmet Rasim, kumarcıların "bitirim yeri" dedikleri Karamano için "ta sabaha kadar otursanız kimse aldırmıyor, fakat tavla şakırtısını, bezik patırtısını, piket gürültüsünü, barbut alayını, pasata dalaveresini dinlemeye kulak ister" yazmaktadır.[58] İçinde kumar oynanan Osmanlı kahvehanelerinin genelinde Ahmet Rasim'in işaret ettiği bu durum yüksek ihtimalle yaşanmıştır.

1907 yılına ait, geceleri kumar oynatıldığı ihbarı alınan Hasan Kalfa'nın oğlu Ömer'in kahvehanesinin kurallara da uymaması nedeniyle kapatıldığını bildiren belgede, söz konusu Hasan Kalfa'nın nerede çalıştığı, kim olduğuna dair

54 TFR.I.AS 30/2962- 13 Za 1323- 9 Ocak 1906.

55 BEO 2796/209665- 4 S 1324-30 Mart 1906.

56 Levy-Aksu, s. 85.

57 Balıkhane Nazırı Ali Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, (haz.) Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, 2011, s. 43.

58 Ahmet Rasim, s. 135.

herhangi bir bilgi verilmemekle birlikte oğlunun kahvehanesinin kapatılması belgenin ana konusu olmuştur.[59] Belgelerde çoğu zaman spesifik bilgilerin ötesinde genel ve kapsayıcı ifadeler kullanmış olsa da, kumar meselesinde bazen kahvehanelerin, otellerin, gazinoların ismi verilirken, bazen bundan uzaklaşılmış ve semtin ismi verilerek yapılması istenenler sıralanmıştır. Örneğin Manastır Valiliği, kahvelerde kumar oynandığına, polis müdürü ve jandarma komutanın rüşvet aldıklarına dair iddialar üzerine konuyla ilgili herhangi bir delilin olmadığını yazmıştır.[60] Ya da Ağustos 1907'de Galata'da bulunan bazı otel, gazino ve kahvehanelerde fuhuş yapıldığı ve kumar oynatıldığı bildirildiğinden gereğinin yapılması istenmektedir.[61] Tüm mahalleyi kapsayan tek bir talimat dışında zaman zaman aynı belge içerisinde özel kahvehane isimlerinin sayıldığı da görülmektedir. Divanyolu'nda Arif'in kıraathanesinde ve Tavukpazarı'nda, Şehzadebaşı'nda Ali Çavuş kıraathanesinde ve Kocamustafapaşa'daki her kıraathanede, Kapan-ı Dakik'te (Unkapanı) kumar oynatıldığının sivil memurlar marifetiyle tespit edildiği ve bu konuda önlem alınması gerektiğine dair yazı, bazen özel kahvehanelerin de fişlendiğini göstermektedir.[62]

Galata bölgesinin kahvehanelerinin aynı zamanda kumarhane olarak işletildiğinden söz etmiştik. Buradaki ünlü sokaklardan biri Arkadi Sokak'tır: "Fazlı Baba'nın piyade yatak oteli, Hamdi Baba'nın kumarhanesi ve Pezevenk Papazoğlu'nun mekânı da buradadır. Otel, zar, kadın ve mey. Bu sokak şenlikli olmayacak da, neresi olacak?"[63] Nitekim bu sokaktaki Hamdi Reis'in "kumar kahvesi", gençliğinde sık sık

59 TFR.I.SL 137/13623- 2 S 1325-17 Mart 1907.

60 TFR.I.MN. 126/ 12584- 21 R 1325-3 Haziran 1907.

61 ZB 390/3- 1 A 1323-14 Ağustos 1907.

62 ZB. 328/35- 17 TE 1323-30 Ekim 1907.

63 Ergün Hiçyılmaz, *Meyhaneler*, Ulak Yayıncılık, 2016, s. 86.

hapse düşen Hamdi Reis'in çokça para kazandığı ve "saray kodamanlarıyla" ilişkileri sayesinde polis gözetimi açısından rahat edilen bir yer haline gelmiştir.[64]

Kahvehanelerin, otellerin, gazinoların denetlenmesi her zaman yasadışı oyun ihbarlarından dolayı olmayabiliyordu. Bazen de günün siyasi yapısına bağlı, asılsız ihbarlar söz konusuydu. Her ne kadar bu ihbarlar asılsız olsa da önemli olan içerikleridir elbette. Örneğin Mart 1908'de Adana'da "Rum Kahvesi" adı altındaki bir kulüpte muzır neşriyat bulunduğu, kumar oynatıldığı, Yunan Milli Piyangosu'nun biletlerinin satıldığı ve Adana vilayeti tercümanının rüşvet aldığına dair birden fazla konu başlığında ihbar ve şikâyet içeren bir talebin asılsız ve uydurma olduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir.[65]

Kahvehaneler gibi kumar için seçilen bu yaygın mekânlar sayesinde toplumun her kesimi kumar oynama fırsatı bulmuş gibidir. Tophane semtindeki Arnavut Osman'ın kahvehanesinde yaşananlar bunun güzel bir örneğidir: Zaptiye Nezareti Belgeleri'nden birine göre Tophane-i Amire Sıbyan Bölüğü'nden bir grup öğrencinin, üzerlerinde askerî elbiseleri olduğu halde, Osman'ın kahvehanesinde iskambil oynadıkları, Galata'daki meyhanelerde içki içtikleri tespit edilmiştir. Sıbyan Bölüğü'ndeki bu çocukların kahvehanenin içinde ve dışında pikelerin üzerinde yattıkları polis memurlarınca da bilinmesine rağmen hiçbir şey yapılmaması üzerine Zaptiye Nezareti, Beyoğlu Polis Müdürlüğü'nden görevini yapmasını istemiştir.[66]

Ekim 1908'de Beyoğlu'ndaki Panayia Rum Kilisesi'nin[67]

---

64 Hiçyılmaz'da "Baba" olarak geçen Hamdi, Birsel'in kitabında "Reis" olarak anılmaktadır. Birsel, *Kahveler Kitabı*, s. 52.

65 DH.MKT. 1237/19- 28 M 1326-2 Mart 1908.

66 ZB 367/92- 7 E 1324-20 Eylül 1908.

67 1804 yılında inşa edilen Panayia Rum Kilisesi, bu çevrede yoğun bir Rum nüfusun olduğunun açık göstergesidir; bkz. Orhan Türker, *Pera'dan Beyoğlu'na*, Sel Yayınları, 2016, s. 14.

altındaki kahvehanede kumar oynatmaktayken tutuklanıp adliyeye sevk edilen Ali'nin hikâyesi, çeşitli memurların da kumarla içli dışlı göstermesi açısından ilginçtir:[68] Ali, kanuna aykırı olarak tutuklandığına dair Beyoğlu Bidayet Meclisi'nde dava açar. Ancak Dahiliye Nezareti, açılan davada Polis Meclisi Reisi ve azasının zanlı, müdür muavini Veli Bey'in de şahit sıfatıyla haklarında soruşturma yapılamayacağını Adliye Nezareti'ne bildirir.[69] Nezaretler arasında nasıl bir iletişim yürütüldüğünü bilemesek de, yaklaşık bir ay sonra, Beyoğlu Bidayet Mahkemesi'nde açılan bu davada ilgili kişilerin sorgulanabilecekleri Zaptiye Nezareti'ne bildirilir.[70]

Bu dönemde sadece yetişkinlerin değil çocukların da kumar oynamaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. *İkdam* gazetesinin 11 Kasım 1908'de çıkan sayısında yer alan bir haberde özetle, Beyoğlu'ndaki kumarhanelerin günbegün artmakta olduğu ve bu kumarhanelere çocukların da gitmekte olduğu "üzüntü" duyularak belirtilmiştir. Bu haber üzerine gerekli soruşturmaların yapılması Zaptiye Nezareti tarafından istenmiş, işlemlerin yapılması için bir kez daha soruşturma açılmıştır.[71] Çocukların kumar oynadıkları yerlerde çeşitli tacizlere uğradıkları da görülmektedir: Priştine'nin Boyanofça nahiyesindeki kahvesinde kumar oynatan ve belgenin diliyle bir çocuğa "tasallut" olan Priştineli Cemal'in, Priştine'ye gönderilmesine kaymakam tarafından karar verilmiştir.[72]

İstanbul'da kumar oynandığı bilinen kahvehanelerin gözetim altında tutuldukları, bunların kumar oynattıklarına dair bir bilgi gelmesi halinde buna müsaade edilmeyeceği

68 ZB 326/145- 22 E 1324-5 Ekim 1908.

69 DH.MKT 2630/69- 17 N 1326-13 Ekim 1908.

70 DH.MKT 2652/83- 14 L 1326-9 Kasım 1908.

71 DH.MKT 2656/15- 17 L 1326- 2 Kasım 1908.

72 TFR.I.KV. 199/ 19896- 05 Ca 1326-5 Haziran 1908.

sürekli belirtilse de,[73] her türlü soruşturmaya rağmen kumarhanelerin yayılmasının önüne bir türlü geçilemediği ortadadır. Aksaray, Beyazıt, Galata ve Şehzadebaşı'nda bulunan kahvehanelerde kumar oynatıldığına dair ihbarlar devam etmektedir.[74] Ayak satıcılarından, yani gezerek mal satan kişilerden dolayı sokakların geçilemez olduğu, tifo hastalığının bazı semtlerde yayıldığı, bazı kıraathanelerde kumar oynandığının haber alındığı ifadeleriyle devam eden bir belgede, *Tanin* gazetesinin 17 Şevval 1326'da çıkan nüshasındaki bir yazıda gazino ve kıraathanelerde kumar oynandığı vurgulanarak şu trajik ifadeler kullanılıyor: "Acaba ne yapmalı? Bari kumar memnu değildir diye ilan idelim de zabıta da kurtulsun!!!"[75]

Kumar oynanan yerleri, kumarhane-kahvehane sahipleriyle aralarındaki husumetten dolayı, bazen kumarbazlar da ihbar etmektedir: Yedikule'de 27 senedir kahvecilikle uğraşan şahsın kumar oynatması dolayısıyla bir kumarbaz tarafından dilekçe verilerek ihbar edilmesi bunlardan biridir.[76]

Belgelerde bazen açık adresler ve ifadeler geçse de, kumarla kastedilenin ne olduğu söylenmemektedir. Örneğin Beyazıt civarında, Parmakçı cihetinde Arnavut Abdi Ağa'nın gözetimindeki Terakki Kıraathanesi'nin üstündeki odalarda gece üçten sonra kumar oynanmakta olduğu belgelere geçmiş.[77] Büyük ihtimalde burada da oynanışı kolay olan barbut oynanmaktadır ve kumardan kastedilen budur.

Kahvehanelerde kumar oynanmasının önüne geçilememesi bir yana, polis de yaptığı baskınlarda bazen başarısız olmaktadır elbette: Değirmenci Hasan'ın kahvesinde kumar

73 DH.EUM.THR. 91/75- 18 L 1327-2 Kasım 1909.

74 DH.EUM.KADL. 3/18- 29 Z 1328-1 Ocak 1911.

75 DH.MKT 2659/ 21 L 1326-16 Kasım 1908.

76 DH.EUM.THR. 14/50- 22 Za 1327-5 Aralık 1909.

77 DH.EUM.THR 51/20- 23 N 1328-28 Eylül 1910.

oynandığını haber alan polisler baskın düzenlenmişler, ancak başta "kumarcı" Nail olmak üzere dört kişinin kaçmasına engel olamamışlardır.[78]

1918 yılına gelindiğinde artık işler iyice değişmiş, kahvehaneler yerlerini büyük kumarhanelere bırakmaya başlamış gibidir. Nitekim Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndaki tartışmaları sütunlarına taşıyan *Muallim* dergisindeki bir yazıdan, İstanbul Mebusu Şefik Bey'in kumarın aslen teftiş edilmeyen büyük kumarhanelerde oynandığını, önceden utanılacak bir eylem olarak görülen kumarın artık öyle görülmediğini anlattığını öğreniyoruz.[79]

Lala Dimitri

Osmanlı İmparatorluğu'nda kumarın yasaklanması ve oynandığı yerlere değinirken, arşiv belgelerinin üzerinde önemle durduğu bazı dükkân ya da mekânların da özel olarak dikkatle takip edildiğini belirtmekte fayda var. İkinci Meşrutiyet'e kadar olan dönemde bu yerlerden en kayda değerler olanları Lala Dimitri'nin sahip olduğu yerlerdir. Zira Dimitri'yle ilgili belge ve bilgilerin takibi ve sonlanması arasında tam dört yıllık bir süre söz konusudur. Tek bir isme ait dükkânların takibatının bu kadar uzun sürmesi dikkat çekicidir.

Lala Dimitri'nin, Refii Cevad Ulunay'ın *Sayılı Fırtınalar* kitabında söz ettiği Dimitri olma ihtimali yüksektir. Ulunay'ın İstanbul'un ünlü kabadayılarını ve olaylarını anlattığı *Sayılı Fırtınalar*'da Dimitri, Galata'nın tanınmış isimlerinden Arif Bey'le beraber, Karakuş ismiyle bilinen bir gazinoya gitmesiyle hikâyeye dahil olmaktadır.[80] Dimitri'nin döne-

78 DH.EUM.ADL. 48/19- 29 Za 1335-16 Eylül 1917.

79 *Muallim*, Kanunusani 1334, sayı 18, Ocak 1918.

80 Ulunay, s. 187.

min ünlü kabadayılarıyla gezdiği ve onların koruması altında olduğu anlaşılıyor.

Belgelere göre, Dimitri ismi üzerinde Temmuz 1903'ten itibaren durulmaya başlanmıştır. Galata-Doğruyol'da Dimitri'nin idaresindeki üç dükkânla yine Galata'da Kürekçiler içerisindeki kahvehanede kumar oynandığı ve buna bölgedeki zabıta tarafından müsamaha gösterildiği anlaşıldığından, hem dinen hem ahlâken bunun engellenmesi gerektiği bildirilmiştir.[81] Kürekçiler, kumarhaneler bakımından oldukça zengin bir yer olmalıdır. Ulunay, oradan şöyle bahseder:

> Kürekçilerin varidatı yalnız mano değildi. Arada parası çok, aklı az kumar meraklısı enayiler de düşerdi. Fendbazlar, bunların kurnazlıklarına ve ceplerindeki paraya göre tayin eyledikleri müddet zarfında temizlerler, kapar koyuverirlerdi.[82]

İlk belgenin tespit edildiği tarihten itibaren yaklaşık dört yıl boyunca bir sessizlik dönemi geçmiş, Dimitri'nin dükkânları hakkında herhangi bir işlem yapılmamış gözükmektedir. Ocak 1907'de bir kez daha dükkânlarla ilgili aynı uyarı yapıldıktan sonra, ihmali görülen zabıta memurları hakkında yapılması gereken tahkikatın Zaptiye Nezareti'ne gönderilmesi gerektiği vurgulanmıştır.[83] Hemen arkasından Şubat 1907'de yine Dimitri'nin dükkânlarında ve kahvehanesinde kumar oynandığının tespit edildiği, zabıtanın bu işlemlere göz yumduğunun anlaşıldığı, kumarın dinen yasak olduğundan yola çıkılarak yasaklanması ve oynanmasının önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir.[84] Zabıta ya da Daire-i Belediye'nin harekete geçme-

---

81 DH.MKT. 744/70- 04 Ca 1321-29 Temmuz 1903.

82 Ulunay, s. 20.

83 BEO 3001/225072- 3 Z 1324-18 Ocak 1907.

84 ZB 94/115- 30 KS 1322-12 Şubat 1907.

mesinin altında yatan sebeplerden en önemlisi, belgelerden de anlaşılacağı üzere, bölgede kumarın oynanmasının engellenmesiyle görevli zaptiye memurlarının bizzat bu faaliyetin içerisinde yer almalarıdır. Bu bağlamda sadece tek bir özel isim altında art arda emir ve görüşlerin devam etmesi, buna rağmen hızlıca bir çözüm bulunamaması dikkat çekicidir. Zaptiyenin bildirdiği görüşlerin hemen ertesi günü bölgedeki zabıta ve polislerin rolü çok daha iyi anlaşılmaktadır. Polis ve zabıtanın hem lakayt oldukları hem de bizzat kumara katılmış oldukları yazılarak, bir an önce icraata geçilmesini isteyen belge de yıllarca çözülmemiş bir sorunun kaynağına yönelmektedir.[85]

Dimitri bahsinde konunun sonlanması açısından en önemli aşamalardan birisini Hususi İrade'den, yani direkt padişahtan gelen bir emir oluşturmaktadır. Söz konusu emirde, Lala Dimitri'nin idaresindeki dükkânlardan bahsedilerek buralarda kesinlikle kumar oynatılmaması gerektiği üzerinde durulmuştur.[86] Bunun hemen ardından Mart 1907 başına ait bir belgeyle de Dimitri ile ilgili bahis kapanmış gözükmektedir.[87]

İkdam ve *Osmanischer Post* gazetelerinin muhabiri İbrahim Efendi'nin üç yıl sonra yaptığı bir ihbar, tüm bu olay çerçevesinde daha da anlamlıdır. Zira ihbara göre, Galata Polis Merkezi, tıpkı Dimitri olayındaki gibi, Galata'da bulunan meyhane ve kumarhanelerde oynanan yasadışı oyunlara müdahale etmemektedir.[88]

---

85 Y.PRK.ASK 243/70- 29 Z 1324-13 Şubat1907.

86 İ.HUS. 150/71- 29 Z 1324-13 Şubat 1907.

87 ZB 594/141-18 Şubat 1322-3 Mart 1907. Bundan yaklaşık bir buçuk yıl kadar sonra, muhtemeldir ki Dimitri ve kumarbazlıkla bilinen diğer isimlerle rekabete girmesi sonucu, Doğruyol'da kahvehane açan bahriyede çarkçı mülazımı evveli Kasımpaşalı Fehmi'nin de uygun bir memuriyetle taşraya gönderilmesi karara bağlanır; bkz. ZB 314/20- 10 TS 1324-23 Kasım 1908.

88 DH.EUM.KADL 2/52- 22 Z 1328-25 Aralık 1910.

Gazino ve otellerde kumar

Kumarın oynandığı yerlerin çeperi yavaş yavaş genişlemektedir. Evden sokağa, oradan kahvehanelere taşan kumar, gazino ve otellerin arka taraflarında da kendine alan açacaktır. Burada değinmemiz gereken bir husus, aslında kumar oynanan yer anlamındaki "casino" sözcüğüyle Türk eğlence kültüründe "gazino" olarak algılanan yerin farklı biçimde değerlendirildiğidir. Gazino, Batı dillerindeki kelime anlamı itibariyle poker ve rulet gibi oyunların oynandığı kumarhaneler için kullanılmaktadır[89] ve kelime olarak Osmanlı coğrafyasına çok geç ve farklı şekilde girmiştir.[90]

> Galata'da tek bir meyhane yoktur ki –hatta Pera'nın bazı saygın kafelerinde– arkadaki odada kumarhane cehennemi bulunmasın. Ziyaretçinin şansı iki sıfır ve dokuzu veya on rakamı olan rulet masasının cenderesinde galip gelir de alıp götüreceği bir şey kazanırsa, kapıya yeltendiği an, müessesenin onu soyacak ve gerekirse boğazını kesecek özel bir güvenlik gücü vardır.[91]

Marion-Crawford'un cümleleri, arşiv kayıtlarına girmemiş kumarhane mekânlarıyla ilgili gayriresmî bilgilerin dolaşımda olduğunu göstermesi bakımından büyük fırsatlar sunmaktadır.

Yurt dışındaki gazinoların da yaygınlaşmasıyla birlikte gazete ve dergilerde de buralarla ilgili haberler çıkmaya başlamış, gazinolarla ilgili bilgiler artık bir şekilde okuyucularla buluşmaya başlamıştır. Örneğin *Servet-i Fünun* dergisinin 11. sayısında, "Monako gazinosunun" gelirlerinden ve gazinonun mimari özelliklerinden bahsedilerek "Monako hü-

89 *Mirable Dictionary*, s. 114.

90 Bkz. s. 29, dipnot 61.

91 Francis Marion-Crawford, *1890'larda İstanbul*, çev. Şeniz Türkömer, İş Bankası Yayınları, 2015, s. 72.

kümetinin en güzel, en latif bir binası" olarak övülmesi dikkat çekicidir.[92]

Ekim ve Kasım 1892'de birbirini takip eden belgelerde, babasının sahibi bulunduğu Kadıköy'deki Mühürdar Gazinosu'nda içki satıp kumar oynattığı bildirilen Emin Efendi hakkında gerekli tahkikatın yapılması istenmiştir[93] ki, burada önemli olan Emin Efendi'nin kumar oynatıp oynatmadığı değil, Mühürdar Gazinosu'nda kumar oynandığının haber alınmasıdır. Gazinonun sözleşmesiyle ilgili, sözleşmenin başka bir şahsa ait olduğuna dair tespitler de devam edegelmiştir.[94] Sermet Muhtar Alus da anılarında Mühürdar Gazinosu'nun dolup dolup taştığını yazar.[95] Muhtemelen bu durum hep süregelmiştir.

Makriköy (Bakırköy) Sakızağacı'nda da Ermeni Mardik Ağa'nın gazinosunda –kimler olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmasa da– Müslüman ve yabancı devlet memurlarından birkaç kişinin her akşam bir araya gelerek kumar oynadıkları, gazinonun üst katında bulunan bir özel odada toplandıkları vurgulanmıştır.[96]

Kumar oynanan yerler arasında, hakkında çok fazla yazılmış olan Flamme Gazinosu da bulunmaktadır. Salah Birsel, Flamme'yi şöyle anlatır: "Kahvede şak-şuk, şak şuk tavlalar atıldığı gibi, piket, vist, briç gibi yüksek gradolu iskambil oyunları da oynanır. Çalgı ve şarkı da vardır. (...) Flamme, Ahmet Mithat Efendi'ye göre balıklı yerdir. Misafirhane (otel) dendi mi Flamme'nin adı söylenmiş olur."[97] Basiretçi Ali ise Flamme'nin gazinosundan şöyle bahseder:

---

92 *Servet-i Fünun*, Sayı 11, 1307.

93 DH.MKT 2013/120- 1 R 1310-23 Ekim 1892, DH.MKT. 2020/98- 25 R 1310-6 Kasım 1892.

94 DH.MKT. 6/38-10 N 1310-28 Mart 1893.

95 Alus, *İstanbul Kazan*..., s. 239.

96 Y.PRK.ASK 168/114- 1901.

97 Birsel, *Ah Beyoğlu*..., s. 16.

> Flammenin gazinosunun içerisindeki kapının önünde müsellah ve ellerinde koca sopa ile ikişer Hırvat duruyor. İşittiğime göre Beyoğlu zabıtası tarafından Flamenin gazinosu arandığı vakit, bu Hırvatlar asakiri zabtiyeyi bile içeri sokmamak istemişler.[98]

1894 tarihli bir belgedeyse Tarabya'daki bir otelin kapısının önüne iki Karadağlı konularak içeride kumar oynatıldığından, balolar tertiplendiğinden söz edilerek Müslümanların da bu otele girip çıktığının tespit edilmesi üzerine otelin kapısına iki polis konularak gün aşırı otel hakkında jurnal verilmesi talep edilmiştir.[99] Sonuçta burası için tek bir talimat yeterli görülmemiş olacak ki, bir Hususi İrade ile bu otelin içinde gerçekleşenlerle ilgili zabıtanın sürekli teftiş halinde bulunması istenmiştir.[100]

Hem Flamme Gazinosu'nda hem de bu otelde (büyük ihtimalle Tokatlıyan Oteli'nin Tarabya'daki yazlık kısmı) kapıda Balkan ülkelerinden gelen günümüz tabiriyle *bodyguard*'ların bulunması oldukça ilginçtir.

1905 tarihli bir belgede kahvehane, gazino, otel gibi "umuma mahsus" yerlerde ve hanelerde toplanılarak kumar oynandığı, otellerde kalanların eşlerinin ve ailelerinin tesettürlü olmaları gereken yerlerde "açık saçık" gezdiklerine dair haberlerin gazetelerde çıkması üzerine gerekli tedbirlerin alınmasına dikkat çekilmektedir.[101] Bu belgede sadece kumar meselesine değil "açık saçık gezme"nin de söz konusu edilmesi dikkat çekicidir.

Şubat 1907'de, bir vakitten beri Galata'nın çeşitli yerlerinde "her nasılsa" kumarhanelerin açıldığını ve buralarda "darp ve cerh" olaylarının yaşandığını, bunların kapatılması

---

98 BasiretçiAli Efendi, s. 218.

99 BEO 485/36307- 28 Ra 1312-29 Eylül 1894.

100 İ.HUS 29/94- 28 RA 1312-29 Eylül 1894.

101 Y.A.RES 132/3- 01 C 1323-3 Ağustos 1905.

gerektiğini ifade eden bir belge söz konusudur. Belgenin diline bakılacak olursa, ilginç biçimde Galata'da kumarhanelerin açılmasının şaşırtıcı bir olaymış gibi algılandığı görülüyor! Daha önce de defalarca belirttiğimiz gibi, kumarhaneler konusunda hiçbir önlem yeterli gelmemeye devam edecektir. Zaptiye Nezareti'ne kapatılması ihbar edilen yerlerin işletmecilerinin önce Yunan sonra Avusturyalı oldukları ve Galata zabıtasının yetersiz kaldığı, bu kumarhanelerin bir an evvel kapatılması gerektiği, sadrazam imzasıyla belirtilmektedir.[102] Bu noktada şuna dikkat çekmek yerinde olabilir: Her ne kadar belgede kumarhanelerin açıldığı bilgisi verilse de aslında bunlar tam manasıyla kumarhane değildir. Bir otelin, bir gazinonun ya da bir kahvehanenin içerisinde kumar oynanmasından dolayı buralar kumarhane olarak adlandırılmış gibi durmaktadır.

Yine 1907 yılına ait, önceden Haydarpaşa Gazinosu'nun işletmecisi olan ve kumar oynattığı için İzmit'e gönderilen Hacand isimli şahsın kefaletle İstanbul'a gelmesine izin verilmesini düzenleyen belge, bu gazinoda da bir dönem kumar oynatıldığını göstermektedir.[103] Makriköy'de istasyon civarındaysa Rum cemaatinden iki kişiye ait olduğu bildirilen gazinonun kapalıyken açılarak içeride kumar oynandığının haber alınması üzerine söz konusu gazinonun kapatılması istenmiştir.[104] Burada sabaha kadar kumarın devam ettiği, gündüzleri de oraya devam eden Müslümanlar olduğu bir başka belgede vurgulanmıştır. Bu gazinoyla ilgili en önemli ayrıntılardan birisi de, "eyyam-ı mübarek"te tutulan oruçların bu gazinoda bozulduğu ve kumar oynatıldığı haberinin verilmesidir.[105] Zira Ekim 1907, Ramazan ayına

102 Y.A.HUS 508/178- 29 Z 1324-13 Şubat 1907.

103 ZB 435/46- 23 TS 1323-5 Ağustos 1907.

104 ZB 479/53- 1 TE 1323-14 Ekim 1907.

105 ZB 479/56- 3 TE 1323-16 Ekim 1907.

denk gelmektedir ve bu "mübarek günler"de kumarın engellenmesi Küçükçekmece Kaymakamlığı tarafından talep edilmiştir.[106] Ramazan ayıyla ilgili hassasiyetlerin ne kadar önemli olduğu bir kez daha karşımıza çıkmaktadır.

Gazinolar dışında, bazen diğer içkili mekânlar da kumar oynanan yerler olarak anılmıştır. 1908 yılının sonuna doğru Beyoğlu'nun meşhur birahanelerinden Londra Birahanesi de belgelerde kendine yer bulur. Birahane önünde kumar oynandığı ihbarının alınması üzerine adres basılır, bir miktar akçe de toplanır.[107] Bir başka belgedeyse Londra Birahanesi'nde kumar alet ve edevatının ele geçirildiğinden bahsedilmektedir.[108] İstanbul-Büyükada'daki Mesroy'un Gazinosu'ndaysa –belgede her ne kadar "kumar oynamak" ifadesi geçse de– önemli olan Aleko ile Koço'nun yaptıklarıdır: Aleko ve Koço, burada "lotarya" denilen hileli piyango çektirdiklerinden dolayı derdest olunmuştur.[109] Bir başka belgede Beykoz Gazinosu'ndaki oyun salonlarının kapatılması hakkında karar verilirken, gazino müdürünün Mösyö Peerlö olduğu bilgisi de belgede geçmektedir.[110] Bu belgede yer alan "oyun salonları" ifadesi oldukça önemlidir. Zira "oyun salonlarını"ndan söz edilmesi, dönemin en yaygın oyunlarından ruletin Beykoz Gazinosu'nda oynandığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

İstanbul'a uzak bir yerleşim yerine baktığımızdaysa Aralık 1908'de Mersin'deki Ziyapaşa Gazinosu'nda, Yunan konsolos vekilinin de karıştığı ilginç bir olayın meydana geldiğini görüyoruz. 1930 yılındaki bir kartpostala göre deniz kenarında bulunan[111] Ziyapaşa Gazinosu'yla ilgili belgeye

---

106 BEO 3168/237572- 07 N 1325-14 Ekim 1907.

107 ZB 328/53-09 TS 1324-22 Kasım 1908.

108 ZB 328/62- 11 TS 1324-24 Kasım 1908.

109 DH.EUM.VARK. 4/12- 07 N 1328-12 Eylül 1910.

110 MV 224/59- 26 Z 1340-20 Ağustos 1922.

111 *İBB e-Arşiv*, Demirbaş: Krt_017783, Yer numarası: 1930.

göre,[112] Yunan tebaasından Nikola'nın burada kumar oynatmasını önlemek için olay yerine giden zabıtaya Yunan konsolos vekilinin ve kavasının (hizmetlisinin) karşı çıkması üzerine, bu durumun bir daha yaşanmaması için Yunan elçiliğine tebligat yapılması istenmiştir. Olay şöyle gelişmiştir: Girişin 40 para olduğu gazinoda adam başı 10 kuruş alınarak kumar oynanmasını engellemek üzere zabıta yüzbaşısı kumar edevatını almak istediği sırada (ki "kumar edevatı" ifadesinden burada barbuttan daha kapsamlı oyunların oynandığı sonucunu çıkarabiliriz) gazinoda bulunan Yunan konsolos vekili duruma müdahale etmiş ve gazinonun Yunan toprağı olduğunu iddia ederek yüzbaşıyı durdurmaya çalışmıştır. Yaklaşık altı ay sonra, zabıtaya engel olmak isteyen Yunan konsolos vekili Mösyö Sparatis'in yerine Mösyö Stefanoto tayin edilerek olay halledilmiş gibi durmaktadır. Belgede ayrıca "İspanyol usulü" olarak adlandırılan bir oyunla belirlenen hedeflere nişan alınarak atış yapılmasının da kumar şekline dönüştürüldüğü anlatılmaktadır.[113] Burada "İspanyol usulü"nden kastedilen bilardo oyununun bir çeşididir.

Bugün Yunanistan sınırları içerisinde kalan ve Osmanlı döneminde Yanya sancağına bağlı olan Meçova'da yaşananlara bakılırsa kumarla ilgili şikâyetlerin bazen de bölgede bulunan esnaftan geldiği görülmektedir. Meçova esnaflarının piri, çarşının gece saat bir-iki gibi kapanmasının sebebi olarak bazı meyhane ve gazinolarda geç saatlere kadar kumar oynanmasını göstererek şikâyetçi olmuştur.[114]

Gazinoların bir şekilde kumar oynanmasına elverişli mekânlar olduğu açıktır. Bunların yanında otellerde de kumar oynanması artık olağan hale gelmiş durumdadır. Bu otellerin toplantı ya da balo salonlarında, en olmazsa giz-

---

112 DH.MKT. 2695/14- 5 Z 1326-29 Aralık 1908.

113 DH.MKT 2807/7- 18 R 1327-9 Mayıs 1909.

114 DH.MUİ. 56-1/148- 19 M 1328-31 Ocak 1910.

li odalarında kumar oynanmaya devam ettiği ortadadır. Hotel de Paris, Pera Palas, Hotel St. Petersburg, Hotel Bristol'un aldıkları isimler ve işletme tarzlarıyla, isimlerini taşıdıkları şehirlerin kültürünü yansıtma istekleri de kaçınılmaz olacaktır.[115] Ancak Beyoğlu'ndaki ve Büyükada'daki otellerde kumar oynandığı bilgisi iletilip, söz konusu yerlerde oynanan oyunlara müdahale etmekle görevli memurların müdahale edemedikleri belirtilerek bir kez daha bu hususta önlem alınması istenmesine rağmen,[116] bu isteğin sadece yazılı olarak kaldığı önümüzdeki örneklerde de ortaya çıkacaktır. Nedense memurlar, kumar oynanan yerlerin teftişi konusunda son derece isteksizdirler. Yine de otellerle ilgili örneklerin çok fazla olmadığını söylememiz gerekiyor.

Bir başka belge, Suriye'deki hassasiyetleri gözler önüne sermektedir. 1916 yılının Temmuz ayında Halep'teki Baron Oteli ile ilgili ihbarlar gelmiştir. Bunlar otelin kumarhaneye çevrildiği, yüksek mevkideki memurlara kumar borçları verildiğine dairdir ve bir yazıyla Ermeniler üzerinde de etkisi olduğu bildirilen "baronla" ilgili bilgi verilmesi istenmiştir.[117] Çeşitli ifadelere başvurularak yapılan tahkikat sonucunda, her ne kadar bazı ifadeler oteli savunsa da, Baron Oteli'nin fuhuş ve kumar yuvasına dönüştürüldüğü kanaatine varılarak otelin sahibinin bir başka yere sevki uygun görülmüştür.[118]

Sonuç olarak baktığımızda oteller ve gazinolar, kelime anlamı itibariyle işlevlerinin dışında faaliyet göstermişler ve buralarda tespit edilen kumar faaliyeti yasaklanmaya çalışılmıştır. Ancak otel ve gazinoların dışında bir mekân daha vardır: Yapıları itibariyle üst düzey devlet memurlarının

---

115 Zeynep Çelik, *Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 176.

116 Y.A.HUS 334/63- 23 S 1313-15 Ağustos 1895.

117 DH.ŞFR. 66/56- 21 N 1334-22 Temmuz 1916.

118 DH.EUM.2.ŞB. 26/9- 15 L 1334-15 Ağustos 1916.

üyeleri olduğu kulüpler. Bu mekânlarla ilgili neredeyse hiç yaptırım uygulanmamıştır.

Kulüpler ve Cercle d'Orient

Genel olarak şunu söylemek pek de yanlış olmayacak herhalde: Daha önce de belgelere yansıdığı şekliyle, eğer bir mekânda bir şekilde kumar oynatılması niyeti güdülüyorsa, bu yere "Kulüp" denilerek kolluk kuvvetlerinin gözlerinden ırak olma çabası söz konusudur. Bu çerçevede ilk olarak, arşiv belgelerinde kapatılması talep edilen kulüplere bakacağız. Bunları, devletin göz yummadığı daha küçük çaplı kulüpler olarak düşünebiliriz. Böylelikle Cercle d'Orient'i, yani birçok önde gelen devlet adamının üyesi olduğu "Büyük Kulüp"ü diğer kulüplerden ayıran farkları da anlayabiliriz.

Devletin göz yummadığı ilk kulüp, Aralık 1893'te Selanik'in Yenice-i Vardar kasabasında "kulüp" adı altında açılan bir kahvehanedir. Askerlerin ve memurların burada kumar oynamakta oldukları haber verilmiştir.[119] 1904 yılındaysa İstanbul Aksaray'da Mustafa Efendi'nin, Direklerarası'nda Ali Çavuş'un gazinolarının üst katlarında ve yine Direklerarası'ndaki Erzurum Kıraathanesi'yle Konya Kıraathanesi'nin arka taraflarında "kulüp" adı altında kumar oynandığı, kumarın padişahın da iradesiyle yasak olduğu, bu yerlerin kumarhane olarak kabul edilerek kapatılmaları gerektiği Zaptiye Nezareti tarafından istenmiştir.[120] 1906'da İzmir'de Alyoti mevkiinde, Nikola İstavridis'in resmî izin almayarak kurduğu Avcılar Kulübü'ne memurlardan bazılarının ve bazı yabancıların gittiği, burada kumar oynadıkları bildirildiğinden gereğinin yapılması istenmiştir.[121] 1907 ta-

---

119 BEO 327/24496- 5 C 1311-14 Aralık 1893.

120 Y.PRK.BŞK 73/64- 04 N 1322-28 Kasım 1904.

121 BEO 2795/209563- 7 S 1324-2 Nisan 1906.

rihli bir belgedeyse Büyükada'da bulunan Yat Kulübü üyeleri tarafından ihbar edilerek bu kulüpten ihraç edilen Kumarbaz Dilber Efendi'nin adada bulunan Ermenileri teşvik ettiği bilgisi Yıldız Sarayı'na ulaşmıştır.[122] Dilber Efendi'nin uzun süredir bu kulübün bir üyesi olduğunu düşünecek olursak Yat Kulübü'nde de asıl faaliyet alanı dışında gelişmelerin yaşanmış olabileceği aşikârdır.

Geçen yıllarla birlikte kulüplerle ilgili bilgiler ve istihbaratlar gelmeye devam etmektedir. Beyoğlu'nda Yunan konsolosluğu civarındaki Osmanlı İtilaf Kulübü'nde sürekli kumar oynandığının bilindiği ve konunun tahkik edilmesi isteği kayıtlara geçmiştir.[123] Kendini bir kulüp olarak adlandırmasa da, bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Siroz sancağı Negrita nahiyesine bağlı Duyeşte karyesinde kurulan Musiki ve Jimnastik Cemiyeti'nin de kumarhane olarak kullanılacağı için açılmasına izin verilmemiş, hatta söz konusu duruma Rum Patrikliği de dahil olmak istemiştir.[124] Yukarıdaki örnekler dışında, böyle kulüplerin kapatılmasıyla ilgili şikâyetlere arşiv belgelerinde rastlamıyoruz.

Artık, üyeleri arasında üst düzey devlet adamlarının yer aldığı Cercle d'Orient'e merceğimizi çevirelim. 1882 yılında inşaatı biten, üyeleri arasında Talat Paşa ve Enver Paşa gibi isimlere ek olarak iş ve bankacılık dünyasının önde gelen isimlerinin, sadrazamların, diplomatların bulunduğu Cercle d'Orient'te, bakara ve poker oyunları da oynandığını Henry Morgenthau'nun günlüğünden öğrenmek mümkündür.[125] Hariciye anılarını kaleme aldığı *Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları* kitabında Esat Cemal Paker de adını "Serkl Doryan" olarak yazdığı kulüpte bir gün poker oynanırken, oyuncular-

122 Y.PRK.TKM. 50/39- 25 L 1325-1 Aralık 1907.

123 DH.EUM.KADL. 2/22- 23 Za 1328-26 Kasım 1910.

124 DH.İD. 126/15- 29 R 1329-29 Nisan 1911.

125 Freely ve Freely, s. 210.

dan birinin kendisini poker masasına beklediklerі haberini Tevfik Paşa'ya iletmesi için garsona talimat verdiğini, ancak garsonun paşaları karıştırarak yanlışlıkla dönemin Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya haber verdiğini Tevfik Paşa'nın kendisine bizzat anlattığını yazarak[126] burada kumar oynandığı bilgisini netleştirir.

Cercle d'Orient'in gelirlerinin büyük bir bölümünü üye aidatları, iskambil ve bilardo oyunlarından alınan hisseler oluşturmaktaydı.[127] Elbette her üyenin kumar oynadığını söylemek mümkün değildir ancak kulübe devam edenlerin orada kumar oynandığını bilmemeleri de pek ihtimal dahilinde görünmemektedir. Ayrıca Beyoğlu'ndaki bu kulübe kimlerin geldiği, düzenli bir şekilde İstanbul Mutasarrıfları tarafından saraya ihbar ediliyordu.[128]

Elimizde tarihsiz olarak bulunan altmışaltı, iskambil ve poker gibi oyunlar hakkında kaydedilmiş bir kurallar listesi bulunuyor. Bu listenin böylesine detaylı tutulmuş olması kumarın oynandığı "kulüpler" için olduğunu düşündürüyor. Bu listeye göre, oyunlar oyun komiserinin nezaretinde oynanacak, hile yapılması halinde oyun komiseri oyundaki kişileri ihraç edebilecektir. Ayrıca öğle saatinde altmışaltı-iskambil, akşam iskambil-konsolit, geceyse poker-konsolit oyunları oynanacağı yazılmıştır.[129]

2 Nisan 1884'te İngiltere'de yayımlanan *The Derby Daily Telegraph* gazetesinde "İstanbul'un Kumar Evleri" başlığıyla yayımlanan haberde, bir diplomatın "Oryantal Kulüp"te kaybettiği oyunlar nedeniyle kumar borcunun 1.000 sterlinden

---

126 Esat Cemal Paker, *Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*, Remzi Kitabevi, 2001, s. 18-19.

127 Orhan Koloğlu, *Cercle d'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, Boyut Yayın Grubu, 2005, s. 35.

128 Süleyman Kani İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, Temel Yayınları, 1999, s. 137.

129 *İBB e-arşiv*, Demirbaş: Bel_Mtf_58515.

1.400 sterline yükseltilmesine tepki olarak, İtalyan Büyükelçisi Kont Korti ve on başka diplomatın kulüp üyeliğinden istifa ettikleri belirtilerek, polisin kumara karşı operasyon başlattığı haberi verilmiştir.[130] Kulüpte uzun süredir kumar oynandığı zaten bilindiğinden, İtalyan büyükelçisi ve diğer diplomatlar kulüpten ayrılmasalar muhtemelen polis tahkikat başlatmayacaktır. Zaten aslına bakılırsa bu operasyonun kumara karşı değil, kumar borcunun olduğundan fazla tahsil edilmesine karşı bir önlem olarak düzenlendiğini düşünebiliriz. Çünkü "Oryantal Kulüp"te kumar faaliyeti sona ermemiştir.

Orhan Koloğlu kitabında 1896 yılında Cercle d'Orient'te dörtlü bezik için 15 kuruş, küçük poker için 30 kuruş, briç için 15 kuruş alındığını yazmaktadır.[131] Yine Koloğlu'na göre, 1889 yılında Beyoğlu'nun diğer kulübü olan "Club de Constantinople"da oynanan oyunlar çok daha fazla müşteri çekmekte ve Cercle d'Orient'in birçok üyesi de bu kulübe giderek oyun oynamaktadır.[132] Ancak ne yazık ki, "Club de Constantinople" ile ilgili tespit edebildiğimiz başka bir bilgi şimdiye kadar yoktur.

1914 yılında Cercle d'Orient kulübüne üye olan kişiler arasında Enver Paşa, Abbas Hilmi Paşa, Mithat Şükrü, Paris elçisi Rıfat Paşa, Ayan Reisi Rıfat Bey, elçi Ahmet Rüstem Bey, Adliye Nazırı İbrahim Bey gibi Osmanlı yönetiminin önde gelen birçok önemli ismi bulunuyordu.[133] Cumhuriyet döneminde kilit pozisyonlara gelecek Şükrü Kaya, Şükrü Saraçoğlu, Celal Bayar, Ali Fuat Cebesoy gibi isimler de bu kulübün üyeleriydi. Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdüren "Oryantal Kulüp" 1944 yılında adını "Büyük Kulüp" olarak değiştirdi.

130 *The Derby Daily Telegraph*, 2 Nisan 1884.

131 Koloğlu, s. 38.

132 Koloğlu, s. 40.

133 Koloğlu, s. 90.

Bu noktada, kapatılması ya da şikâyet edilmesiyle ilgili bir belgeye rastlamadığımız ve üyeleri yine üst düzey devlet adamları olan bir başka kulüp Cercle d'Union'dur. Hatta Fransa'da büyükelçilik yapan Naum Paşa 28 Temmuz 1911'de, Amerika'nın Saint Petersburg Büyükelçisi M. Riddle, Romen Ortaeli M.A. Lahovary, M. De Patrimonio ve Dük de Grammont ile Cercle d'Union'da briç oynarken fenalaşarak hayatını kaybeder.[134]

* * *

Polis Mecmuası 4. sayısında Paris polis teşkilatının kumarla mücadele yöntemlerine dair okuyucularını aydınlatmaya çalışılırken, kumar oyunları zabıtasının kulüplerde ve batakhanelerde ne gibi yöntemler izlediği üzerinde durur.[135] Bu yazıda önemli olan nokta, *Polis Mecmuası*'nın okuyucularına rulet ve lotarya oyunlarının da ismini saymasıdır. Önemli olmasının sebebi, arşiv belgelerinin oyun isimlerini net olarak belirtmemesi ancak dergide bahsedilmesidir. Böylelikle oynanan oyunların çeşitliliğine dair bir tablo çizebiliriz.

Gazino, otel ve kulüplerin dışında kumarın oynandığı başka yerler de vardır elbette. Örneğin Yalova'nın kaplıcalarında kumar oynandığının belirtilmesi,[136] bizi kumarın "mekânsızlığı" üzerine tekrar düşünmeye davet eder gibidir. Mayıs 1918'de de Adapazarı'ndaki otel ve pansiyonlarda kalanların kayıt defterlerinin tutulmadığı ve buralarda alenen kumar oynandığının haber alındığı yazılmıştır.[137]

Kumar, kendisini her mekân ve şartta göstermeye devam ederken diğer taraftan, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda

134 Said Naim Duhani, *Eski İnsanlar Eski Evler*, çev. Cemal Süreyya, Kırmızı Kedi, 2017, s. 114.

135 *Polis Mecmuası*, 1 Eylül 1329, 14 Eylül 1913, sayı 4.

136 DH. İD. 68/15- 18 L 1331-20 Eylül 1913.

137 DH.ŞFR. 87/217- 09 Ş 1336-11 Mayıs 1918.

da kumara dair çözüm yolları tartışılmaya devam ediyordu. *Servet-i Fünun* dergisinin 27 Kanunuevvel 1917 sayısında kumar üzerine ne gibi tedbirler almak gerektiği üzerinde durulmuştur. Kumarın yirmi-otuz senedir memleketin her yerinde artmaya devam ettiği, hatta memurların da yoğun şekilde kumar oynadıklarını belirten bu yazıda tiyatroların, kahvehanelerin, sinemaların eğlence hayatında ağırlık kazanması gerektiği fikri ortaya atılmıştır. Yazıya göre kumarın bu kadar yaygın olmasının sebebi şudur:

> Misal, vilayet merkezlerinin birtakımında, akşamları zihni ve vücudu dinlendirecek vasıtalar yoktur. Varsa bile bir iki meyhanedir. Memurin vesaire, bir ihtiyaçla ya işrete saldırıyorlar, ya kumara.[138]

Polis Mecmuası, 1 Ocak 1920 günlü sayısında kumara karşı İstanbul zabıtasının, bazı lokanta ve benzeri dükkânların kulüp olarak kullanılıp kumar oynatılması halinde söz konusu yerin hangi şartlarda kapatılacağına dair bir talimatname yayımlar. Bu talimatnamede özetle, ruhsat almamış kulüplere kesinlikle izin verilmeyeceği belirtilmekte, kulüplerin ayrı bir yerde kurulmaları istenmekte ve Osmanlı ile İstanbul'da bulunan İtilaf devletleri güçleri arasındaki görev dağılımı anlatılmaktadır. Talimatnamedeki esas önemli madde kulüplerde bakara, rulet, trentkurant ve bunlara eşdeğer oyunların kesinlikle yasak olduğudur.[139]

Önde gelen üyelere sahip kulüplerin kumarla ilişkisine baktığımızda şöyle bir sonuca rahatlıkla varabiliriz: Kumar sıradan insanlar tarafından, kahvehaneler gibi sıradan diyebileceğimiz mekânlarda oynanıyorsa arşiv belgelerinde de gördüğümüz gibi uyarılara, baskınlara, düzenlemelere daha çok maruz kalmaktadır. Oysa ismi duyulmuş, devlet kade-

---

138 *Servet-i Fünun*, 27 Kanunuevvel 1917, sayı 1373.

139 *Polis Mecmuası*, 1 Kas 1336, sayı 121, 1 Ocak 1920.

mesinde görevli çok sayıda üyesi olan kulüpler için âdeta fiili olarak bir istisna hali söz konusudur.

Konkordiya

Konkordiya, 19. yüzyılın sonlarında sahne sanatçılarının çalıştığı, müşterilere meşrubatın yanı sıra içki servisinin de yapıldığı, Kristal Palas, Trocadores, Bizans'ın Büyük Alkazar'ı, Mandasi Courren, Flamme ve Alhambra gibi "kafeşantan"lardan biriydi.[140] Konkordiya benzeri yerler aynı zamanda gazino, tiyatro, kumarhane olarak da kullanılmıştır. Nitekim birçok farklı işlevi olan kafeşantanlar gibi, bir tiyatrosu da olan Konkordiya'nın sahnesinde önemli oyunlar da sahneleniyordu.[141] Bu kafeşantanların bazıları kumar oynanmasına müsaade edilen yerler haline gelmiş ve belgelerde de kendilerine yer bulmuştur. Metin And'a göre, Tanzimat döneminde kumar yerlerinden çıkanlar, tiyatrolardan çıkan halka saldırıp adli olaylara sebep olabiliyordu.[142] "Kumar yerleri" olarak kastedilen yerlerle kahvehaneler ya da kulüpler kastediliyor olsa gerektir, çünkü bu dönemde müstakil kumarhane yapıları yoktur.

İstanbul eğlence hayatının önemli mekânlarından biri olan Konkordiya, 1896 yılında yıktırılarak, yerine St. Antuan Kilisesi'nin yapılmasıyla tarihe karışmıştır.[143] Ancak Beyoğlu-İstiklal Caddesi üzerinde bulunan Konkordiya daha öncesinde de kumarhane olarak işletilmiştir. Hanaki isminde meşhur bir Rum'un burada kumarhanesi olduğu, daha sonra Arnavutluk bağımsızlık hareketinin önemli isimlerinden olacak Esat Toptani'nin ağabeyi Toptani Gani Bey'in

140 "Kafeşantan", *Rakı Ansiklopedisi*, s. 285.

141 Akın, s. 263.

142 Metin And, *Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, 10. baskı, 2019, s. 69.

143 And, 2019, s. 92.

de burada hem kumar oynadığı hem de oynanan oyunlardan hisse aldığı yazılmıştır.[144] Dolayısıyla mekân olarak oldukça bilinen bir yer olduğu açıktır. Konkordiya'ya –her ne kadar kumarhane olarak anılmasa da– başka isim ya da amaç altındaki mekânların "kumarhane" olarak kullanılmasının örneği olarak bakmak gerekmektedir.

Haziran 1889'da Konkordiya namındaki tiyatroda özel bir salonda "jiro" adında bir oyun oynanmakta olduğu[145] bilgisi Yıldız Sarayı arşivindeki yerini alır.[146] Rulet oyununun henüz yaygınlaşmaya başladığı yıllarda burada bir rulet salonu olduğu ve aynı zamanda bir kumarhane olarak kullanıldığı çok açıktır. Ancak "Konkordiya Kumarhanesi" olarak isimlendirilmez; gazinonun bir parçası olarak bu faaliyetler gerçekleşmektedir. En çok rulet oynanan yerin Konkordiya tiyatrosu olduğu varsayılırken,[147] Ahmet Rasim *Şehir Mektupları*'nda burayı şöyle anlatır:

> New York'ta yayınlanan *Comic Review*, yani mizah mecmuası muharrirlerinden Amerikalı yadigar dil bilimi açısından yaptığı kılı kırk yarar araştırmalar sonucunda alışveriş yerlerinde kullanılan dil başlıklı bendinde halkla elit tabaka arasındaki önemli dil farkını iyice belirledikten sonra diyor ki: Alışveriş yerlerinde kullanılan dil bambaşkadır. Mesela bir zamanlar Konkordiya'nın rulet salonuna girdiniz mi işiteceğiniz sözler şunlardan ibarettir: Caru-ruline-kaşkaval-tırnak-aşöval koydu-benimki kare (murabba) idi-ruj-nuar-apro. Caru sıfır demektir, ruline rulet sandığı, kaşkaval bir nevi peynir adına da benzerse de rulet aletinin manivelası, tırnak bilyanın düştüğü aralıkların ara çizgisi. Aşöval iki numara ara çizgisine, kare dört numara kesişme çizgisi-

144 Ulunay, s. 212.

145 Bu oyunun ne olduğuna, nasıl oynandığına dair bir bilgi tespit edemedik.

146 Y.PRK.TKM. 15/20- 12 L 1306-11 Haziran 1889.

147 Kodaman, s. 47.

> ne para koymak demektir. Numaraların içi kırmızı ve siyah olmakla ruj kırmızıya, nuar siyaha ayrılmıştır. Fakat rulet oyunu dönen ve hileye en çok uygun olduğu için müdavimler arasında "hile"ye "kaşkarika" ve "aproya" yani hazır olun diye bağıran oyuncuya da kaşkarikacı tabir olunur.[148]

Şubat 1891'de Konkordiya tiyatrosu sahibi Yunanlı Andria'nın kumar suçundan dolayı üç ay hapis cezası almasına Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi'nde hüküm verilir. Ancak bu suçlu bulunma hali henüz temyiz mahkemesine gönderilmemiş olduğundan, *Mürüvvet* gazetesinde yazılmak istenen makaleye engel olunması istenmiştir. Sonuçta, bu karar gazetede basılmak üzereyken sansür memuru tarafından engellenir;[149] adı eğlence yaşamında önemli yer işgal eden Konkordiya'nın, hüküm kesinleşmeden adının çıkmasına izin verilmediği düşünülebilir. Diğer taraftan Salah Birsel, Konkordiya'nın sahibi Malia Andreas ile Cristal Gazinosu'nun sahibi Petraki Raftapulos yabancı oldukları için polisin söz konusu yerlere baskın yapamadığından bahsetmektedir.[150]

Hapishanelerde ve esir kamplarında kumar

Kumar oynanan mekânlar arasındaki en ilginç yerlerden biri de hapishanelerdir. Kumar oynamak suçundan cezalarını çekmek üzere buraya gönderilenlerin hapse düşmelerine sebep olan faaliyeti burada da devam ettirmeleri ironiktir; suç işlendiği için girilen yerde, suç devam etmektedir.

Hapishanelerle ilgili karşılaşılan ilk belge karşımıza 1909 yazında çıkıyor: Günümüzde İsrail topraklarındaki Akka şehrinin hapishanesinde mahpus olan Arif el Maliki, hapis-

148 Ahmet Rasim, s. 241.

149 DH.MKT 1804/108- 22 C 1308-2 Şubat 1891.

150 Birsel, *Ah Beyoğlu...*, s. 18.

hane müdürü ve baş gardiyanın mahpuslara işkence ettiklerini, tutuklulardan para alarak kumar oynanmasına müsaade ettiklerini ihbar ettiği için kendisine baskı yapıldığını bir dilekçeyle Beyrut vilayetine ulaştırmıştır.[151] Bundan beş yıl sonra bu kez İstanbul Hapishanesi'nde bir gardiyan aynı suçu işlemekten dolayı görevinden azledilecektir: 1914 yazında, İstanbul Hapishanesi gardiyanı İbrahim Galip, koğuşlarda kumar oynanmasına göz yummuş ve görevinden azledilmiştir.[152]

Hapishaneler üzerinde otoritenin özeni hiç kaybolmamıştır diyebiliriz. 1917 tarihli bir belgede mahkûmlar arasında kumar oynanmasının men edilmesinin hapishane idaresinin kontrolünde olduğu ve gerekli tedbirlerin alınması konusunda önce hapishane müdüriyetinin, sonra vilayetin sorumlu olduğu hatırlatılarak buna göre muamele yapılmasına dikkat edilmesi tavsiye edilmiştir.[153]

Örneklerin sayıca çokluğundan ziyade, kumarın hapishanelerde yaygın biçimde oynanışı altını çizmemiz gereken noktadır. Birinci Dünya Savaşı tüm hızıyla devam ederken, Canik Hapishanesi'nde tutuklu bulunan Hasan oğlu Mevlüd ile Salih oğlu İsmail'in kumar oynayarak hapishane düzenini bozmaları üzerine Tokat Hapishanesi'ne nakillerine karar verilmiştir.[154] Ya da işgal altındaki İstanbul'da İstanbul Hapishane-i Umumisi'nde çıkan kavga ve cinayet olaylarının kumar yüzünden olduğu, hapishanenin düzensiz olduğu ve gardiyan sayısının artırılması gerektiğinden bahsedilmektedir.[155] Aralık 1922 tarihli bir belgeyse artık Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yer almayan Akka'daki Hapis-

151 DH.MKT 2850/56- 1 C 1327-20 Haziran 1909.

152 DH.MB.HPS. 90/61- 15 Ş 1332-9 Temmuz 1914.

153 DH.MB.HPS. 77/6- 29 B 1335-21 Mayıs 1917.

154 DH.MB.HPS. 33/31- 04 B 1336-15 Nisan 1918.

155 DH.MB.HPS. 99/8- 16 M 1339-30 Eylül 1920.

hane-i Umumi'de kumar oynanmasına halen mani olunamamasından dolayı ikinci sınıf gardiyanlarından Hakkı Ali'nin istifasıyla yerine Mahmud Celaleddin Efendi'nin tayinini konu almaktadır.[156]

Hapishanelerde kumar oynanmasına dair belgelerin içeriğinde oyun türlerine dair bir bilgiyse bulunmamaktadır. Ancak iskambil oyunlarına ek olarak bit yarışları, tebeşir ve sabunlardan zarlar yapılarak kumar oynandığını varsayabiliriz.[157]

Hapishaneler dışında, savaş esirlerinin tutuldukları kamplarda da kumar oynandığına dair verilere de belgelerden ulaşmak mümkündür. Bunlar oldukça az olsalar da, kamplarda tutulanların tamamen kapalı bir alanda ne şekilde vakit geçirebildiklerini göstermeleri açısından önemlidir. 17 Temmuz 1917 tarihli *Sabah* gazetesinde bir esir kampıyla ilgili bir haber çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı olanca hızıyla devam ederken, İngiltere modern tarihin ilk sivil esir kampını kurar. Ali Özuyar ise *Knockaloe ve Meçhul Türkler* adlı kitabında bu kampın ayrıntılarını vermekte, esir Türklerin kamp içerisindeki sosyal yaşamlarını detaylıca incelemektedir. Özuyar, kampın büyük bir kalabalık barındırdığına, bazı esirlerin acınası halde olduklarına, zamanlarını kumar oynayarak, sigara içerek ve kavga ederek geçirdiklerine dair bilgiler vermektedir.[158] Esir Alman rahiplerinden Adolf Vielhauer'in söyledikleriyse ilginçtir: "Satranç, domino ve kâğıt oyunlarının önüne geçilemiyordu. Bu oyunlar yüzünden kumar, kanser gibi kampa yayılıyordu..."[159] Sonuçta kumar, bir toplama kampında bile gündelik hayatın içinde kendine yer bulmaktadır.

---

156 DH.MB.HPS. 140/44- 12 R 1341-2 Aralık 1922.

157 *Parmak İzi*, sayı 2, s. 11.

158 Ali Özuyar, *Knockaloe ve Meçhul Türkler*, İş Bankası Yayınları, 2008, s. 54.

159 Özuyar, s. 84.

Kumar ve suç

Kumar oynanan mekânların sayısının gittikçe çoğalmasıyla elbette "kumarbazlar" da sayıca artmaya başlamıştır. Dostoyevski'nin deyişiyle, kumarbaz "koyduğu parayı bir misline çıkarabilir ama yalnız merak ettiği için, şansının nasıl olduğunu anlamak amacıyla yapar bunu..."[160] Ya da *Yeni Mecmua*'da yer alan bir yazıda dendiği gibi, "Kumarbaz oyun içün oynar. Kumar onda bir heyecan vasıtasıdır."

Kumarbazlıklarıyla nam salmış ya da kumar oynamaları toplum ve devlet için mühim bir yasadışılık arz eden kişiler olduklarından belgelerde ismen geçen kimseler kumarda yitirdikleri ya da kazandıkları para uğruna suçlar da işlemişlerdir. Bu kişiler arasında yerel idarelerde göz önünde bulunan şahısların, önemli devlet görevlerinde bulunan bürokratların, aslında kumarı engellemekle görevli olan devlet memurlarının da yer almasıysa dikkat çekicidir.

Kumar oynamak elbette devlet tarafından cezalandırılmayı gerektiren bir durum olagelmiştir. Kumara verilen cezalar, 1851 ve 1858 ceza kanunnamelerinde olduğu gibi, kumar oynama faaliyetinin ilk seferde hoş görülmesi, tekrarı halinde cezaların ağırlığının hapis cezasına kadar artması şeklindedir. Ancak her kumar oynayanın bu suçtan dolayı hapse girmiş olabileceğini de düşünmemek lazımdır. Kumarbaz oldukları bilinen Fenerli Niko ve Arnavutköylü Yorgi'nin hırsızlık suçundan yattıkları hapis süresinin yeterli görülerek tahliye edilmeleri bunun bir örneği olarak durmaktadır.[161] Yorgi ve Niko'nun hapis cezası almalarının sebebi hırsızlık olsa da belgelerde "kumarbaz" olarak nitelendirilmeleri önceden de bu şekilde tanındıklarını göstermektedir.

---

160 Dostoyevski, s. 24.

161 A.MKT.NZD. 38/45 03 N 1267-Temmuz 1851.

Mayıs 1883 yılında, Antalya mutasarrıfıyla birlikte Hafız Mehmet Bey'in, tabur ağasının, ceza reisinin ve ayandan Ali Bey'in sabahlara kadar kumar oynadıklarının telgrafla bildirilmesi de ilginç bir örnektir.[162] Her ne kadar bu şahısların toplanarak kumar oynadığı ihbar edilmişse de, sanıyoruz ki bir toplandıkları yer bir ev olduğu için delillerin yeterli görülmemesi gibi bir sonuç doğmuş gözükmektedir. Nitekim iki ay sonraya ait başka bir belge, söz konusu şahıslarının kumar oynadıklarına dair bilginin aslının olmadığını ifade etmektedir.[163] Kumar oynadıkları haberinin telgraf çekilerek bildirilmiş olması da belgedeki dikkat çekici ifadelerdendir. Bir ihtimal, belgede adı geçen kişilerin nüfuzları ve soruşturmaya olan etkileri daha sonra herhangi bir kovuşturmaya yer verilmemesine neden olmuştur.

Tercüman-ı Hakikat gazetesinde Mart 1889 tarihli bir haberdeyse "Kumarbazlar İstatistiki" yayımlanmış ve makalede dünyadaki kumarbazların sayısı 50 bin olarak verilmiştir.[164] Bu sayıya neye dayanarak ulaşıldığı pek belli değildir. Mustafa Refik imzasıyla yayımlanan yazıda, Memalik-i Osmaniye topraklarında 2.500 kadar kumarbaz olduğu, kumarbazlık alanında en yetenekli milletler olarak Ruslar ile Rumların sayılması gerektiği belirtilmektedir.

Trabzon Valiliği'nden Dahiliye Nezareti'ne çekilen bir telgraf da yine ilgi çekicidir. Bu şifreli telgrafta, Osib ile arkadaşı Diran'ın ifadelerinde hokkabazlık yaptıklarını söylemelerine rağmen bu iki kişinin aslında kumarbaz oldukları ve tam da bu sebeple Batum'a gitmek istediklerini itiraf ettikleri, dolayısıyla kendileri hakkında nasıl bir muamele uygulanması gerektiğinin bildirilmesi talep edilmektedir.[165]

---

162 DH.MKT.PRK 1340/85- 14 B 1300-21 Mayıs 1883.

163 Y.MTV 11/79- 29 Ş 1300-5 Temmuz 1883.

164 *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Recep 1302-19 Mart 1889.

165 DH.ŞFR. 146/106- 11 TS 1306-23 Kasım 1890.

Bir başka telgraf, Kasım 1891 tarihinde Reuters haber ajansına Marsilya'dan çekilmiştir. Bu telgrafta içlerinde Osmanlı askerlerinin bulunduğu ve İstanbul'a doğru gitmekte olan bir gemideki askerlerin kumar oynadıkları, bunun sonrasında çıkan tartışmada birkaç kişinin yaralandığı ve hatta öldüğü Londra'dan bildirilmiştir.[166] Bu olay, söz konusu yaralama ve cinayet fiillerinin gerçekleştiği yerin ne bir kumarhane ne de ev olması, uluslararası karasularında seyretmekte olan bir gemide işlenmesiyle kumar yüzünden işlenen suçlar kapsamında en aykırı olaylardan biri gibi durmaktadır. 1894 yılında bir gemiyle İstanbul'a seyahat etmekte olan Georgina Adelaide Müller de ağırlıklı olarak Arnavutların ve Karadağlıların olduğu gemide yolcuların boş zamanlarını kumarla ve çeşitli kart oyunlarıyla geçirdiğini yazmaktadır.[167] Bu anekdot da uzun gemi yolculuklarının vakit geçirme aracının iskambil kâğıtları olabileceği kadar, oyunun içerisine para faktörü girdiği zaman suçların da doğabileceğini göstermektedir.

Kumarbazlık sadece Osmanlı'da değil, diğer ülkelerde de ceza kapsamındadır. Fransa'dan iki örnek verecek olursak, bunlardan birinde kumarbaz olarak tanınan kişilerin Paris Emniyet Müdürlüğü'nün kayıtlarına ayrıntılı olarak geçtiğini görüyoruz. Nitekim 14 Ocak 1886'da, 28 yaşındaki kumarbaz Prado, Paris'te bir de cinayet işlemiş ve 27 Aralık 1888'de giyotinle ölüme mahkûm edilerek cezası infaz edilmiştir.[168] Yine Paris'te 16-17 Mart 1887'de bir hayat kadınını, oda hizmetçisini ve kızını öldüren kumarbaz ve dolandırıcı 31 yaşındaki Henri Jacques Pranzini de 31 Ağustos 1887'de giyotinle idam edilmiştir.[169]

---

166 Y.PRK.EŞA 14/101- 25 R 1309-28 Kasım 1891.

167 Georgina Adelaide Müller, *İstanbul'un Saltanatlı Günleri*, çev. Hamdiye Betül Kara, Dergah Yayınları, 2010, s. 11.

168 Eugenia Parry, *Bir Albüm Dolusu Cinayet*, çev. Mehmet Harmancı, Oğlak Yayınları, 2004, s. 41.

169 Parry, s. 29.

Osmanlı'da kumar cezasının nasıl uygulanacağı ve kumarbazların işlediği suçların yanı sıra kumarı önlemekle görevli memurların ne şekilde ödüllendirileceği de önemlidir. Suçları engellemek aslında bu görevlilerin en temel faaliyeti olsa da devlet, söz konusu memurları teşvik etmek adına 1873'te bir yasa çıkarmıştır. "Kumar oynanırken zabt olunacak akçenin nısfının (yarısının) miriye ve nısf-ı diğerinin zabt iden memurun itasına dair" düzenlemeleri içeren yasayla söz konusu paranın paylaştırılmasının memurlar için iyi bir teşvik olabileceğini düşünmüştür.[170] Ne var ki, kumar oynanmasına engel olunması için devletin ortaya attığı bu çözüm, birçok örnekte de gördüğümüz gibi, pek bir işe yaramamış gözükmektedir.

1892'nin kışıyla birlikte Beyoğlu'nda kumar oynatılmaması için oluşacak 50 lira masrafın, görevlendirilen Polis Meclisi Reisi Hüsnü Efendi'ye 5 lirasının ve Üçüncü Komiser Tahsin Efendi'ye 1 lirasının verilmesi gerektiği bildirilmiştir.[171] Böylece, kumar takibinde görev alacak polislerin nasıl bir ödenek aldığını görmüş oluyoruz.

Kumar oynayan, oynatan ve bu suça mani olmayan memurların görevlerinden azledikleri belgelerde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Aydın'da bir başkomiserin haftada 5 lira alarak, Kordon üzerindeki pasaport dairesiyle karakol karşısındaki mahallelerde kumar oynatılmasına müsaade etmesi ve yine şehirde yasaklanmış olan fuhuşhaneleri (genelevleri) 100 mecidiye rüşvet karşılığı serbest bıraktığına dikkat çekilerek, konu hakkında zaptiye tarafından bir rapor ortaya konulmuştur.[172]

II. Abdülhamit devrinde, Şubat 1895'te önemli bir cinayet haberi önce gazetelere, daha sonra da arşiv belgelerine dü-

170 *Düstur*, Tertip I, C. 4, s. 617.

171 DH.MKT. 2023/43- 1 Ca 1310-21 Kasım 1892.

172 BEO.340/25441, 1 B 1311-8 Ocak 1894.

şer. Arşiv belgesinde, İstanbul'da yayımlanan *Osmanischer Post* gazetesinde çıkan bir habere göre esvapçıbaşı İsmet Bey'in oğlu Fehim'in "güya" kumarda 2.000 Osmanlı lirası kaybettiğinden cinayeti işlediği, ancak söz konusu olayın böyle temiz bir aileye atılabilecek bir iftira olabileceği, hatta bunun saraya da etkisi olabileceği sebebiyle olayın iyice araştırılması ve gerekirse gazetenin kapatılmasından bahsedilmektedir.[173] Olayın neden iyice araştırılması gerektiğinden ve gerekirse gazetenin kapatılmasından bahsedilmesinin sebebine biraz daha yakından bakabiliriz: 31 Ocak 1895 akşamı Yıldız Sarayı'nda görevli Safranbolulu Mustafa elinde bıçakla Tünel şirketinde çalışan Alman vatandaşı Andrew Stuppe'yi Pangaltı'da öldürmüş, birçok farklı milletten insanı da yaralamıştır.[174] *Osmanischer Post* gazetesi, Andrew Stuppe'yi öldürenin, İsmet Bey'in oğlu olan Fehim Paşa olduğunu yazmış ancak daha sonra bu haberi düzeltmiştir.[175] Fehim Paşa, II. Abdülhamit devrinin önemli hafiyelerinden birisidir; kumarhane ve umumhanelerden (genelevlerden) haftalık vergi alanlar arasında olduğu da yazılmıştır.[176] Sonuçta olay aydınlatılamadan kalmış, belgeye göre işlenen bir kumar cinayetinin faili ortaya çıkarılamamıştır.

Ağustos 1895 tarihli bir belgedeyse kumarbazlığın iyice çoğalmaya başladığı, yasağının korunması gerektiği ve kumarbazlığın özellikle Büyükada'da ortaya çıktığı dikkatlere sunulmuştur.[177] Belgelerde Büyükada ile ilgili vurguların devam etmesinden de anlıyoruz ki, Büyükada ciddi bir kumar merkezine dönüşmüş gibidir. Bu çerçevede neredeyse

173 BEO 564/42298- 7 Ş 1312-3 Şubat 1895.

174 Nurçin İleri "Pangaltı Cinayeti 1895: Katil Kim?", *Edebiyatımızın Üvey Evladı Polisiye*, (ed.) Seval Şahin-Banu Öztürk-Didem Ardalı Büyükarman, Bağlam Yayınları, 2013, s. 24.

175 İleri, s. 26.

176 İrtem, s. 33.

177 BEO 666/49943- 19 S 1313-11 Ağustos 1895.

iki ayda bir Büyükada'ya yapılan vurgu şaşırtıcı değildir.[178]

Kumarın oynanmasını ve yaygınlaşmasını önlemekle görevli polis memurlarının bazen oyunlardan rüşvet aldıklarının örneklerini görmüştük. Ancak bizzat kumarın cazibesine kapılanlar da söz konusudur. Örneğin Suriye Polis Neferi Hamdi Efendi'nin kumar oynanan yerlere ve topluluklara katılmasının memuriyetinin gerekleriyle bağdaşmadığı vurgulanarak hakkında tahkikat yapıldığını öğreniyoruz.[179]

1900 yılının Aralık ayındaysa Silivri ile Çatalca arasındaki Sürgün köyünde kumar oynanması yüzünden ilginç yazışmalar gerçekleşir. Zira burada "yortu gecesi" (Noel) meyhanede kumar oynayan Rum ahaliyle jandarma arasında ciddi olaylar çıkar. Kumandanlık çıkan olayların vergi tahsilatı yüzünden gerçekleştiğini söylese de jandarmanın meyhanede işret edenlere ve kumar oynayanlara müdahalesinden dolayı olayların tırmandığı bilgisi de vardır.[180] Kumandanlık konuyla ilgili olarak vergi tahsiline gidildiğinde arada atılan kurşunlarla bir kişinin öldüğünü belirtip, kumar oynanmasına engel olunması için yapılan ihbarlardan da söz etmektedir.[181] Soruşturmaların neredeyse bir seneye yakın sürdüğü anlaşılan bu olayda yılbaşı gecesi vergi tahsilatına gidilmesi çok olası gözükmemekle birlikte, sonraki yıllarda yortu gecelerinde kumar oynanmasına engel olunmasını tavsiye eden yazışmaların da gösterdiği üzere bu gece hakkındaki gerçeğe en yakın tahmin olayların kumar yüzünden patlak verdiğidir.

1901 yılı Kasım ayında karşımıza bir başka ihbar dilekçesi çıkıyor: Büyük ihtimalle Selanik Adliyesi'nde katiplik yapan Sadık Mehmet'in ihbar dilekçesi üzerine Drama'da polis

178 Y.A.HUS 334/35- 21 S 1313-18 Ağustos 1895.

179 ŞD. 2282/11- 11 B 1315-6 Aralık 1897.

180 DH.MKT. 2436/77- 16 Ş 1318-9 Aralık 1900.

181 DH.MKT. 2449/81- 15 L 1318-5 Şubat 1901.

komiseri olan İzzet Efendi'nin rüşvet aldığı ve kahvelerde kumar oynattığı gerekçesiyle gerekenin yapılması istenmiştir.[182]

Kumar oynamak bazen ibadetlerin yerine getirilmesinin önüne geçip, insanlara kötü örnek olunmasına bile sebep olabilmektedir: Mart 1901 tarihli bir belgeye göre Midyat naipliği görevindeki kişi, sayılan sebeplerle görevden alınmış, yerine uygun birisinin tayin edilmesi için işlemler yapılmıştır.[183] Bu örnek de bu tarz ihbarların Osmanlı merkez yönetimi için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

1902 yılı başlarındaki bir belgede, Kadıköy'de bazı devlet memurlarının kumar ve benzeri oyunlar oynadıklarının tespit edildiği ve bunun hemen yasaklanması isteniyor. Belgedeki ilginçlik –belki de memurlukta kumar oynanmasının evrensel bir yasak olduğuna işaret etmek için–, devlet memurlarının kumar oynamasının Amerika'da bile yasak olduğu bilgisine yer verilmesidir.[184] Nitekim memurlukta kumar oynanmasına dair hassasiyet devlet açısından oldukça vazgeçilmez bir durumdur. Gelibolu ahalisinden Mustafa'nın, Gelibolu Mutasarrıfı İbrahim Sarım Efendi'yi şikâyet etmesiyse bir başka belgenin içeriği açısından önemlidir. Zira belgede Mustafa'nın, mutasarrıfın kasabaya silah sokulduğu haberini araştırmadığına, aynı zamanda satranç düşkünü ve kumar oynanmasına göz yuman biri olduğuna dair şikâyetinin tahkik edilmesi isteniyor.[185] İhbarda mutasarrıfın "satranç düşkünü" olmasından söz edilmesinin, bunun kumar oynanmasına göz yummasına bir neden olarak düşünülmesine bağlayabiliriz.

Kumarbazlık devlet memurlarının görevden alınması için bir neden olduğu kadar, kumar tutkusu yüzünden intihar-

182 DH.MKT. 2550/103- 19 B 1319-1 Kasım 1901.

183 DH.ŞFR. 256/47- 16 Şubat 1316-1 Mart 1901.

184 DH.MKT. 2578/23- 11 L 1319-21 Ocak 1902.

185 DH.MKT. 2594/12- 19 Za 1319-27 Şubat 1902.

lara rastlamak da şaşırtıcı değildir. Şaşırtıcı olansa, Fransa'nın Montpellier Ziraat Mektebi'nde eğitim gören ve kumara düşkünlüğü sebebiyle Mart 1902'de intihar ettiği bildirilen İlyas Behçet Efendi'nin cenaze masraflarının Ziraat Bankası'ndan ayrılan paradan ödenmesine karar verilmesidir.[186] Söz konusu parayı İlyas Behçet Efendi'nin arkadaşları olduğunu düşünebileceğimiz o dönem Fransa elçiliğinde çalışmakta olan İmam ve Hasib beyler talep etmiştir. Aktardıklarına göre, 350 frank borcu bulunması İlyas Behçet Efendi'yi intihara sevk etmiştir. Cenazenin defin masrafları içinse 764 frank gerekmektedir. Kumar nedeniyle intihar etmiş olsa da, yurtdışında bulunan birinin cenazesinin ortada kalmaması için uğraşılması önemlidir.

Memurların görev başında kumara göz yumması ya da kumar oynaması durumunda sürgün ve görevden alınma gibi yaptırımlar uygulandığının örneklerini görmüştük. Ancak ordu içerisinde bir görevdeyken kumar oynanmasının cezasının hapis olduğunu gösteren bir örnek de söz konusudur. Buna göre, Hassa Ordusu Nüfus Kalemi'nde müstahdem olarak görev yapan Yüzbaşı Mehmet Bey'in sarhoşken, Makriköy'de bir gazinonun üstünde kumar oynadığına şahit olunduğundan Askerî Ceza Kanunu'nun 13. maddesi gereğince yirmi gün hapsine karar verilmiştir.[187]

Kumar borcu bazen intiharlara sebep olabilirken, bazen de cinayetlere yol açabiliyordu. Bugün Kosova sınırları içerisindeki Prizren'de yaşayan kumarbaz Şaban'ın nehir kenarında cesedinin bulunmasıyla başlayan soruşturma, onu öldürüp paralarını alan Prizrenli Fazlı'nın tutuklanmasıyla sonuçlanmıştır.[188] Belgelere yansıyan kumarla ilişkili suç eylemlerinin birçoğunda bıçak kullanıldığı, bıçakla yarala-

186 BEO 424/31736- 19 Z 1311-29 Mart 1902.

187 Y.PRK.ASK 181/62- 27 M 1320-6 Mayıs 1902.

188 TFR.I.KV 2/117- 24 N 1320-25 Aralık 1902.

maların söz konusu olduğu gözükmektedir. Örneğin Haziran 1903'te Kalkandelen'de kumar oynarken aralarında çıkan tartışma sonucu Halid bin Mehmet'in yaralanması üzerine oradan kaçan Ahmet ve Behçet'ten, Behçet'in yakalandığına dair telgraf çekilmiştir.[189] Yine Gilan'da kumar oynarken birbirlerini bıçakla yaralayanlar hakkında Priştine Mutasarrıfı Asaf Bey hazırladığı tezkiresinde bilgi vermektedir.[190] Kosova ve civarından sık sık bu tarz haberler gelmesini, kumarın coğrafyasının yaygınlığı hakkında bir kez daha ispat da sunmaktadır. Üstelik imparatorluğun her yerinde olduğu gibi burada da emniyet güçlerinin kumarbazlarla "yakın" ilişkileri söz konusudur: Rusya'nın Prizren konsolosu İstanbul'a yazdığı bir yazıda Prizrenli Ortodoks Vasilya ile Katolik Gonyakin ismindeki şüpheli şahısların kumarbaz olduklarından söz etmekte, ancak bu kişiler polislerle konuşup gezdikleri için bu ilişkilerin halkta korkuya yol açtığına değinmektedir.[191]

Mayıs 1903'te Selanik'in Katrin kazasındaki telgrafhane-postanede görevli memur Sami Efendi'nin sabahtan akşama kadar sarhoş gezdiği, kahvehaneleri dolaştığı, paralarını kumara yatırdığı ve yaptırmakla yükümlü olduğu posta direklerini yaptırmadığına dair bir ihbar sonucu Sami Efendi'nin durumunun tahkik edilmesinin istendiği karşımıza çıkmaktadır.[192] Bu tip ihbarlarda düşünebileceğimiz üzere, muhbirin Sami Efendi'yle arasında kişisel bir husumet olduğunu varsaysak bile belgede yer alan suçlamalar arasında kumardan da söz edilmesi önemli bir vurgudur. Bundan kısa süre sonra benzer bir ihbar devlet memuru olmasa da devlet tarafından görevlendirilen bir mühendis için de söz konusu ola-

189 TFR.I.KV 18/1774-07 Ra 1321-3 Haziran 1903.

190 TFR.I.KV 21/2048- 23 RA 1321-19 Haziran 1903.

191 TFR.I.KV. 17/1616- 29 S 1321-27 Mayıs 1903.

192 TFR.I.ŞKT 10/990- 17 S 1321-15 Mayıs 1903.

caktır. Prizren ve Yakova yollarının keşfiyle birlikte tamir ve inşa işlerini yürütmek üzere görevlendirilen mühendis Nuri Efendi'nin güvenilir olmadığı, kumar oynadığı ve işret ettiği için azledilerek yerine ahlâklı ve çalışkan birinin tayin edilmesi istenmiş, kumar oynaması başlı başına bir görevi suiistimal olarak görülmüştür.[193]

1903 yılı sona ermek üzereyken belgelerde sıkça sözü edilen yerlerden olan Prizren'de Bidayet Hukuk Başkatibi Muavini ve Zabıt Katibi Fehim ve Ahmet efendilerin, Ramazan ayında kumar oynatılan yerlerde bulunduklarından dolayı görevlerinden alınmaları ve açılacak başka bir pozisyonda değerlendirilip değerlendirilemeyecekleri hakkında bilgi istenmiştir.[194] Fehim ve Ahmet efendilerin kumar oynamalarının cezası memurluktan atılmak olmamıştır, bu yönüyle kendilerini bir miktar şanslı saymaları gerekmektedir. Ancak görev yerlerinin değiştirilmesinin bir çözüm olarak düşünülmesi ilginçtir. Aynı yılın sonuna ait bir belgeyse dayak yiyen bir ihbarcıya dairdir: Bulgaristan'da bulunan Razlık'ta Yunus ismindeki bir şahsın kıraathanesinde kumar oynadıkları için kendilerini ihbar eden polis memuru Derviş Efendi'yi dövdükten sonra kumar oynamaya devam eden Yüzbaşı Ömer ve Mülazım-ı Evvel Ali Efendi hakkında gerekli işlemin yapılması istenmektedir.[195]

Köprülü jandarma çavuşlarından Şakir'in kumar oynattığı için kaydının silindiği belirtilen belgedeyse iki kumarbaz arasındaki kavga detaylı olarak anlatılmıştır. Kumarda 2 mecidiye altını kaybeden Hüseyin ile Şakir'in tartışma çıkarmaları üzerine hane sahibinin her ikisini de evden kovduğu, bir saat sonra Hüseyin'in aynı yere döndüğü, ancak kendisine kapının açılmaması üzerine orada bulunan-

---

193 TFR.I.A 6/600- 24 S 1321-22 Mayıs 1903.

194 TFR.I.KV 47/4650-08 L 1321-28 Aralık 1903.

195 DH.MKT. 804/18- 10 L 1321-30 Aralık 1903.

ları yaraladığı yine Kosova Vilayeti'ne çekilen telgraftan anlaşılmaktadır.[196]

Anadolu'daysa İzmir'de bulunan Mirliva Şakir Paşa'nın bazı münasebetsiz mahallerden ve kumarhanelerden, hatta polis idaresinin mahpuslardan tahsil ettiği paradan hisse aldığı, zevk ve eğlenceye daldığı şikâyet edilmiştir.[197] Bu belgede bizim açımızdan önemli olan Şakir Paşa'nın gerçekten de bu eylemleri gerçekleştirip gerçekleştirmediğinden ziyade, 1900'lü yılların başında İzmir'de kumarhanelerin yaygın olarak bulunduğu sonucunu çıkartmamızdır.

Askerî görevdeyken kumar oynamanın farklı şekilde değerlendirildiği kimi örneklere yukarıda değinmiştik. Üçüncü Ordu-yu Hümayun'a mensup Nizamiye 18. Alay'ın birinci bölük üyelerinden Hasan, Zeynel, Süleyman, İsmail ve Mustafa kumar oynamaktadırlar. Bu esnada Hasan'ın kazandığı para üzerine çıkan tartışma üzerine İsmail ve Hasan, Veysel ve Süleyman tarafından öldürülmüştür. Bundan sonra Zeynel, Süleyman ve Mustafa 15 yıl kürek cezasına çarptırılmış, söz konusu olayı bilen Mehmet'inse 45 gün kürek cezasına çarptırıldığı bildirilerek bu kişilerin cezalarını çekmeleri için hükümete teslim edilmeleri istenmiştir.[198] Muhtemelen çok sayıda kişinin katıldığı bir oyun gecesinde meydana gelen bu olaylar, gemide birbirlerini yaralayan Osmanlı askerleri örneğine benzer olsa da burada cezalar çok daha farklıdır. Piyade Üçüncü Şube Müdürü Miralay Arif Bey'in kumar oynaması nedeniyle taşrada bulunan 4. Ordu'ya memur edilmesi, kumar oynamak suçundan daha düşük bir memuriyete gönderilenlerin bir başka örneğidir.[199]

---

196 TFR.I.KV 48/4072- 13 L 1321-2 Ocak 1904.

197 Y.EE.KP 20/1912- 30 C 1321-13 Eylül 1903.

198 DH.MKT 806/6- 14 L 1321-3 Ocak 1904.

199 Y.PRK.ASK. 224/27- 5 N 1322-13 Kasım 1904.

Böylesine kalabalık kumar partilerinde alkolden uzak kalınmasının pek mümkün olmadığı düşünülse de söz konusu belgelerin hiçbirinde "alkol" ya da "müskirat" ifadesine rastlanmaması da dikkat çekicidir.

Bazen kumarbazlar hiçbir suç işlemeseler de devlet, kumarbazlıklarından dolayı haklarında işlemler yapmaktadır. Örneğin bir belgeye göre, Manastır'dan Aziz'in kumar oynayarak malını tüketmesi üzerine araba ve hayvanının da elinden alınması istenmektedir.[200] Kumar borcuna batmış kişilerin, bu bedeli kendilerinin ödemediği durumlar da var gibi gözükmektedir. Yakovalı Ahmet, 9 yaşındaki kardeşini kumar borcundan dolayı zorla birisiyle evlendirmek isteyince, bu davranışının şeriat kurallarına uyup uymadığına dair Yakova Kaymakamlığı'nın bir merakı olmuştur.[201]

Şubat 1906'da Şehzade Camisi civarında öğrencileri "ahlâksızlığa" ve kumara alıştırmak isteyen kumarbaz Ali hakkında kendisine izin verilmemesi, mektep öğrencilerinin kumar oynamak için oraya toplanmasından dolayı aralarında kavgalar da çıktığı, söz konusu kişi hakkında dikkatli olunması tembih edilmiştir.[202] Ali gibi, "kumarbaz" olarak nitelendirilen kişilerin belgelerde adlarının yer alması onların söz konusu bölgede uzun süreden beri isimleriyle bilindiklerini göstermektedir.

Yıllar içinde yinelenen uyarılara ve alınan önlemlere rağmen kumarı engellemekle görevli kişilerin hiçbir şekilde kumarla bağlarını koparamadıklarının altını tekrar çizelim. Nitekim Mart 1906'da bu kez Kudüs'ten alınan bir bilgide, Yafa'da görevli Polis Komiseri Celal Efendi'nin rüşvet ve kumarla tanındığı, konu hakkındaki gerekli tahkikatın yapılması istenmektedir.[203] Mayıs 1906'da Edirne'nin Sofulu ka-

200 TFR.I.ŞKT. 23/2218- 20 Ş 1321-11 Kasım 1903.

201 TFR.I.KV. 100/9926- 15 C 1323-17 Ağustos 1905.

202 MF.MKT 909/33-06 Z 1323-1 Şubat 1906.

203 ZB 444/69- 25 ŞUBAT 1321-10 Mart 1906.

zasında devriye gezerken tesadüf ettiği kumarbazlardan rüşvet aldığı iddiasıyla zanlı olan polis memurunun hemen ifadesinin alınmasının yanlış olduğu, yine yargılamasıyla ilgili de yanlışlıklar bulunduğunun sıralanmasıysa zaman zaman yapılan hatalara örnek olarak gösterilebilir.[204] Edirne'de bunlar yaşanırken, başkente nispeten uzak olan yerlerden haberler gelmeye de devam etmiştir. Ağustos 1906'da Vodina Bidayet Mahkemesi'nden Rum üyelerinden birisinin kumar oynayıp, işret ve borç içinde olduğu ve yolsuzluk yaptığına dair ihbarlar söz konusudur.[205]

Bu dönemin İstanbulu'ysa kumar alışkanlığının iyiden iyiye sergilendiği bir yerdir artık. Monaco'da kumar oynama fırsatı bulamayan bazı İspanyolların, İstanbul'a yolculuk ettiklerine dair tanıklıklar da bu tespitimizi güçlendiriyor.[206] İstanbul, kumarbazların için bir cazibe merkezi haline gelmiş gibi görünmektedir.

Kumar oynarken ortaya çıkan yaralanmaların çoğunlukla bıçakla meydana geldiğine değinmiştik. Bu tip durumlar genellikle kumar oynanırken gerçekleşebildiği gibi, oyundan uzun zaman sonra öç alma maksadıyla da gerçekleşebiliyor, üstelik bıçağın dışında silahlar da kullanılabiliyordu. Bu örneklerden birisi Ekim 1906'da Yakovalı Ahmet Beyzade Yusuf Bey ile hizmetçisi Şakir'in tüfek kurşunuyla yaralanmalarıdır. Onları tüfekle yaralayan failin kumar meselesinden dolayı bu eylemi gerçekleştirdiği, karısıyla beraber derdest edildikleri, bu yüzden çevrede bir galeyan meydana gelirse sakinleştirmek üzere bir müfreze asker talebi merkeze iletilmiştir.[207]

Kumar oynadığının haber verilmesi üzerine, bu suçunun ortaya çıkmasını istemeyen, devlet gözünde suçlu konuma

204 DH.MKT. 1083/78- 02 R 1324-26 Mayıs 1906.

205 TFR.I.ŞKT 95/9489- 11 B 1324-31 Ağustos 1906.

206 Samuel Sullivan Cox, *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları*, çev. Gül Çağlalı Güven, İş Bankası Yayınları, 2013, s. 457.

207 TFR.I.KV 144/14322- 3 N 1324-21 Ekim 1906.

düşecek kişilerin ihbarcıları öldürdüğüne dair örnekler de az değildir: Bulgaristan hattında Dolen mıntıkasındaki İvaztepe Kulesi onbaşısı Osman, kendisinin kumar oynadığını ihbar eden Mehmet bin Hasan'ı mavzerle öldürür. Osman'ın cinayetin ardından silahıyla beraber Bulgaristan'a kaçtığı belirtilerek yakalanması istenmiştir.[208] Yakova Kaymakamlığı ise Hacı Ömer Mahallesi'nden Şükrü'nün kumar meselesinden dolayı tabanca kurşunuyla Muhtar bin İbrahim'i yaraladığı bilgisini veriyor.[209] Bunun hemen ardından yine Yakova'dan bir başka yaralanma haberi gelmiştir: Şaki Bayram, Mitos Lapah ve Maloş Hamza arasında kumardan dolayı çıkan olayda Mitos ve zevcesinin yaralandığı bildirilmiştir.[210]

Ocak 1908 tarihli bir telgrafsa karşımıza çok nadir çıkan biçimde, hem kumara bağlı olarak işlenen bir suça dair hem de oynanan oyun türü üzerine bir açıklama barındırıyor: Olay, bu tip hadiselerin sıkça yaşandığı Balkan şehirlerinden Üsküp'te gerçekleşmiştir. Merkeze gönderilen telgrafta, Kumanovalı Tako'nun Necib bin Abdurrahman'ı nasıl öldürdüğü detaylarıyla anlatılmaktadır: Üsküp'te Seher Oteli'nde akşam üç buçuk civarlarında aynı mahalleden kumarbaz Kadri'nin de aralarında bulunduğu bir ekip, "zil tavla" üzerine kumar oynamaktadırlar. Bu arada 2 mecidiye kadar para kaybetmiş olan Tako, revolver kurşunuyla Necib'i öldürüp kaçtığından Kumanova Kaymakamlığı'na çekilen telgrafla bu şahsın derdest edilmesi istenmiştir.[211] Bu belgede öncelikle kumar oynarken derdest edilen, yakalanan şahıslar hakkında ifadeler geçerken, olayların merkezinde bildiğimiz kumar araçlarının olmayabileceği dikkat çekicidir. Zira söz konusu olan, tavla gibi bir oyunun da bir kumar

---

208 A.MTZ 152/55- 20 Z 1324-4 Şubat 1907.

209 TFR.I.KV. 164/16329- 29 R 1325-11 Haziran 1907.

210 TFR.I.KV. 170/16938- 26 C 1325- 6 Ağustos 1907.

211 TFR.I.KV 183/18230- 2 Za 1325-6 Ocak 1908.

vasıtası haline getirilebileceğidir. Tavlanın, son yüzyılda İstanbul'da yayıldığını, hatta Osmanlı hanımları arasında bile oynandığı bilgisini[212] düşündüğümüzde, belgenin değeri biraz daha ortaya çıkmaktadır. Sonuçta, tavlanın da ucunda ölümlü olayların da yaşanabileceği bir kumar aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.

İmparatorluk sınırlarının içinde olmak, soruşturulmayı ve eğer görevdeyseniz azledilmenize sebep olabilirdi. Ancak daha önce de örneklerini gördüğümüz üzere, Osmanlı tebaasından olmak da dünyanın neresinde olursanız olun arşiv kayıtlarına girmenizi sağlamaktadır. Nitekim Ocak 1912'de Almanya'da garsonluk yapan Osmanlı tebaasından ve İncirli Adası ahalisinden olduğu belirtilen Emanuel Konstantin'in kumar oynadığı için 300 mark para cezasına çarptırıldığının bilgisi Hariciye Nezareti'ne ulaştırılmıştır.[213]

Stamboul gazetesinin 12 Ağustos 1908'de çıkan sayısında, suçlulara getirilen afların şehirde emniyetsizliği ve asayişsizliği had safhaya çıkardığını sütunlarına taşıması[214] 1908 sonrası kumarla ilgili işlenen suçlar açısından toplumsal bir tüyo vermektedir. Zira hapis cezasına çarptırılan kumarbazların da bu aflardan yararlanarak salınmış olabileceklerini, 1908 sonrasında da kumarla ilgili suçların devam edeceğini düşünebiliriz. Nitekim Meşrutiyet'in ilanından sonra da kumarbazlarla ilgili takibat ve cezalar, askerlerin ve memurların kumar yüzünden şikâyet edilmesi ve haklarında soruşturmalar açılması devam etmiştir. Örneğin 1909 başlarında Rum kumarbazlarının Dolapderesi, Elmadağ ve Sazlıdere civarındaki Avcı Tabur Efrad-ı askerlerine kumar oynatarak paralarını aldığı, bu durumun önlenmesi için bölgede gece gün-

---

212 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 381.

213 DH.H. 61/62- 4 S 1330-24 Ocak 1912.

214 Aksu, s. 223.

düz memur gezdirilmesi istenmiştir.[215] Ya da Komiser Galip ve Hamdi efendilerin kumarbaz ve ayyaş olduklarından dolayı görevlerinden alınma istekleri Dahiliye Nezareti'nce talep edilmiştir.[216] Uzak coğrafyalardan da yine istihbarat alınmaktadır: Bugün Libya toprakları içerisinde yer alan Bingazi'de bulunan Diyarbakır Valisi Galip Paşa'nın orada kumar oynadığı ve yanına birtakım "rezilleri" alarak eğlenceler düzenlemesi nedeniyle bir an evvel İstanbul'a dönmesi Mayıs 1909'da istenmiştir.[217] Galip Paşa böylece görevinden alınmış, ancak hakkında bir ceza düzenlemesi istenmemiştir.

Kumarbazların ikamet ettiği yerlerin bilinemediği durumlar da olmuştur. Kalkandelenli Arnavut İbrahim hakkında yapılan tahkikat sonucu, ikametinin bilinemediği ama "kumarbaz ve dolandırıcı" olduğu yazılmıştır.[218] İbrahim'in nasıl bir suçlu olduğunun kategorize edilmiş olması ilginçtir. Yine kumar oynattığı ve fuhuş yaptırdığı ihbar edilen ancak adresi bilinmeyen Musiki-i Hümayun zabitanından Tahsin Bey hakkında da tahkikat yapılmasının istendiği belgelerde karşımıza çıkmaktadır.[219]

1911 kışında bugünkü Balıkesir'in Balya ilçesinde Vasil'in kahvesinde garip bir olay meydana gelmiştir: Belgeye göre Balya'da birkaç kişi gece saat üçte bir kahvede oturdukları sırada Musa namındaki bir polis memuru içeri girerek kumar oynadıkları iddiasıyla oturan kişilerin ceplerinden paralarını almaya çalışmış, orada bulunan Jandarma Hüsnü de Yorgi ismindeki birini öldürmüştür. Yorgi'nin –büyük ihtimalle kaçmak için– kahvehanenin arka kapısından çıktığı sırada kapının önünde Jandarma Hüsnü'yü görünce bıçağıy-

215 ZB 358/68- 31 KE 1324-13 Ocak 1909.
216 DH.MUİ. 2/13- 17 Ş 1327-13 Eylül 1909.
217 DH.MKT. 2818/66- 29 R 1327-20 Mayıs 1909.
218 DH.EUM.KADL. 4/29- 11 M 1329-12 Ocak 1911.
219 DH.EUM.KADL 4/39- 13 M 1329-14 Ocak 1911.

la saldırdığı ve Hüsnü'nün de kendini korumak için Yorgi'yi öldürdüğü daha sonra alınan ifadeler ve tahkikatla ortaya çıkmıştır. Ne var ki, Yorgi'nin arkadaşları, maktulün yanında bıçak olmadığını ve jandarmanın hiçbir zaruret hali bulunmamasına rağmen Yorgi'yi öldürdüğüne dair ifade vermişlerdir. Belge, savcılık tarafından Hüsnü'nün cinayet suçundan mahkemeye çıkarılmasına karar verildiği söylenerek sonlandığı için[220] bu garip olayın sonucunun ne olduğuna dair bilgimiz ne yazık ki, bulunmuyor.

Kumar oynadıkları için sürgün cezasına çarptırılan kumarbazların sürüldükten sonra ailelerine yardım edildiğini tahmin edebiliriz. Zira kumarbazlık yüzünden Sinop'a sürülen Rafet el Sevyoliya'nın ailesinin önce muhtacin defterine (ihtiyaç listeleri) kaydedildiği, Rafet affedildikten sonraysa defterden silindikleri görülmektedir.[221]

Aralarında kumarın da yer aldığı kötü alışkanlıklarından dolayı Zonguldak'ta kömür işlerinde memur olan Yüzbaşı Ali Efendi'nin, işlerin sık sık aksaması, kömür yüklü gemilerin limana geliş gidişlerinde problemler olmasından dolayı görevinden azledilerek yerine Yüzbaşı Hasan Efendi'nin tayininin yapılması yine kumarın memuriyetle bağdaşmayan suçlar arasında değerlendirilmesine bir örnektir.[222] Ancak Turgut Çeviker'in *Gelişim Sürecinde Türk Karikütürü-II* adlı kitabında yer verdiği bir karikatür sadece sıradan memurların, askerlerin, vatandaşların değil "yüksek makamlardaki" kişilerin de kumar tutkusunu ortaya koyması bakımından anlamlıdır. *Latife* dergisinin 2 Temmuz 1911 sayısında yayımlanan bu karikatürde Maliye Bakanı Cevat Bey'in, üzeri tamamen iskambil kâğıtlarıyla dolu gömleğiyle bir masada konuşurken ağzından şu sözlerin döküldüğünü görürüz:

---

220 DH.H. 29/30- 21 RA 1329-22 Mart 1911.

221 DH.EUM.MHM. 71/85- 10 M 1332-9 Aralık 1913.

222 DH.MTV. 49-2/48- 18 R 1331-27 Mart 1913.

"Efendiler, bana güveniniz. Yeniden eski makamıma çıkıncaya kadar, kumar oynamayacağım!"[223]

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın 1913'te, İstanbul'da uğradığı suikastta da yine kumarbazların izine rastlıyoruz. Zira Sadri Sema, bu suikastla ilgili olarak aralarında kumarbazların da olduğu ve yargılama sonucu asılacak grubu suçlarken şunları söylemektedir:

> Ne yapacaklardı, ne olacaktı? Topal Tevfik, Abdullah Safa, Kumarbaz Ziya, Harbiye'den matrud Şevki kabine mi kuracaklardı? Bu serseriler mi memleketi o günlerde saran ve sarsan buhrandan kurtaracaklardı?
>
> Bunlar ki, asıl elebaşları Beyoğlu kumarhane ve sefahat hanelerinde içki, kumar ve fuhuş ile bulaşık birer paçavradır.[224]

Mektepli mecmuasının Eylül 1913 yılında yayımlanan 11. sayısında "Kumar, saadeti, zamanı, serveti namusu mahvider" başlığıyla çıkan bir yazı da, bir tüccarın kumar oynarken nasıl katil olduğunu anlatmaktadır:

> (...) Kumarhanenin kapısı kapanmış, perdeleri indirilmiş, büyük bir lamba oda dahilini tenvir itmekte bulunmuş idi. Sigara dumanları hafif bir sis gibi etrafı istila ederken havayı ihlal ediyordu. Kumarbazlar toplanmışlar, hepsi ikişer üçer masa başlarına dağılmışlardı. İki sene evvel zengin ve mesut olan tacir, sermayesini kumar yolunda bitirmiş, sermayesinin son kırıntısı olan beş lirasını da son bir ümitle bu akşam kumar masasının merhametsiz, hain ellerine tedvin itmiş, oynamaya başlamıştı.
>
> Oyun kızışmış, akılsız tüccar yenilmeğe başlamıştı. Bunun üzerine hileyle oyunu kazanmak istedi fakat nihayet

223 Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-II*, Adam Yayınları, 1988, s. 49.

224 Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, Kitabevi Yayınları, 2008, s. 519.

karşısındaki adam bunu görmüş derhal oyunu bırakarak: Hilekâr, namussuz herif diye ağzına geleni söylemeye başlamıştı... Herkes bunların başına toplanarak ayırmaya çalışıyorlardı. Fakat kumarbazlar hala söyleniyor, küfrediyordu.

Zavallı tacir hiddetlenmeye, kanı beynine hücum itmeye başladı. Kendisini gaip itmişti. Hemen revolverini çıkararak ateş etti. Çıkan kurşun hasmının göğsüne tesadüf itmiş, hemen yere devirmişti... Bedbaht tacir bütün manasıyla bir sefil olmuştu.[225]

Olayın devamında polis elleri kelepçeli şekilde zanlıyı oradan çıkarmış, zavallı adamın "Ah, nihayet namusum da mahvoldu" diyerek götürülmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı ve sürdüğü yıllarda da kumar oynadıkları bilinen isimler hakkındaki soruşturmalar Dahiliye Nezareti'ne gelmeye devam etmiştir. Bu arada İstanbul özelinde imparatorluk coğrafyası büyük bir ekonomik buhran içerisindedir. Savaşın yıkıcı etkileri yaygınlaşmaktadır. Öyle ki, 1914-1918 arasında ekmek 38 kat, şeker fiyatları 65 kat artmıştır.[226] 1914 ile 1920 arasındaysa İstanbul'da temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının %1.350 arttığı ve bunun Londra, Paris gibi şehirlere göre oldukça yüksek olduğu bilinmektedir.[227] Dolayısıyla 1920'li yıllara doğru gelirken kumarbazların ya da kumarhanelerin nasıl arttığını, kolay para kazanmanın ne kadar önemli hale geldiğini düşünmek hiç zor değildir.

1914'te 4. Ordu Komutanı olarak, Suriye'ye giden Cemal Paşa'nın yanında bulunan ve anılarını kaleme alan Falih

---

225 *Mektepli*, 21 Ağustos 1329, sayı 11, Şevval 1331.

226 Stefanos Yerasimos "Kozmopolit Bir Yapıdan Milliyetçiliğe", *İstanbul 1914-1923*, (haz.) Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, 1996, s. 18.

227 François Georgeon, "Gülüşün ve Gözyaşlarının Kıyısında", *İstanbul 1914-1923*, (haz.) Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, 1996, s. 85.

Rıfkı Atay, *Zeytindağı* kitabında Türk milliyetçiliğine karşıt çalışmaları olan Yusuf Hani adında bir kişiden söz ederken, Hani'nin kumar tutkusunun doğurduğu bir olaydan da söz eder:

> Bir gün kumar masasında Yusuf Hani'ye bir kâğıt getirip imzalatmışlardı. Divanıharb, imzaladığı bu vesikanın bir istiklal beyannamesi olduğunu kendisine anlatıncaya kadar, Yusuf Hani ne yaptığını bilmemişti.
>
> "Aman" diyordu, "beni bırakınız. Zenginim, güzel bir karım ve çocuğum var. Oyundan ve zevkten başka bir şey peşinde değilim. Bu imza benim olabilir. Fakat nasıl anlatayım, imzamı bir poker fişi gibi atıvermişim."[228]

Yusuf Hani serbest bırakılması için af dilerken, memleketin huzur ve asayişini bozmaktan ve kumar oynatmaktan dolayı sınır dışı edilen Yunan Jüstinyani ve arkadaşlarınınsa İstanbul'a geri dönme talepleri emniyet müdürlüğü tarafından reddediliyordu.[229]

Birinci Dünya Savaşı tüm hızıyla devam ederken, Ocak 1916'da Kütahya'nın Hamidiye Mahallesi'nde kumar oynayanlar arasında çıkan tartışmada Kel İzzet, Hüseyin Çavuş'u kamayla katletmiş ve "cihet-i adliye"ye teslim edilmiştir.[230] Ocak 1917 tarihli belgeyse Diyarbakır İstinaf Reisi Vasıf, Sulh Hâkimi Sadık Efendi ve Halaskaran Grubu'nun kurucularından olup Diyarbakır'da zorunlu ikamete tâbi tutulan Ferit Paşa'nın bir grup halinde yaşadıkları, kumar ve benzeri eğlenceler düzenledikleri bilgisini içermektedir. Ferit Paşa'nın yerinin değiştirilmesi, adı geçen diğer iki kişininse memuriyetten atılmaları gerektiği şifreli bir şekilde Dahili-

---

228 Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, Pozitif Yayınları, 2012, s. 55.

229 Yunan sefaretinin, Jüstinyani'nin namuslu bir tüccar olduğu için İstanbul'a dönüşüne izin verilmesini istemesi de belgede yer almaktadır; bkz. DH.EUM. EMN. 72/2- 18 C 1332-8 Mayıs 1914.

230 DH.EUM. 5.ŞB 20/19- 24 S 1334-1 Ocak 1916.

ye Nezareti'ne ulaştırılmıştır.[231] Daha önce bahsettiğimiz Diyarbakır Valisi Galip Paşa gibi, Ferit Paşa için de sadece yer değişikliği yapılması uygun görülmüştür.

Devlet memurlarının kumar oynamalarının yasaklanması hakkındaki düzenlemelerin ayrıntıları zaman geçtikçe kesinleşmeye başlayacaktır. Böyle bir ihtiyacın doğmuş olması da devlet memurları arasında kumar alışkanlığının gittikçe arttığını göstermektedir. Nitekim 1916 yılında yurtdışında bulunan Osmanlı diplomat ve memurlarına kumar oynamaları yasaklanmıştır.[232] 1917'deyse bu cezaların ayrıntıları netleşmiş gözükmektedir: Kumar oynarken yakalanan devlet memurlarına birinci defada tembih (kınama), ikinci defa tam maaş kesintisi ve üçüncü defada görevden azledilme cezaları düzenlense de herhangi bir hapis cezası öngörülmemesi ilginçtir.[233] 1917 sonunda devletin bütün memur ve müstahdemlerinin kumar oynamalarının yasak olduğuna dair "tahrirat"ın aşağıdaki yerlere gönderildiği belirtilmektedir: İstanbul, Edirne, Ankara, Aydın, Bitlis, Beyrut, Halep, Hüdavendigar, Diyarbakır, Suriye, Sivas, Kastamonu, Konya, Mamuret'ül-aziz, Musul, Eskişehir Mutasarrıflığı, Urfa, İçel, İzmit, Bolu, Teke, Canik, Cebel-i Lübnan, Çatalca, Kudüs, Karahisar-ı Sahib, Karesi, Kale-i Sultaniye, Kayseri, Kütahya, Maraş, Menteşe, Niğde, Medine-i Münevvere.[234]

Memurların kumar oynamasına dair tespit edilen cezaların uygulanması konusunda çeşitli nezaretlere sık sık uyarılar gönderilmiştir. Temmuz 1918 tarihli bir belgede geçen "Kumar oynamayı ve oynatmayı alışkanlık haline getiren Dahiliye Nezareti memurlarının"[235] görevlerinden alınacağı-

---

231 DH.ŞFR. 542/77-26 KE 1332-8 Ocak 1917.

232 HR.SFR 902/17-02-04-1916.

233 MV 210/78- 19 S 1336-4 Aralık 1917.

234 DH.İ.UM.EK 44/57- 14 Ra 1336-28 Aralık 1917.

235 DH.HMŞ. 4/1-06- 10 L 1334-19 Temmuz 1918.

na dair ifadeyse daha önceki belgelerdeki tanımlamalardan biraz farklılaşmakta, Dahiliye Nezareti memurlarının sürekli kumarı önleme vazifesi ve kumar oynama alışkanlığı arasında gidip geldiklerini açıkça göstermektedir.

Belgelerden, Şubat 1918'de bir kumarbazın bir karakolda öldüğü de anlaşılmaktadır. Ancak bu ölümde polislerin dahli yoktur: Belgeye göre, Galata polis merkezinin bodrumunda bir ceset bulunmuş, adliye memuru ve zabıta tabibi İbrahim Bey'in teşhisi sonucu 35 yaşlarında ve Müslüman olan kişinin tahminen bir-iki gün önce öldüğü anlaşılmıştır. Üzerinden çıkan bir evraktan ölen kişinin serseri ve "kumarbaz" takımından Karahisarlı Ömer bin Abdülaziz olduğu anlaşılmış ve soğuktan korunmak için girip yattığı bodrumda öldüğü, devam eden tahkikatın ayrıca arz edileceği belirtilmiştir.[236] Gözaltındayken kapıyı kırıp kaçmaya çalışan, zabıta ve polise küfreden "kumarbaz" İşkodralı Naci'nin de o dönemde Bursa mıntıkası dışında yer alan Eskişehir'e sevk edilmesi istendiğini belgelerden öğreniyoruz.[237] 1919'un başlarındaysa Burdur'da kumar oynayan üç Rum'un kavga ederek birini yaraladıkları haberi ulaşır.[238]

İskambil kâğıtlarının dolaşımı

İskambil kâğıtlarının kökeni hakkındaki tartışmaları Birinci Bölüm'de görmüştük. Şimdi iskambil kâğıtlarının Osmanlı topraklarında dolaşımına, bu dolaşımın vergilendirilmesine ve iskambil kâğıtlarının kullanımına biraz daha yakından bakabiliriz.

Araştırmamızın tarih aralığında göze çarpan ilk belge Ocak 1891 tarihli. Bu belgede, iskambil kâğıtlarından ver-

236 DH.MKT. 32/24- 17 Ca 1336-28 Şubat 1918.

237 DH.EUM.AYŞ. 66/24- 12 N 1337-11 Haziran 1919.

238 DH.EUM.AYŞ. 2/30- 26 C 1337-29 Mart 1919.

gi almanın bir gelir kaynağı yaratabileceği üzerinde durularak, durumun memur komisyonuna havalesi belirtilmiştir.[239] Memur komisyonundan olumlu görüş alındığı yaklaşık bir sene sonra anlaşılmaktadır: Ekim 1892'de İstanbul'a ithal olarak gelen iskambil kâğıtlarından "şimdilik" kaydıyla 2 kuruş resm alınması istenerek, ticaret anlaşmalarında bu maddenin dikkate alınması talep ediliyor.[240] Dolayısıyla bir yandan kumarla mücadele sürerken, diğer yandan da iskambil kâğıtlarından vergi alınır olmuştu.

Aynı dönemde Türk edebiyatının önemli aşamalarından birisi olarak kabul edilen Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*'inde Asaf Paşa'nın eşiyle kâğıt oynamasının anlatıldığı göze çarpar.[241] Terim itibariyle, evlerde maddi karşılığı olmadan oynan oyunlar hakkında kumar yorumu yapmak zordur elbette, ancak *Sergüzeşt*'in de gösterdiği gibi toplumsal yapının arkasında iskambil kâğıtlarıyla oluşan tanışıklık söz konusudur. Ayrıca zaman zaman arşivlere yansıyan haliyle "devlet"in rahatsızlığının belirtileri de gözükmektedir.

1894 yılında Azaryan Kamhi adındaki birine Trieste'den gelen iskambil kâğıtlarının gümrükten geçişinde herhangi bir sakınca görülmemiştir.[242] 1896'da Memalik-i Ecnebiye'den gelen sigara, iskambil kâğıdı, kibrit, ispirto ve petrol gazının resmî gümrüğünü gösteren belgedeyse iskambil kâğıtlarına dair herhangi ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.[243] Ancak oyun kâğıtlarının yoğun şekilde dolaşıma girdiği ortadadır ve tabii devlet izninin varlığı da. Eylül 1898'de de Edirne'deki Bank-ı Osmani sabık katibi Magridis'in, Memalik-i Mahruse-i Şahane'de bulunan kahvehane, gazino ve

239 Y.EE.139/83-02 C 1308-13 Ocak 1891.

240 BEO 83/6198- 14 ra 1310-6 Ekim 1892.

241 Samipaşazade Sezai, *Sergüzeşt*, Timaş Yayınları, 2003, s. 48.

242 DH.MKT 374/49-H 18-11-1312-1894.

243 BEO 761/57068- 23 L 1313-7 Nisan 1896.

benzeri yerlerdeki oyun kâğıtlarından belediyenin ruhsat istemesi halinde hazinenin yıllık 700 bin lira gelir elde edeceğine dair arzuhali yetkililere ulaşmıştır.[244] Bu dilekçe de ciddiye alınmış olsa gerektir.

19. yüzyıl boyunca Osmanlı imparatorluk sınırlarına Fransa'da üretilen iskambil destelerinin gönderildiği bilgisi de mevcuttur.[245] Dolayısıyla gönderilen bu destelerin "tehlike" oluşturmayanlarının imparatorlukta kullanıldığı ortadadır. İskambil kâğıtlarının vergilendirilmesi konusunda bir kafa karışıklığının olmadığı, sonradan vergilendirme hususunda herhangi bir belgeye isabet edilmemesinden anlaşılabilir ancak söz ettiğimiz "tehlikeye" dair, iskambil kâğıtlarıyla ilgili bir başka problem ortaya çıkacaktır.

İskambil kâğıtlarının ilk çıktıkları dönemden itibaren resimli olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, iskambil destesinde kullanılan resimler üzerinden bir hassasiyet geliştiği görülmektedir. Nisan 1905'teki bir belgede iskambil kâğıtları tarif edilirken, üzerlerinde İslâm yazısı ve kıyafetleri bulunduğu, bu kâğıtlarla oyun oynandığı için bu kâğıtların ülkeye girişine izin verilmemesi üzerinde önemle duruluyor.[246] Söz konusu iskambil destelerinin yönetim kademesinde de bir karışıklığa yol açtığı görülmektedir. Rüsumat Emaneti, Zaptiye Nezareti'nin üzerinde İslâm kıyafeti ve yazısı bulunan iskambil kâğıtlarının iddia edildiği gibi gümrüklerden geçirilmediğini bildirmiştir.[247] Bu karışıklığın üzerinden çok geçmeden, sözü geçen iskambil kâğıtlarının bir tanesi belgeye eklenmiş ve yine bu kâğıtların gümrükten geçirilmediği vurgulanmıştır.[248]

---

244 DH.MKT. 2111/65- 12 Ca 1316-28 Eylül 1898.

245 Catherine Perry Hargrave, *A History of Playing Cards*, Dover Publications, New York, 2000, s. 70.

246 BEO 2549/ 191166- 8 S 1323-14 Nisan 1905.

247 BEO 2612/195844-27 R 1323-12 Haziran 1905.

248 BEO 2659/199425- 6 Ş 1323-6 Ekim 1905. Ayrıca bkz. Ek 6.

Bu karışıklığın nasıl çözüme ulaştığını, yine arşiv belgeleri göstermektedir. Aradan geçen sekiz yıla rağmen, üzerinde padişah tasviri bulunan iskambil kâğıtlarının bir şekilde dolaşımda kaldığı, kullanılmasının engellenemediği görülmektedir. Bu kâğıtlar, Rüsumat Dairesi'nin söylediği ve iddia ettiği gibi gümrüklerden geçirilmiyorsa, kaçak yollarla ülkeye girişinin sağlandığı söylenebilir. Bu kâğıtlarla oyun oynamakta bir sakınca görmeyen tebaayla devlet arasında ciddi bir görüş farkı olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Ocak 1913'te bu kez devreye Meclis-i Vükela girmiş ve üzerinde Tasvir-i Hümayun içeren iskambil kâğıtlarının gümrüklerce geçişinin yasaklanması kararını almıştır.[249] Arkasından yine bazı kahvehanelerde, "zat-ı huzur-ı padişahi"nin tasvirini içeren iskambil kâğıtlarıyla "lubiyat" (oyunla ilgili şeyler) icra edildiğinden, bunların ithalinin yasaklanması gerekli görülmüştür.[250] Bu dolaşım ve iskambil kâğıtlarının ülkeye girişinin yasaklanamaması, toplum hayatındaki değişmelerin hızına ve engellenemezliğe dair de bir fikir sunmaktadır.

Kâğıtlarda padişahın tasvir edilmesi yasağın başlıca sebebidir. Çünkü daha önce 1902 yılında üzerine "Hindistan taraflarına" ait kıyafetler çizilmiş iskambil kâğıtlarının gümrükten geçişinde herhangi bir sakınca görülmemiştir.[251] Buna benzer bir başka belgede, üzerlerinde Mahmut Şevket Paşa'nın resmi olan ve "king-kral" diye bilinen kâğıtta İslâma ve padişaha aykırı bir şey bulunamamış olacak ki, bu kâğıtların da toplanmasından başka bir yaptırım düşünülmemiştir.[252] Ancak çok daha öncesinde Avrupa'da üretime girmiş tarot kartlarında, iskambil kâğıtlarında, coğrafi bilgi veren destelerde Osmanlı motifleri kullanılmıştır. Bu kartların Osman-

249 MV 173/18- 07 S 1331-16 Ocak 1913.

250 BEO 4135/310057- 09 S 1331-18 Ocak 1913.

251 DH.MKT 512/91- 19 02 1320.1902.

252 DH. İD 108/21- 04-05-1332-1913.

lı ülkesine girip girmediğinin tespiti şimdilik mümkün değildir. 17. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'de coğrafi bilgiler vermek için üretilen kart destelerinde vale olarak bilinen kâğıt Türkiye'yi temsilen bir yeniçeri olarak çizilmiştir.[253] Bu çizimlere daha sonra tarot kartları da eklenmiş ve 19. yüzyılda yine vale, kılıçlı bir Türk olarak resimlenmiştir.[254] 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Alman tarot kartlarında da Osmanlı figürleri kendisine yer bulmuştur. Maça kralı, karo kralı, sinek kartının ve muhtemelen kupanın "king-K" olarak bilinen kartlarında "Büyük Lord, Büyük Paşa, Kapıcı Paşa, Reis Efendi" tabirleriyle resmedildikleri bilgisine sahibiz.[255] Yukarıda sözü edilen iskambil kâğıdı, muhtemelen yine bir Avrupa şehrinde üretilmiştir ve Osmanlı ülkesine gelmiştir. Her durumda oyun kartlarında ve masa oyunlarında "Türk imgesi" çoğunlukla "kötü" olarak resmedilmiştir.[256]

1908 yılının Mart ayında, iskambil kâğıtlarının sadece yurtdışından getirilmediğini, yurtiçinde de kaçak yollarla üretildiğini görüyoruz: Mercan'da Çakmakçılar Yokuşu'nda Büyük Yeni Han'ın altında dört numarada ikamet eden Yanni'nin mücellithanesinde basılmak üzere hazır iskambil kâğıdı provaları ve demirden kalıplar ele geçirilmiştir.[257] Haziran 1918'deyse Memalik-i Osmaniye'deki İngiliz ve Fransız esirlerinin iskambil kâğıdı oynamalarına müsaade edildiği ve Rus savaş esirleri için de aynı ayrıcalığın tanındığını okuyoruz.[258]

---

253 William Hughes Willshire, *A Descriptive Catalogue of Playing and Other Cards in the British Museum*, Chiswick Press, Londra, 1876, s. 237.

254 Willshire, s. 182.

255 Willshire, s. 19.

256 İskambil kartları dışındaki oyunlarda ve oyun kâğıtlarındaki detaylı bilgiler için bkz. Ömer Fatih Parlak, "Playing 'the Turk': Early modern board games and playing cards in Europe as a Counter-Argument to History", *Transcultural Anglophone Stuedies*, c. 5, 2018, s. 191-193.

257 DH.MKT 1245/14.

258 HR.SYS. 2230/69.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Erken Cumhuriyet'te Kumar

1839'dan itibaren yoğunlaşarak artan modernleşme ve hayat tarzının değişmesi meselesi, cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni bir aşamaya geçecektir. Bu aşamaya kadar, kumar toplumun her katmanında yayılmaya devam etmiştir. Ancak bu evre de öncekilerden çok farklı değildir. Kumar oynanan yerleri polis basmaya devam etmekte ve kumarbazları tevkif etmektedir. Kumar, toplumun her sosyal ve ekonomik sınıfından insanları kendine çekmeye devam etmektedir.

Erken Cumhuriyet için eğlence, mekânları ve biçimleriyle modernleşmenin ya da Batılılaşmanın "er meydanı" sayılabilirdi.[1] Çünkü Tanzimat'tan itibaren başlayan değişim ve dönüşümler tepe noktasına ulaşmıştı. Bu değişim ve dönüşümler hayatın olağan akışı içerisinde gerçekleşmiştir.

Bu bölümde, en önemli başlık olarak Yıldız Kumarhanesi'ni ele alacağız. Bu kumarhanenin kuruluş ve kapatılış sürecine gelmeden önce Cumhuriyet toplumunda kumar olgusunun ve algısının nerede durduğunu öğrenmemiz yerin-

1 Çilem Tercüman, *Türk Romanında Moda ve Toplumsal Değişim (1923-1940)*, İletişim Yayınları, 2018, s. 177.

de olacak. Erken Cumhuriyet devri için, toplumun kumar olgusuyla olan ilişkisini kısaca gözden geçirmemiz, Tanzimat'tan itibaren ortaya çıkan toplumsal değişim ve dönüşümü anlamamıza da yardımcı olacak.

Burada şuna da değinmem gerekiyor: Görüldüğü üzere, kitabın ana odak noktasını ve ağırlık merkezini Osmanlı Arşivi'nden alınan belgelerin oluşturuyor. Ancak bugün Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde bulunan Cumhuriyet Arşivi'nin aynı sayıda veri sunamadığını söylemeliyim. Dolayısıyla bu bölümde daha ziyade gazete ve dergiler yer tutuyor, kaynak oluşturuyor.

Cumhuriyet toplumu ve kumar

Kumar, erken Cumhuriyet döneminde neredeyse danstan sonra en moda aktivite haline gelmiş gibidir.[2] Nitekim *Sebilürreşad* dergisinin 25 Mart 1337 (25 Mart 1921) tarihli sayısında yayımlanan bir yazıda Büyük Millet Meclisi'nden Men-i Müskirat Kanunu'nun geçmesinden duyulan memnuniyet vurgulanmış, bir milletvekilininse içkinin yasaklanmasından dolayı meclise teşekkür ettiği ancak kumarın akıbetinin ne olacağını merak ettiği, kumarın da içki kadar belalı bir şey olduğundan bahsederek dinen onun da ne kadar kötü bir şey olduğuna dair bir konuşma yaptığı ifade edilmiştir.[3] Dolayısıyla din, meclisin açıldığı bu dönemde de önemini sürdürmektedir. Bir önceki bölümde gördüğümüz gibi belgelerde sıkça tekrar edilen kumarın şeriata ve ahlâka aykırı olarak görülmesini yeni açılan mecliste de bu paralelde savunan milletvekilleri vardır. Yine de içki yasağı çok daha popüler bir konu başlığı olarak kalmış gözükmektedir.

---

2 Tercüman, s. 238.

3 *Sebilürreşad*, 25 Mart 1337, cilt 19.

Eylül 1921 yılındaysa daha önce 1851, 1858 ceza kanunnamelerinde cezası belirlenmiş olan "kumar"la ilgili tartışmalar karara bağlanmış gözüküyor. Meclisin 69. toplanmasında Karahisarı Sahib Milletvekili Mehmet Şükrü Bey, Ceza Kanunu'nun 242. maddesinde kumar oynatanların cezalandırıldığını ancak oynayanlar hakkında bir hüküm bulunmadığını ve düzeltilmesini savunur. Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise farklı bir konudan yakınır:

> Yalnız benim aramak istediğim bir boşluk var. O da mahalle aralarında, bilhassa köylerde delikanlılık çağına basmış evlatlarımızın kumara olan iptilasıdır, efendiler! Köylerde biliyorum ki, iskambil oynarlar, tavuk üzerine zar atarlar, evlerinde tavuk kalmadı mı; doğru komşunun kümesinden iki tavuk getirir. İşte efendiler bizim böyle içtima illetlerimiz vardır.[4]

Aynı oturumun sonunda tartışmalar bir neticeye bağlanarak, kumar oynayanların da aynı kumar oynatanlar gibi cezalandırılması için 242. madde değiştirilmiştir.[5] Ancak yasal düzenlemeler toplumsal hayata neredeyse hiç etki etmemektedir. Cumhuriyetin ilanından kısa süre öncesinde, İstanbul Beyoğlu'nda Garden Bar, Royal Bar gibi eğlence mekânları da kumarbazlar için önemli adresler haline gelmişti.[6]

Devletin en tepesi de erken Cumhuriyet devrinde oyunlarla vakit geçiriyordu. Bu oyunlar kumar için olmasa da, erken Cumhuriyet'e kadar yaygınlaşan oyun kültürünün de çalışmamız açısından tepe noktasını oluşturuyor diyebiliriz. Atatürk'ün sağlığının bozulmaya başladığı son dönemlerin-

---

4 *TBMM Zabıt Ceridesi*, i. 69 c. 1, s. 122.

5 *TBMM ZC*, s. 129.

6 Necdet Sakaoğlu "Mehmed VI", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 5, 1994, s. 353.

de bilardo oynamasını, Falih Rıfkı Atay şöyle anlatır: "Atatürk akşamları bir müddet bilardo oynardı. Açık havada ve at üstünde geçen subaylık ve komutanlık hayatından sonra, uzun oturuculuk devrinde bu oyun onun başlıca idmanı idi."[7] 1936 yılında Büyük Millet Meclisi, ithal edilmesi yasak olan bilardo masasının getirilmesini görüşmüş ve sonunda İcra Vekilleri Heyetince 18 metre uzunluğunda bilardo masasının üzerine serilen örtüden Türkiye'ye getirilmesini onaylamıştır.[8] Sık sık Atatürk'ün karşısında şarkı söylemiş ve sohbetlerinde bulunmuş olan Safiye Ayla da Atatürk'ün arkadaşlarıyla poker oynadığını hatıralarında belirtmiştir.[9] *Hürriyet* gazetesinin 10 Kasım 1963'te çıkardığı ekstra sayısında, yazının yayımlandığı tarihte 70 senelik ayakkabıcı olan ve bir dönem Atatürk'ün emir erliğini yaptığını anlatan Onufri Karkilidis şunları anlatmaktadır: "Arada bir çağırır, kare tam olmadığı zaman da pokere davet ederdi. Kendisiyle 3-4 kere poker oynadık. Kumarbaz değildi, onun için hep kaybederdi. Eğlence olsun diye oynadığı için, sonunda paraları harman eder, herkesin parasını geri almasını isterdi."[10]

Cumhuriyetin ilanının hemen ardından yeni bir eğlence ve sosyalleşme mekânı daha ortaya çıkmıştır: Bu yerler "Memurin Kulübü" ya da "Memur Kulüpleri" ismiyle de anılan şehir kulüpleridir.[11] Yönetmeliklerinde bilimsel içerikli okumalar yapıldığı yazılı olan şehir kulüplerinde, asıl faaliyet olarak kumar oynandığı ve içki içildiği anlaşılmaktadır.[12] 1930'lu yıllardan itibaren çeşitli şehirlerde ortaya çı-

---

7 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, 2012, s. 560.

8 BCA, 30-18-1-2/63-27-11.

9 Murat Bardakçı, *Safiye*, İş Bankası Yayınları, 2017, s. 110.

10 *Hürriyet, Pazar Extra*, 10.11.1963, s. 10.

11 Serdar Öztürk, "Bir Kurumun Tarihsel ve Sosyolojik İncelemesi: Şehir Kulüpleri", *Galatasaray İletişim*, Haziran, 2006, s. 94.

12 Öztürk, s. 101.

kan şehir kulüpleriyle, 1940'lı yıllarda kapatılmaları için ciddi bir mücadele içine girilse de 1950 yılında bu yasaklamalar son bulmuş gözükmektedir.[13]

Memur kulüplerini bir tarafa bırakırsak, Cumhuriyet devrindeki dergiler kumar olgusuna "olumsuz" yer vermeye devam etmişlerdir. Ocak 1924'te *Sebilürreşad* dergisinin bir sayısında "İçki, Dans ve Kumar" başlıklı yazıda, kumarın aklı selim bir iş olmadığı vurgulanmıştır.[14] Yine aynı yılın Ocak ayında *Resimli Ay* dergisinde "Anadolu'da bir kumar sahnesi" başlığı altında yayımlanan yazı, kumarın yaygınlaştığı yerleri göstermesinin yanı sıra oldukça detaylı tasvirler de içermektedir. Anadolu şehirlerinde kumarın bir bağımlılık halini aldığına ve Beyoğlu'nun en meşhur kumarhanelerinde bile görülmeyen bir heyecan ve hırs ortamına dikkat çeken yazı, Muğla'da yaşamaya alışmaya çalışan bir gazetecinin anılarından oluşur. Muğla'da kumar yasak olmasına rağmen polis ekiplerinin bir baskınını işitmemiş olan gazeteci, bir gece ıssız ve karanlık yollardan geçirilerek kumar oynatılan bir yere gelir. Mekânda tapu müdürü, katilliğiyle meşhur Ali Efe gibi toplumun her katmanından insanın bulunmasından duyduğu şaşkınlık satırlarına yansır. Sedyeyle taşınan ve engeli bulunan Recep adlı şahsın kumar oynanan yere girmesiyle herkesin çok neşelendiğini, bu heyecan ve neşenin Recep'in çok iyi bir kumarbaz olmasından ileri geldiğini anlaması uzun sürmez.

> İlk ellerin dolaşmasından sonra birdenbire hararet arttı, oyun hemen büyüdü. Evvela bir liraya, beş liraya çıkılan kağıdlara mukabil şimdi iki yüz hatta beş yüz liralık teklifler başlıyordu. Herkes parasını dağarcıklarla getirmişti. Bu meşin torbalardan tomar tomar banknotlar çıkıyor orta-

13 Öztürk, s. 104.

14 *Sebilürreşad*, 5 C 1343- 1 Kanunusani 1340.

> ya dökülüyordu. Vakit geçtikçe yüzlerin sarılığı arttı, gözler kanlandı elleri asabi bir reşa sardı. Zaman zaman parası tükenenlerden biri ayağa kalkıyor, belinden bıçağını veya tabancasını dışarıda bekleyenlerden birine virüp yolluyor ve ondan para getir diyordu. O gice bir faciaya şahid olmak mukaddermiş. Aksi şanına rağmen korkunç bir ihtirasla oyuna dalan Ali efe, nihayet karısının takım altunlarıyla beşi bir yerdelerini ortaya sürmüştü. O altun dizileri, iskambil kağıdlarının kumandasıyla elden ele geçip şıngırdadıkça ben uzakda çıra yanan bir ocak başında sessiz ağlayan bedbaht bir kadının mazlum hıçkırıklarını duyar gibi oluyordum.[15]

Yeniden İstanbul'a dönecek olursak Mayıs 1924, İstanbul'da bulunan kumarhanelerin takipleri ve basılma oranlarının gittikçe artmaya başladığı bir dönemdir.[16] Aslında bu bilgi, bir bakıma araştırmamızın sonuçlarına dair veriler de sunuyor. Zira kumarın yasaklanması ve kumar oynanan yerlerin kapatılması için verilen yoğun mücadele hiçbir şekilde sonlanmamış gözükmektedir. Aynı yıl sinema dergilerinin okuyucu mektuplarında, Mia May adlı sinema yıldızının kızının kumarda parasını kaybettiğine ve intihar ettiğine dair haberlerin bile okuryazar insanların takibinde olduğunu da görüyoruz.[17] Her durumda devletin aldığı tüm tedbirler, kumarın Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet devrinde de engellenemez bir olgu olacağının işaretlerini göstermektedir.[18] Bunun, yasaklanmaya çalışan çoğu toplumsal hareketlenmeye benzediği de söylenebilir.

---

15 *Resimli Ay* "Anadolu'da bir kumar sahnesi", Teşrinisani 1340, Sayı 10.

16 Eminalp Malkoç, *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, Der Kitabevi, 2014, s. 369.

17 Ali Özuyar, *Sinemanın Osmanlıca Serüveni*, De Ki Basımevi, 2008, s. 61.

18 İlbeyi Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, Truva Yayıncılık, 2014, s. 270.

Daha önceki yıllarda, erkeklere ayrılmış alanlarda oynandığı görülen şans oyunları, cumhuriyetin ilanıyla beraber kadın ve erkeğin bir arada olduğu ev toplantılarında da rahatça oynanmaya başlar.[19] Bu ev toplantılarında toplumun her kesimi buluşuyor gözükmektedir. Evler dışında "toplanılan yer" anlamına gelen çeşitli "mahfeller" de oyun oynanan yerlerdir. Tekparti yıllarının aydın havasını Murat Belge şöyle yansıtmaktadır:

> "Mahfel" bu yılların havasını iyi anlatan bir kurumdur. Akşam mesai saati bitince kasabanın "Batılı aydınlar"ı, kaymakam ve müdürleri, jandarma komutanı, avukatlar, doktor ve eczacı vb. "mahfel"de toplanır; yer, içer, sohbet eder, çok zaman kâğıt oynarlar.[20]

Sebilürreşad dergisiyse kumarın engellenmesi ve yayılması hakkındaki yazılarına devam etmektedir. Üstelik Türkiye topraklarıyla da sınırlı kalmamıştır. Aralık 1924'te, önceden de kumarhaneleriyle tanınan bir yer olan Beyrut'ta kumarın yasaklandığını ve bu yasağa uymayanların şiddetle cezalandırılacağı haberini sütunlarına taşımıştır.[21] Türkiye'nin doğusunda bulunduğu yılları 1924 yılında kaleme alan Albert Charles Wratislaw ise Ardahan'ın düşman işgalinden kurtarılmasında komutan olan ve cumhuriyet kurulduktan sonra Ardahan mebusluğu yapan Halit Paşa'nın kumara karşı tutkusu olduğunu ve "otuz bir" olarak bilinen oyunu sıkça oynadığını yazmıştır.[22]

1926 yılındaki Ceza Kanunu'ndaki düzenlemeler, 1840 ve 1858'deki ceza kanunnamelerinde kumarla ilgili verilecek cezaların hemen hemen aynısıdır. Ancak 1921 yılında yapı-

19 Tercüman, s. 234.

20 Murat Belge, *Step ve Bozkır*, İletişim Yayınları, 2016, s. 57.

21 *Sebilürreşad*, 25 kanun-ı evvel 1340, 25 Aralık 1924.

22 Albert Charles Wratislaw, *A Consul in the East*, William Backwood and Sons, Edinburgh ve Londra, 1924, s. 52.

lan "kumar oynayanlar"a yönelik değişiklikleri de içermektedir. Kumar oynayanlara, kumar oynatanlara 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası, 250 liradan 500 liraya kadar para cezası ve tekrarı halinde 2 aydan 1 yıla kadar hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. Aynı zamanda kumar oynayanların 1 aya kadar hafif hapis cezası ve 50 liradan 100 liraya para cezasıyla cezalandırılması, tekrarı halinde 10 günden 2 aya kadar hapis ve 100 liradan 200 liraya kadar para cezası verilmesi kararlaştırılmıştır.[23] Cezalar belirlenmiştir belirlenmesine ancak 1927 yılında Maliye Vekaleti çocuklara mahsus oyuncak kâğıtlar haricindeki her türlü oyun kâğıdının ithalinin devlet tekelinde olduğuna ve her bir desteden vergi alınarak, bu verginin bir kısmının da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bırakılacağına dair kanun çıkarmıştır.[24]

Aylık Mecmua'nın Mart 1927'deki 12. sayısında da "Geçmiş vakalardan: Kumarbaz" başlıklı bir yazı yayımlanır. Eskiden lüks yaşantısıyla bildiği bir arkadaşıyla karşılaşan yazar, geçmiş zamanları onun yüzüne vurmak istercesine şöyle seslenir:

> Hani hani sen oyun hastası idin. Bir gice oynamasan yapamazdın. Hepsi iyi ama. Bunun çaresini nasıl bulursun bakayım? İyi mi ediyorlar, iyi ediyorlar da ne demek anlayamadım, iyice izah etsene... Demek gündüzleri kahvelerde, geceleri bakara yerlerinde gezersin. Gezersin de başkası parasıyla kendi için bedel seni oynatır ve kazandıkça da sana bir mikdar bahşiş veriyor öyle mi?[25]

Diğer taraftan, kumar olarak nitelendirilmeyecek oyunların da sosyal hayatta kendilerine alan açtığını gözlemliyo-

23 765 sayılı TCK, 13/03/1926.

24 *İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar*, Yer numarası: 795.06 OYU 1927

25 *Aylık Mecmua*, Mart 1927, sayı 12.

ruz: Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'da kurulan elçiliklerin bazılarında iskambil oyunları oynandığı görülür. Falih Rıfkı Atay, daha sonra Fransa başbakanı olacak olan Albert Sarraut'un ilk davetlerini verdiği Osmanlı Bankası'nın deposunda, başlıca eğlencenin briç olduğunu söyler.[26]

1 Ocak 1929'da, daha önce değindiğimiz "aşık" kemikleriyle oynanan bir oyun, gazete sütunlarında karşımıza çıkar: Aşık kemikleriyle Roma döneminden itibaren oynanan bir oyun türünün ismi olan "tali" haberde geçmektedir. Yılbaşı gecesi eğlencesi için toplanan kahveci Hamdi, amele Ömer, duvarcı Aleko Andon'un tali oynamak için toplandıkları, bu oyun kumar olduğu için mahkemeye verildikleri yazmaktadır.[27]

3 Kanunusani 1929'da, *Akşam* gazetesindeyse Londralı kadınlar arasında pokerin yayılmaya başladığı ve bu oyunu oynamak için kulüplere üye olanların çoğunun kadınlar olduğu, *Daily Mail* gazetesinin haberine dayandırılarak verilir.[28] Bu haberin değerini bir başka haberle de ölçebiliriz, zira iki gün sonraki *Akşam* gazetesinde Selami İzzet imzasıyla yayımlanan yazıda, İstanbul'da kadınlar arasında poker oyunu modasının artmaya başladığı vurgulanmaktadır.[29]

Kumardan dolayı ortaya çıkan suçlarsa devam etmektedir. 6 Kanunusani 1929'da Konya'da kumar yüzünden iki kişiyi öldüren ve bir kişiyi yaralayan İbrahim'in idam edilmesi fotoğrafıyla birlikte *Akşam* gazetesinin ilk sayfasında yer almıştır.[30] Söz konusu şahsın, cinayet işlediği için idam edildiği, onu bu cinayete iteninse kumar olduğu satır arasında vurgulanmaktadır.

---

26 Atay, *Çankaya*, s. 478.

27 *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Ocak 1929, s. 2.

28 *Akşam*, 3 Kanunusani 1929, s. 5.

29 *Akşam*, 5 Kanunusani 1929, s. 2.

30 *Akşam*, 6 Kanunusani 1929, s. 1.

1930'lu yıllara gelindiğinde eğlence sektörü tüm Türkiye coğrafyasında artış göstermeye başlamıştı. 15. yüzyıldan beri İstanbul'da yerleşik bulunan meyhanelerin yanı sıra gazinolar da açılmaya devam etmiş, bu dönemde İstanbul'un eğlence yaşantısının içine 58 yeni bar daha katılmıştı.[31] Öte yandan Türkiye'nin her köşesinden kumarla ilgili haberler gelmeye devam etmektedir. *Vakit* gazetesinin 12 Kanunusani 1930 tarihli sayısında, Adana'da şehrin kuytu köşelerinde kumarın çok ilerlediği yazmaktadır.[32]

Güney Dinç'in "Halk Sütunları"nı inceleyerek oluşturduğu *Aydınlığa Mektuplar* kitabında kumarın erken Cumhuriyet devrindeki seyri açısından oldukça eğlenceli örnekler mevcuttur. Örneğin 4 Mart 1930'da, Adana'dan Terzi Kemal, Beyoğlu'ndaki bir kumarhanede 800 liralık servetinin üç gecede elinden alındığını, başkalarının tuzağa düşmemesini temenni eden mektubunu *Cumhuriyet* gazetesine gönderir.[33] İsimsiz bir başka mektuptaysa makinelerle kumar oynayan çocukların ve gençlerin olduğu, esas bu problemle ilgilenilmesi gerektiği yazılmıştır.[34]

1930 yılının Nisan ayında, Beyoğlu'nda eskiden kumar oynamak suçundan hapse girmiş ve çıkmış kişilerin her akşam çeşitli evlerde kumar oynadıklarının görülmesi üzerine polislerin ev ve kahvehaneleri kontrol altına alma çabası gazete sütunlarına yansımıştır.[35] Bu evlerde ağırlıkla oynanmaya başladığını düşündüğümüz pokerle ilgili, *Akşam* gazetesiyse "Her akşam bir hikâye-Poker" başlığı altında poker masasında olan bitenleri sütunlarına taşır. Hatice Süreyya imzasıyla yayımlanan hikâyede, Kemal Pertev adındaki

31 Necdet Sakaoğlu ve Nuri Akbayar, *Binbir Gün Binbir Gece*, Creative Yay, 1999, s. 271.

32 *Vakit*, 12 Kanunusani 1930, s. 7.

33 Güney Dinç, *Aydınlığa Mektuplar (1928-1937)*, YKY, 2010, s. 35.

34 Dinç, s. 36.

35 *Vakit*, 5 Nisan 1930, s. 3.

genç, Şehzadebaşı'ndaki bir kahveye girerek kumar masasına oturup, poker oynar, kaybetmesine rağmen bu hevesinden vazgeçemez.[36]

Kumar filmlerle, çeşitli başka oyun şekilleriyle Cumhuriyet toplumunda yayılmaya devam ederken, modern aile yaşantısının nasıl olması gerektiğine dair mesajlar da verilmeye devam ediliyor ve burada kumarın zararları bir kez daha vurgulanıyordu. Mediha Hanım, 1930 yılında *Akşam* gazetesinde "Mediha Memduh hanımefendinin fikirleri" başlığı altında, Şişli'de ailelerde poker iptilasının başladığını, hanımların sırf lüks ihtiyaçlarını karşılamak için kumar oynadıklarını belirterek, eleştirilerini sıralar.[37] Yine Cumhuriyet'in ilk evresinde, Kadınlar Birliği Başkanlığı yapan Latife Bekir kendisiyle yapılan bir söyleşide, ideal bir eşte bulunması gereken özellikleri sayarken kesinlikle kumar oynamaması gerektiğini, kendisinin de eline hiç kâğıt almadığını belirtir.[38]

Yeni cumhuriyetin başkenti Ankara da kumar furyasından payını eksiksiz alırken, polisin mücadelesi de aynı şekilde artmaya devam ediyordu. 9 Kanunusani 1932'de *Akşam* gazetesinin sütunlarında Ankara'da kumar oynatan kahvelerin zabıtaca tespit edildiği ve hemen hepsinin kapatıldığı bilgisi geçmektedir.[39] Kahvehaneler, kumarhane olarak kullanılma işlevlerine devam ediyor gözükmektedir.

Bu dönemde kumar fişlerin, kâğıtların, salonların ötesine de geçmiştir: Horoz dövüşleri her ne kadar çok yoğun olarak satırlara ya da belgelere geçmese de bu faaliyetin de kumar olarak kabul edilmesinden sonra, parayla horoz dövüştürenlerle zabıtanın ilgileneceği haber verilmiştir.[40]

---

36 *Akşam*, 27.11.1931, s. 9.

37 *Akşam*, 10 Kanunusani 1930.

38 *Akşam*, 31 Mayıs 1935, s. 5.

39 *Akşam*, 9 Kanunusani 1932, s. 4.

40 *Akşam*, 20 Haziran 1932, s. 3.

Cumhuriyet devrinde at yarışları da yaygınlaşmaya başlamıştır.[41]

Kahvelerde kumar yüzünden çıkan kavgalar da tabii ki devam etmektedir. Bir kahvede Ramazan ile kumar oynayarak 13 lira 60 kuruşunu kaybeden Kemal, parasını geri isteyip alamayınca çıkan kavgadan sonra polise başvurmuş ve polis soruşturmaya başlamıştır.[42] 16 Haziran 1933'te Cihangir-Kılıçali Mahallesi'nde Şevket'in kahvesinde beş kişinin zarla ve iskambille kumar oynarken yakaladıkları da sütunlara düşer.[43]

Kumarın Cumhuriyet dönemi ve eğlence hayatının çeşitlenmesiyle beraber toplumsal yaygınlığının iyice artmasının bir başka yansımasıysa sinema sektöründe görülür. Kumar olgusu henüz yeni sayılabilecek bir alan olan sinemada da kendisine yer bulmuş ve çekilen filmler Türkiye'de de gösterilmiştir. Clark Gable ve Carol Lombard'ın başrollerini paylaştığı "Kadın ve Kumar" filminin, 7 Kanunusani 1934 yılında, İpek Sineması'nda gösterileceği reklamları bunun bir örneğidir.[44]

Film ilanlarının yanı sıra gazetelerde, kumarın yol açabileceği sosyal sıkıntılar üzerine öyküler de yayımlanmaktadır. Beyoğlu'nda her akşam gizli bir kumarhaneye gidip parasını kumarda kaybeden Hikmet'in karısı, bu durumdan oldukça bunalmış ve bir gün kocasının gittiği kumarhaneyi ihbar etmiştir. Kumardan kazandığı paraları kumarhane çıkışında bozdurmaya giden Hikmet, polis tarafından tutuklanır.

---

41 At yarışları hususunda başlı başına müstakil bir çalışma için bkz. Canan Çetinkaya, *Osmanlı'nın Son Dönemleri ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Şans Oyunları*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

42 *Akşam*, 3 Teşrinievvel 1933, s. 6.

43 *Vakit*, 16 Haziran 1933, s. 4.

44 *Akşam*, 7 Kanunusani 1934, s. 4.

– Ah Leyla, dedi. Bin liradan fazla kazanmıştım. Düşün bir kere! Bin lira! Bizim için ne büyük bir para idi...

Leyla sapsarı kesildi. Hikmet devam etti:

– Birisi zabıtaya haber vermiş olacak ki kumarhane basıldı, dedi. Kim haber vermiş biliyor musun? Bir kadın...Bir kadın böyle bir şey yapabilir mi, dersin, Leyla?

Leyla bayılacak gibi oluyordu.

– Kim bilir, dedi, belki kumar illetine tutulanlardan birinin karısıdır... Belki, bunu kocasını bu fena huydan kurtarmak için yapmıştır...[45]

İsmet İnönü de 1935 yılında çıktığı Doğu gezisinde kumar ve içkinin yaygın olduğuna dair notlar tutmuştu.[46] Aynı yıl içinde, gazeteler, kahvehanelerin tavla ve iskambil oynanan yerler haline geldiği ve yeni rejime yakışan yerler olmaktan çıktığına dair haberler paylaşıyordu[47] ki, kumar oynandığı gerekçesiyle, iskambil yasakları 1935 yılından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştı.[48] Bu yasaklardan birisi de, *Akşam* gazetesinin birinci sayfasında kendine yer bulmuştur. Kartal kaymakamının kahvehanelerin bir kumarhane haline geldiğini tespit ederek, kâğıt oyununu men etmesi gazete tarafından da takdir görmüş ve yasağın her vilayette uygulanmasının doğru olacağı vurgulanmıştır.[49] Ne var ki, 1935 ve 1939 yılları arasında kahvehanelerde uygulanan oyun yasakları, 1938 yılında oyun kâğıtlarından alınacak verginin belediyelere devredilmesiyle birlikte gevşemiştir.[50] Yine 1935 yılbaşı gecesinde, yılbaşı gecelerinde para kazanma isteğiyle dolu olan kişilerin –hiç kumar oynamamış olanlar da da-

45 *Akşam*, 02.02.1934, s. 9.

46 Serdar Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesinde Kahvehane ve İktidar (1930-1945)*, Kırmızı Yayınları, 2005, s. 312.

47 Öztürk, s. 119.

48 Öztürk, (2005), s. 164.

49 *Akşam*, 27.12.1937, s. 1.

50 Öztürk, 2005, s. 172.

hil– kumar oynadıkları anılarda yer edinmiştir.[51] 10 Kasım 1935'teyse, Beyoğlu'nda Yunan "tebaası"ndan Madam Nataşe'nin evinde gece gündüz kumar oynandığı tespit edildikten sonra, ev basılmış ve yakalananlar adliyeye teslim edilmiştir.[52] Beyoğlu Mahmudiye Caddesi'nde de bir adamın kahvesinde kumar oynandığı haber alındıktan sonra, 10 kişi suçüstü yapılmış, masa üzerinde bulunan kumar aletleriyle kumar paralarına el konularak, kişiler adliyeye sevk edilmişlerdir.[53]

Cumhuriyet gazetesinden Sabiha Zekeriyya [Sertel] ise kumarın yaygınlığı konusunda çok farklı düşünmektedir. 18 Ağustos 1935 tarihli yazısında "boyacı çırağı ile kunduracı çırağının kumar oynamasını ahlâk dışı, kulüplerde kadife koltuklarda yeşil çuhalı kumar masalarında kumar oynamayı ahlâklı sayan"[54] bir zihniyeti anlayamadığını ifade eder. Bu konuda yine en güzel örnek, bir okuyucu mektubundan, 10 İkincikanun 1936 tarihli *Son Posta* gazetesinden gelmektedir:

> Kumar iptilasının artması, memlekette başka şekillerde eğlenmek imkânlarının azlığındandır. Bu imkânlar çoğalmadıkça, insanlar boş vakitlerini, iskambil kâğıtlarının heyecanile tutuşturmaktan kurtulamayacaklardır.
>
> Taksim Valdeçeşmesi Sokağı, Ankara Apartmanı,
> 5 numaralı daire, Ferda[55]

21 Teşrinievvel 1936'da Sakarya (Eski Elhamra) Sineması'nda gösterilen, başrollerini Marcel Chantal, Jules Herry, Lucien Baroux'un oynadığı *Stavisky Skandalı* filmi "ihtiras,

51 Serkan Tuna, *Türkiye'de Yılbaşı Kutlamaları (1926-1950)*, Cinius Yayınları, 2018, s. 63.

52 *Akşam*, 10.11.1935, s. 3.

53 *Akşam*, 12 Kanunusani 1936, s. 4.

54 *Cumhuriyet*, 18.08.1935, s. 5.

55 Dinç, s. 67.

entrika, kumar ve rezalet" alt başlığıyla okuyucularla paylaşılmıştır.[56] *Ulus* gazetesinin 2 Haziran 1937 tarihli nüshasındaysa Beyoğlu'nda Madam Artanya adında bir kadının gizli bir kumarhane açarak kumar oynattığı ve suçüstü yapılarak yakalandığı sütunlarına düşmüştür.[57] 16 Eylül 1937'de bir okuyucu mektubu, kumarhane olarak kullanılan yerler arasında spor kulüplerine de bakılması gerektiğine dair şikâyet etmiş, ancak gazete "Anadolu" takma adlı bu okuyucudan daha fazla ayrıntı talep ettiğini belirtmiştir.[58] 20 Eylül 1937'de bu kez, Beyoğlu'nda Madam Ekserciyan'ın bir apartman dairesindeki evi basılmış, kumar aletleri ve iskambil desteleri ele geçirilmiştir.[59] Bu ve benzeri haberler, elbette sadece İstanbul'dan gelmemektedir: Örneğin Ankara'daki Çankırı Caddesi'nde kahvecilik yapan üç kişinin kumar oynadıkları ve yakalandıkları haberi de yine aynı dönemde karşımıza çıkmaktadır.[60]

3 Temmuz 1938'de Galata'da Merakib Sokağı'nda kumarhane olarak kullanılan bir ev polislerce basılmış ve yedi kumarbaz yakalanmıştır. Bu esnada, zarlarla beraber 149 fiş ve 20 lira da toplanarak, ev mühürlenmiştir.[61] *Tan* gazetesindeki bir haberde de polisin Çemberlitaş'taki Malatya Han'a eroin, kokain baskını yapmaya gittiği sırada hanın bazı kapılarından koridorlara ve pencerelerden sokaklara kumar oynamaya mahsus tablolar, zarlar, zarflar atıldığını ancak bunların kime ait olduğunun tespit edilemediği geçmektedir.[62]

Görüyoruz ki, erken Cumhuriyet devrinde evlerin kumar oyunları için seçilmesi daha da yaygınlaşmıştır. Kumardan

---

56 *Akşam*, 21 Teşrinievvel, 1936, s. 4.

57 *Ulus*, 02.06.1937, s. 6.

58 *Akşam*, 16.09.1937, s. 10.

59 *Akşam*, 20.09. 1937, s. 2.

60 *Ulus*, 13.11.1937, s. 2.

61 *Akşam*, 03.07.1938, s. 3.

62 *Tan*, 23 İkinciteşrin 1938, s. 1.

rahatsızlığını ifade eden yazılar da her zamanki gibi yayımlanmaya devam etmiştir. Nitekim kumar oynayan kimseleri "aşağılayan" yazılar da görülmektedir. *Cumhuriyet* gazetesinde Fazıl Ahmet Aykaç, kürk, otomobil, kumar ve dans gibi "adi maddiyat" endişeleri olanların "buruşup gitmiş kimseler" oldukları için sıkılmaları gerektiğini yazmıştır.[63]

Son olarak kumar oynamaktan dolayı memuriyetten ya da görevden azledilmenin bu dönemki bir örneğine de değinebiliriz: Yabancı memlekete firar etmek ve kumar oynamak suçundan dolayı mahkûm olan bir asteğmenin ordudan ihracı, altında Mustafa Kemal Atatürk'ün imzası olan bir belgeyle kesin hükme bağlanmıştır.[64]

Erken Cumhuriyet devrinde kumar konusundaki bu toplumsal gelişmelere kısaca değindikten sonra, bu dönemin en önemli girişimlerinden biri olan Yıldız Kumarhanesi'ne biraz daha yakından bakabiliriz.

Yıldız Kumarhanesi

Yıldız Sarayı'nın bir bölümünde modern anlamda bir kumarhane oluşturma çabaları, 1874 yılında kısa bir dönem açılan "Encümen-i Ülfet" girişiminin benzeridir. Yıldız'daki bu kumarhane toplumsal hafızada biraz daha uzun yer tutmuş olsa da bu girişim de çok uzun ömürlü olmayacaktır.

Yıldız Sarayı'nda oyun ve dans salonları işletilmesine izin verilmesine dair karar 27 Ağustos 1924 tarihinde alınmıştır.[65] Kumarhane olarak kullanılan bölüm sarayın dış bahçesinde yer alan dört köşkten birisi olan Şale Köşkü'dür.[66]

---

63 *Cumhuriyet*, "Manevi teverrüm", 22.03.1939.

64 B.C.A 30-11-1-0/123-30-5, 01.09.1938.

65 Murat Bardakçı, "Yıldız Sarayı Kumarhaneye İşte Böyle Dönüştü", *Haberturk*, 19.06.2016.

66 Murat Çulcu, *Yıldız Kumarhanesi ve Mercan Altunyan Çetesi*, E Yayınları, 2018, s. 18.

Mario Serra adlı bir İtalyan işletmeci, sarayın bu bölümünü aynı anda üç yüz kişinin oyun oynadığı bir kumarhane haline getirmişti.[67] 28 Haziran 1925'te Yıldız Parkı'ndaki bazı binaların eğlence ve oyun salonu haline getirilmesi için İstanbul Belediyesi'nin izin vermesiyle başlayan süreç, 26 Eylül 1926'da kumarhanenin açılmasıyla son bulmuştur.[68] Burası, Cumhuriyet devrinde yasal izinle, sadece kumarhane ve oyun salonu olarak kullanılması için açılmış olması bakımından da çok önemlidir. Kumarhanenin açılışına dönemin belediye başkanı Muhiddin Bey'in de katılmış olmasına rağmen, daha sonra kumarhanenin kapatılmasıyla ilgili süren davalarda Mario Serra'yı suçlamaya başlayacağı görülür: "Ben ömrümde rulet şöyle dursun; tavla, iskambil, domino bile oynamış adam değilim."[69]

Aylık Mecmua, 1926 yılındaki 10. sayısında "Yıldız Gazinosu'nda Nasıl Kumar Oynanır?"[70] başlıklı isimsiz makalede buradaki oyun masaları ve oynanan oyunlar hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Makalenin yazarı uzun zamandır gitmek istediği gazinoya arkadaşının davetiyle gitme fırsatı yakalar. Kapıda buz rengi üniformalar giymiş haremağaları onları karşılar, merasim dairesinin ikinci katının bir tarafında oyun salonları, diğer tarafındaysa lokanta ve dans salonu bulunmaktadır. Oyun salonunun içerisinde yaklaşık beş yüz kişi vardır ve çoğunluk rulet masalarının başlarındadır. Oyun salonunda üç rulet ve beş bakara masası olup, rulet masalarındaki kişiler en az yarım lirayla oyuna katılmaktadırlar. Yazar, rulet ve bakara masalarında para kazananları, kaybedenleri gördükten sonra bir rulet masasının önündeki bir gencin

---

67 Charles King, *Pera Palas'ta Gece Yarısı*, çev. Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, 2015, s. 132.

68 Murat Bardakçı, "Yıldız Sarayı 1926'da Kumarhane Olmuştu", *Haberturk*, 03.03.2013.

69 Çulcu, s. 163.

70 *Aylık Mecmua*, Kanunusani 1926, sayı 10.

şu sözünü hatırlar ve satırlarını sonlandırır: "Kâr etmek isterseniz hiç oynamayın. Muhakkak kârlı çıkarsınız." Nitekim, *Oyunların Matematiği* hakkında kitap yazan matematikçi Ali Nesin de hemen hemen bu görüştedir; Nesin, rulet oyununda nasıl oynanırsa oynansın ortaya konulan paranın 37'de birinin eninde sonunda kaybedileceğini gösterir.[71]

Gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın oğlu, tiyatrocu Tunç Yalman çocukluğunun İstanbulu'nu ve Yıldız Kumarhanesi ile ilgili hatıralarını şu sözlerle anlatmaktadır:

> Şişli Palas'ta hanımların günleri vardı... O günlere birçok tanınmış hanımın geldiğini hatırlarım... Mahjong oynarlardı... Poker de oynarlardı, sonra briç öğrendiler. Yıldız Sarayı'nda bir kumarhane açılmıştı bir ara. Büyükannem, büyük teyzem ve annem, pullu pullu, gayet şık, gayet dekolte, şimdi mini denilecek kadar kısa elbiselerle kumarhaneye giderlerdi. Fakat o kadar çok intihar eden, iflas eden vatandaş oldu ki, Atatürk kapattırdı orayı. Çok şık kulüpler vardı, Büyük Kulüp, Anadolu Kulübü, Moda Kulübü, İstanbul Kulübü gibi. Tabii bir sürü de gizli kumarhane vardı.[72]

Fikret Adil de, *Intermezzo* adlı eserinde Yıldız'daki kumarhanenin belleklerde ne kadar önemli bir yer tuttuğunu, eğlence hayatı anılarını da katarak şöyle anlatır:

> Bazı günler, yani geceler demek istiyorum, bu program değiştirilir. Pappas'ın ısrarı üzerine Lutraki'ye gidilirdi. Orada, bizim eski Yıldız gibi bir kumar gazinosu vardı. Pappas oyun oynardı. Bütün Yunanlar oyun oynarlar demek mübalağalı olur. Fakat bütün Yunan artistleri için bu bir hakikatin ifadesidir.[73]

---

71 Ali Nesin, *Matematik ve Oyun*, Nesin Yayınevi, 2017, s. 38.

72 Leyla Neyzi, *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak*, Tarih Vakfı Yayınları, 2011, s. 155.

73 Fikret Adil, *Intermezzo*, Sel Yayınları, 2015, s. 28.

1927'nin yılbaşı gecesinde, rulet masaları hemen dolmaya başlayan[74] Yıldız Kumarhanesi'nin kapatılacağının haberi belki de ilk olarak 17 Ağustos 1927'de Hidiv Bankası Müdürü Şaban Bey'e ulaşmıştır. İstanbul'a dönmek üzere istasyonda bulunan Şaban Bey'e, kumarhanedeki hisselerini çekmesi gerektiğinin iletildiği Başvekalet'e bildirilir.[75] Oysa Şaban Bey, kumarhanenin kapatılmaması için Ankara'ya gitmiş ve hükümeti de ikna etmeye çalışmıştır.[76] 1927 Eylülü'nde kumarhaneye giriş yapması engellenen bir subay, reddedilmeyi gururuna yediremeyerek kumarhane girişinde başına silah dayayarak intihar eder ve bu olay da kumarhanenin kapatılmasına sebep olur.[77]

13 Eylül 1927'de Yıldız Kumarhanesi'nin kapatılmasıyla ilgili haber yayımlandıktan sonra, davanın içeriği ve gelişmeler *Cumhuriyet* gazetesi tarafından okurlarıyla sık sık paylaşılmıştır.[78] Aynı şekilde *Vakit* de 5 Ağustos 1929 tarihli sayısında, Yıldız Gazinosu'nun kapatılmasından sonra adliyeden gelen haberlere yer verilmiştir. Gazete, Mario Serra ile kumar oynayanlar hakkındaki mahkûmiyet kararının temyizde de onandığı, gazinoda bulunan eşyalarında bir müddet sonra müsadere edileceği bilgisini okuyucularıyla paylaşmıştır.[79] *Vakit*, söz konusu satışın başladığını 28 Nisan 1930'da şu cümlelerle haber verir: "Bu satışla alakalı olarak bazı madamlar, evvelce 'Yıldız' gazinosunda çalışan harem ağaları, tüccardan bazı kimseler gelmişlerdi. Satılan şeylere pey verenler, otuz kişi kadardı."[80]

---

74 Tuna, s. 79.

75 BCA, 30-10-0-0/12-72-27- 17.08.1927.

76 Ömer Faruk Yılmaz, "Yıldız Sarayı 1926'da Gazino ve Kumarhane Yapıldı", *Yedikıta*, sayı 73, 2014, s. 35.

77 Bardakçı, "Yıldız Sarayı 1926'da...", *a.g.m.*

78 Çulcu, s. 35.

79 *Vakit*, 5 Ağustos 1929.

80 *Vakit*, 28 Nisan 1930, s. 4.

Yıldız Kumarhanesi, kapanmış olmasına rağmen *Akşam* gazetesinin 30 Ağustos 1929 tarihli "Şen Yazılar" bölümünde şu kısa fıkrayla kendine yer bulmaya devam edecekti: "Vaktiyle bir Yıldız, bu Yıldızda da bir kumarhane vardı. Her gece, kadın erkek, rulet masası başında toplanıp siyaha, kırmızıya, teke, çifte para koyup gaybediyorlardı. Gene bir akşam masanın başı dolmuştu. Sarışın bir hanım: –Siyaha elli lira! Dedi. Şişman bir zat ilave etti: –Kırmızıya da elli lira. Krupye, genç bir beye sordu: –Siz bir şey söylemediniz? Genç usulca mırıldandı: –Sarışına yüz lira"[81]

Sonuçta, çok uzun bir süre boyunca hakkındaki spekülasyonlar devam eden Yıldız Kumarhanesi, 12 Kasım 1938 tarihinde mukavelesi feshedilerek bir daha açılmamak üzere kapandı.[82]

1938 sonrasına kısa bir bakış

Ulus gazetesinin 13 Ocak 1939'daki sayısında yer alan "Mahkeme Röportajları" adlı bölüm, erken Cumhuriyet sonrası kumar oynama alışkanlıklarının ne şekilde seyretmeye devam edeceğinin de bir göstergesi gibidir. Kahvesinde kumar oynatmakla itham edilen Seyit, tanıkların barbut oynadıkları ve kahveciye bundan hisse verdikleri yönünde beyanlarını şiddetle reddetmesine rağmen, para cezası almaktan kurtulamaz. Kumar oynamaya mecbur olduğunu söyleyen tanıklardan birisinin söyledikleri, kumarın ne denli yaygın olduğunun bir dışavurumudur:

> – Peki kumar oynamak kötü bir şey; sen ne diye oynardın? diye soruldu İhsan'a. İhsan da:
>
> – Bu kahve bizim mahallede, dedi, tabii biz de delikanlıyız. Oynamıya mecburuz (!) tabii...

81 *Akşam*, 30 Ağustos 1929, s. 5.

82 Çulcu, s. 244.

> Neden bütün bu işler tabii ve neden delikanlılar kumar oynamıya mecbur, bu cihet anlaşılamadı...[83]

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, artık birden fazla oyun çeşidi toplumun gündelik hayatının içine yerleşmeye başlayacaktır. 20 Nisan 1939 tarihli *Ulus*'un, *Akşam* gazetesinden aktararak verdiği habere göre, Vâlâ Nurettin köşesinde at yarışı adında yeni bir "kumar iptilası"nın Ankara'da ve diğer şehirlerde yayılmaya başladığından dert yanmaktadır.[84] *Ulus*, 22 Mayıs 1939'da verdiği haberde de ilkbahar at yarışlarının üçüncüsünün Ankara Hipodromu'nda yapıldığı bilgisini vererek, tam bir sayfayı koşularda birinci gelen atlarla ilgili detaylara ayırmıştır. Ganyan oranları, müşterek bahislerin ne kadar kazandırdığı da okuyucularla paylaşılmıştır.[85]

* * *

Osmanlı İmparatorluğu döneminde de zaman zaman piyangoların düzenlendiğine daha önce değinmiştik. Kim düzenlerse düzenlesin, piyangonun olduğu yerde kumar haberlerinin azalmasını gözlemlemek mümkün değildir. Bu arada uzun süredir çekilişleri yapılmakta olan Tayyare Piyangosu'nun da Devlet Piyangosu şeklinde düzenlenmesi 21 Haziran 1939'da karara bağlanacaktır.[86] Nitekim Milli Piyango'nun 1939 yılbaşı çekilişinde, tanesi 5 lira olan yılbaşı biletlerinden 308.568 adet satıldığı ve 1,5 milyon liraya yakın gelir elde edildiğini biliyoruz.[87]

* * *

---

83 *Ulus*, 13.1.1939, s. 4.

84 *Ulus*, 20.04.1939, s. 3.

85 *Ulus*, 22-5-1939, s. 7.

86 B.C.A 030-18-01-02/ 87-59-10- 21.06.1939.

87 Tuna, s. 148.

1938 sonrası Türk toplumunda kumar ve kumar oynama alışkanlığı bu tezin zaman aralığının dışında kalmaktadır. Hacimsel olarak bu zaman aralığını incelemek mümkün olmamıştır. İlerleyen yıllarda 1938 sonrasına dair çalışmaların da ortaya çıkması kumara dair bilinenlere ve onun ne şekilde seyrettiğine biraz daha ışık tutacaktır. Ancak yine de, çalışmanın ve bölümün kapanışı olarak Milli Piyango İdaresi'nin kurulmasının seçilmesi sadece kronolojik olarak bir nokta koyma isteğinden ibarettir.

5237 sayılı ve 2004 tarihinde yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'ndaki kumarla ilgili maddeler, 160 yıllık kanunların bir devamı niteliğindedir. Sanal dünyada internetle ilgili faaliyetlerle alakalı da birtakım kısıtlamalar getiren kanunun ilgili maddesindeki cezalar çok fazla değişiklik göstermemiştir. 228. maddeyle, kumar oynatılmasına yer ve imkân sağlayan kişilerin 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve 200 günden az olmamak kaydıyla adli para cezası almaları ve ayrıca çocukların oynamasına imkân sağlayanların bu cezaların bir katını almaları kanunlaşmıştır.[88]

88 5237 sayılı TCK, madde 228, 12/10/2004.

Sonuç

Oyun oynama dürtüsü, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren evrilmiştir. Bugün oynanan oyunlara gelen süreçte, en basit şekli ve formuyla kemiklerden başlayarak oldukça karmaşık oyunlar türemiştir. Biz de tüm bu tarihsel seyir içinde kumar olgusunu "iyi" ya da "kötü" olarak ele almadık. Amacımız, kumarın ve oyunların ne şekilde evrildiğini Osmanlı ve erken Cumhuriyet devri açısından, kronolojik denilebilecek bir şekilde ortaya koymaktı.

Osmanlı Devleti ve erken dönem Cumhuriyet, kumarın toplumun geniş kesimlerine yayılmasını önlemek için yasalar çıkarmış ve bu yasaları cezaları bakımından da zaman içinde geliştirmiştir. Ne var ki, kumar olgusu, Avrupa'dan gelen ve toplumun yeni tanıdığı oyunlar da dahil olmak üzere artarak yayılmaya devam etmiştir.

Tanzimat'tan itibaren kumar mekânı olarak kullanılan yerler ortaya çıkmaya devam ederken erken Cumhuriyet'e kadar yayımlanmış gazete ve dergi makalelerinde –ve elbette arşiv belgelerinde de– kumarın doğurduğu kötülükler, topluma ve bireye verdiği zararlar üzerinde durulduğu göz-

lemlenmektedir. Dolayısıyla bir taraftan engelleme sağlanamamış ama "ahlâken" kumardan uzak durulması için tavsiyeler hiç durmadan devam etmiştir. Bu uzak durma tavsiyesi kumar oynama özelinde hiç dinlenmemiş gözükmektedir.

Kumardan uzak durulmasına sadece Osmanlı devrinde değil, erken Cumhuriyet devrinde de devam etmesine rağmen, toplumsal yaşamın her katmanında kumarla tanışıklık artmıştır. Sinema ve tiyatronun da geniş halk kitlelerince takip edilmesi ve bu mecralarda "kumar"ı konu alan eserlerin artması da bu dönemin önemli gelişmeleri olarak okunabilir.

Kumar, Osmanlı İmparatorluğu denildiğinde akla ilk gelen şehir İstanbul'da da, imparatorluğun diğer birçok yerindeki gibi yaygın şekilde oynanmıştır. İstanbul'da iki tane "Monte Carlo benzeri" kumarhane açma girişimiyse kısa sürmüştür (Kumarhane elbette kumar oynanan yeri tarif etmektedir, ancak bizim odak noktamız kumar oynanan herhangi bir yer değildir): "Encümen-i Ülfet" zaten sosyal bir mekân olarak tasarlanmış gözükmektedir. Erken Cumhuriyet devrindeyse Yıldız Sarayı'nın bir bölümünün kumarhane olarak kullanılması serüveni de fazla uzun sürmemiştir. Beyrut'ta ve muhtemelen Halep, İzmir gibi imparatorluk topraklarının önemli liman kentlerinde yaygın kumarhanelerin olması bir taraftan bu şehirlerin nüfuslarının homojen bir dağılım göstermesine, diğer taraftansa ticaret açısından önemli noktalar olmalarına bağlanabilir. Sözlüğün tam manasıyla ele alacak olursak, "kumar oynanılan yer"ler Osmanlı coğrafyası içinde çok fazladır ve nitekim bu durum belgelere de yansımıştır. Kumarhane olarak kullanılan tiyatro binaları, oteller vb. toplumun kendi yaşayışı içinde özgün bir formda devam etmiştir.

Çalışmamızda ortaya çıkan bir başka sonuca göre, hangi kumar oyunlarının daha fazla oynandığına dair de bir şeyler söylemek mümkündür: Bunlar, çok fazla alet ve edevat

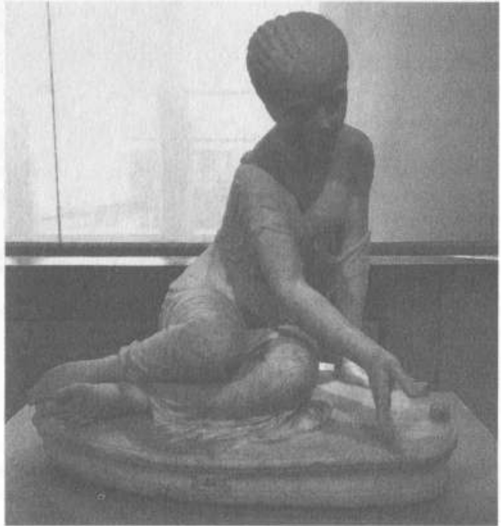
gerektirmeyen, hesaplama ve kazanma usulleri karmaşık olmayan oyunlar olmuştur. Özellikle kılıç, barbut ve otuz bir oyunları öne çıkan oyunlardır. Bu bağlamda kumar oynanan bir mekân kolluk kuvvetleri tarafından basıldığında, o yerde kumar oynandığına ilişkin deliller hızlıca ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Delillerin hızlıca ortadan kaldırılmasının yolu da alet ve edevatı çok fazla gerektirmeyen oyunlar oynamak olmuştur. Bu, bir taraftan da şunu anlamamızı sağlar: Örneğin rulet, masası, çarkları ve sandalyeleriyle kurulu bir mekân istemektedir. Böylece hızlıca hazırlanabilen, portatif olarak oynanabilen oyunlar günlük yaşamda daha çok öne çıkmıştır.

Bir başka önemli sonuç, tam bir kumarhane gibi faaliyet gösteren ancak üyelerinin "önemli" kişiler olması sebebiyle kumar oynanmasına göz yumulan toplanma yerlerinin varlığıdır. Bu toplanma yerleri çoğunlukla yukarıda anlattığımız gibi "kulüpler" olmuştur. Kulüplerin üyeleri çoğunlukla devletin üst kademelerinde görev alan memurlardır ve onların kumar oynaması sadece kulübün gelirlerini ilgilendiren bir durum olmuştur. Yukarıda saydığımız oyunların yüksek gelir gruplarının oyun oynamak için bir araya geldikleri mekânlarda oynandığını düşünmemek gerekir. Kulüplerde oynanan oyunların ağırlığını poker, briç, bezik gibi oynanması uzun zaman gerektiren oyunlar oluşturmuştur.

Osmanlı ve erken dönem Cumhuriyet'in sosyal tarihi ele alınırken tırnak içerisinde "gayrimeşru" faaliyetlerin bir kolu olarak kumar olgusunun da ilerleyen yıllarda gerek arşiv belgelerinin çeşitlenmesi ya da başka kaynakların bulunmasıyla bambaşka sonuçlar doğurabileceğini umuyoruz. Tarih olarak adlandırdığımız "tarihçinin malzemesiyle kurguladığı şeyler" her zaman yanlışlanabilir, bu çalışmanın da ileride yanlışlanabilir tezler içermesi yazarını sadece sevindirecektir.

Ekler

Astragalos oynayan iki kadın (MÖ 330-300) (British Museum, https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1867-0510-1).

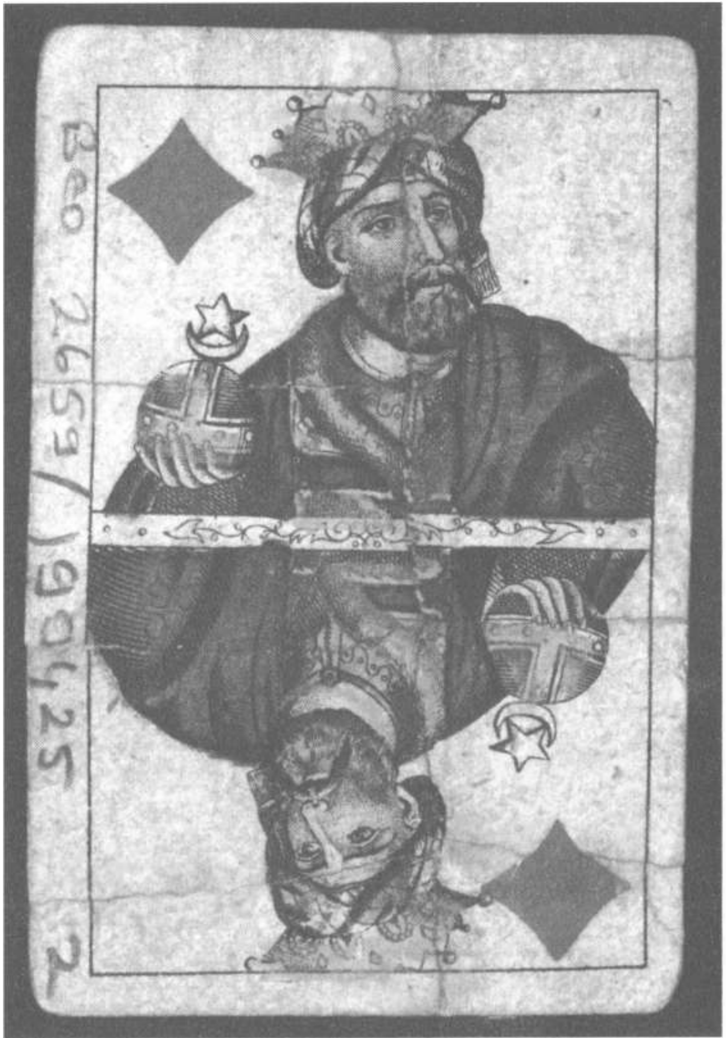
Astragalos oynayan genç kız (MÖ 150-200) (Altes Museum Berlin).

Aşil ve Aias Zar oynarken
(MÖ 300'ler)
(Altes Museum Berlin).

Padişah ve çariçe kumar oynarsa... II. Joseph, II. Katerina ve I. Abdülhamit'in bir arada gözüktüğü karikatürde Osmanlı padişahı olarak Sultan Ahmet yazsa da o dönemde iktidarda I. Abdülhamit bulunuyordu (https://repository.library.brown.edu/studio/item/bdr:225560).

Ülkeye girişi yasaklanan iskambil kâğıtlarından biri (BEO 2659/199425).

CONSTANTINOPLE GAMBLING HOUSES.

FLEECING A DIPLOMATIST.

CONSTANTINOPLE, Tuesday.

A gambling scandal has arisen in connection with the Oriental Club. A certain Baron, a Diplomatist, lost £1,000 recently, and was forced to obtain the money from his mother, but before the money came his debt had swollen through some vicious system of exorbitant interest to the total of £1,400. Roguery is not unnaturally spoken of. Count Corti, the Italian Ambassador, and ten other Diplomatists have resigned membership of the club. The new Prefect of Police has organised a campaign against the gambling practice.

The Darby Daily Telegraph,
2 Nisan 1884.

Paul Cezanne'nin 1890'lı yılların başlarında yaptığı beş tabloluk bir seri olan "Kâğıt Oynayanlar"daki kişiler, oyun oynama şeklinin neredeyse hiç değişmediğini bize göstermektedir. Tablo, 2015 yılına kadar "dünyanın en pahalı tablosu" unvanını da elinde bulunduruyordu.

1905 civarında Monte Carlo'daki bir rulet salonunu gösteren bir kartpostal (İBB E-Kaynak: Krt_006388).

Serveti Fünun, sayı 11, 1307 (1891/1892).

يلدز غازينوسنده ناصل قومار اوينانير؟

رولت و باقارا ماصه‌لرينك منظره‌سی

Aylık Mecmua, Kanunusani 1926, sayı 10.

YILDIZ GAZİNOSUNDA NASIL KUMAR OYNANIR?[1]

Rulet ve bakara masalarının manzarası

Yıldız Gazinosu günün meselesi halini aldı. Günlük gazetelerde neşriyat, büyük millet meclisine verilen sual takriri, gazinoda mahv ve heba edilen servetler hakkında devran iden rivayetler herkesin nazarı dikkatini buraya celbetti. Gazinonun kuruluşundan beri epeyce zaman geçtiği halde fırsat bulup da Yıldız'a gitmeyi başaramamıştım. Geçen Cuma bir arkadaşımın daveti beklediğim vesileyi sağladı. Akşam beşe doğru Beyoğlu'ndan bir otomobile bindik, Ayazpaşa, Dolmabahçe üzerinden Yıldız'ın yolunu tuttuk.

Otomobilimiz Çırağan Sarayı'nın karşısındaki kapıdan Yıldız Parkı'na girdiği zaman kendimi hafif bir heyecana kapılmaktan alamadım. Bir zamanlar Abdülhamit'in dolaştığı bu yerlerde kim bilir ne gibi acıklı hatıralar vardı? Bunları düşünürken otomobil muntazam bir yoldan yokuşu çıkmış, eski merasim dairesinin önüne gelmişti. Buz rengi formalar giymiş, aynı renkte kasketli iki harem ağası hemen koşarak otomobilin kapı-

1 Günümüz Türkçesine uygun hale getirilmiştir.

sını açtılar. Birkaç basamaklı geniş bir mermer merdivenden birinci kata çıktık. Başka bir harem ağası döner kapıyı çevirdi, içeriye girdik.

Bir zamanlar içinde Alman imparatorunun, Sırp, Bulgar krallarının ikamet ettikleri merasim dairesi pek muhteşem bir binadır. Daha kapıdan içeriye ayak atar atmaz bu ihtişam göze çarpıyor. Karşımıza çıkan geniş mermer merdivene, tavanında ve duvarlardaki ince nakışlara bakarken gözüme iki levha çarptı. Sağ taraftaki levha palto ve şapkaların bırakılacağı yeri, sol taraftaki hususi kulübün üyelerine mahsus odayı, yani oyun salonuna girmek için bilet alınacak yeri gösteriyordu. Öncelikle palto ve şapkalarımızı bıraktık. Sonra oyun salonunu görmek için üçer lira vererek bir ay müddetle hususi kulübe üye olarak kaydedildik. İkinci kata çıktık.

Merasim dairesinin ikinci katı iki kısma ayrılmıştır. Merdivenden çıkınca sağ taraf lokanta ve dans, sol taraf salonları içermektedir. Önce dans salonuna gittik, bir masaya oturduk. Düşündüğümüzün aksine salon boş denilebilecek kadar tenhaydı. Ortada ancak iki çift dans ediyordu. Halbuki burada cidden pek mükemmel bir caz grubu vardı. Dans tutkusunun büyük bir şiddetle hüküm sürdüğü bu sırada gösterilen rağbetsizlik bizi hayrete düşürdü. Bir müddet bekledik, başka kimse gelmedi. Tenhalık herkese bir hüzün vermiş gibiydi. Kalktık, oyun salonuna geçtik.

Oyun salonunda

Salondan içeriye ayak atar atmaz sıcak bir havayla karşılaştık. Burası ne kadar kalabalıktı... Masaların etrafında oturmuş, ayakta yaklaşık dört-beş yüz kişi kadar vardı. Bir taraftan kadın, erkan, mütemadiyen halk içeriye giriyordu. Etrafa göz gezdirince birçok dans meraklısının "rulet" masaları başında oyunla meşgul olduklarını gördüm. O zaman dans salonlarındaki tenhalığın sebebini anladım: Buraya dans etmek niyetiyle gelenler bile danstan daha şiddetli, daha ziyade cezbedici bir tutku olan oyun tesirine kapılıyorlar ve rulet masasının başından ayrılamıyorlardı.

Oyun salonunda üç rulet ve beş bakara masası vardı. Biz girdiğimiz zaman henüz bakara başlamamıştı. Ancak bakara masaları üzerine konulan işaretlerden birçoklarının daha önceden hızlıca oyuna başladıkları anlaşılıyordu. Oyunculardan kimi bir anahtar, kimi ismi yazılı bir kâğıt, bir kısmı bir fiş, bir kısmı da aşağıdaki vestiyerden aldıkları numaraları, seçtikleri yerlere bırakmışlardı.

“Şöyle bir talihimizi tecrübe edelim”

Rulet masalarından birine yaklaştık. Masanın etrafında oturmuş ve ayakta yaklaşık seksen, yüz kişi vardı. Bunların çoğunluğunu kadınlar teşkil ediyordu. Herkes asgarisi yarım lira olmak üzere ortaya para çıkıyordu. Fakat rulet fırıldağının dönüşünde bu paralar, rüzgâr sağanağına kapılmış kâğıt parçaları süratiyle gazinonun kasasına düşüyordu.

“Yarım lira... Ehemmiyetsiz bir para, şöyle bir talihimiz tecrübe edelim” diyerek masanın başına geçenler bir türlü ayrılamıyor, beşer-onar-yirmi beşer liralık kâğıtlar mütemadiyen fişe tahvil ediliyordu. Etraftaki konuşmalara kulak kabarttım. Herkes kaybından söz ediyordu. Genç bir hanım arkadaşına, “Şimdiye kadar 45 lira verdim. Yalnız bir defa ‘transversal’da beş lira kazanabildim. Bugün hiç şansım yok” diyordu. Arkadaşı sordu: “Dün ne yaptın?” “Dün şansım fena değildi. İki lira zararla kurtuldum...”

Biraz ileride genç bir kadın, kendini dansa davet eden erkeğe, “Zararımı çıkarmadıkça dans edemem” diyordu.

“Zararınız çok mu?”

“28 lira.”

“Biraz ara verseniz belki şansınız değişir.”

“Hayır, hayır, hep benim koyduğum numaraların civarına isabet ediyor. Elbette bir defada benim numaraya çıkacaktır. Şimdilik buradan ayrılamam.”

Bu ret cevabı, oyunla alakası olduğu anlaşılan erkeğin canını sıkmıştı. (...) Kadına ders vermek için dedi ki, “Madam, kazanmak için size bir tavsiyede bulunayım?” Kaybettiği 28 liranın üzüntüsüyle çehresi kızarmış, alnında hafif ter damlaları birikmiş olan kadın merakla sordu: “Hay hay.”

“Hiç oyun oynamamak. Muhakkak kârlı çıkarsınız.”

Şimdiye kadar birçok 29 liralar kaybetdiği anlaşılan kadın bu cevap üzerine kızdı: “Böyle manasız şeyler söylemek için mi beni oyundan alıkoydunuz?” demek ister gibi içerlemiş bir tavırla arkasını döndü, yine oyuna daldı.

Bakara masasında

Bu sırada bakara masalarından birinde hazırlık başladı. Krupiye kâğıtları karıştırırken masanın paraları toplayan “şansöri” bağırıyordu: “La par-

ti düşümen düfer kumans, la palas marka silvuple." (Bakara partisi başlıyor, yer tutmuş olanlar yerlerine otursunlar)

Rulet masalarında oturanlardan, ayakta duranlardan birkaç kişi bakar masalarına yöneldi. Herkes yerleştikten sonra oyun başlamıştı. Birinci numarada oturan 20 lira çıkardı, fakat iki el yaptıktan sonra düştü. İkinci numarada oturan üç ele kadar çıkabildi. Dördüncüde düştü. Oyun büyük bir hararetle devam ediyor, beş-elli-yüz liralık kâğıtlar bir elden diğer ele geçiyor. Fakat her geçişte gazinonun kasasına sekiz-on lira düşüyordu. Bu aralık bir parça geride, boş bir masanın önünde iki hanım arasında dikkat çekici bir sohbet yaşanıyordu. Belli etmeden kulak misafiri oldum. Hanımlardan daha genci yaşlısına sordu: "Hanımefendi, bu akşam oynamıyor musunuz?"

"Oynadım kızım. Fakat hiç şansım yok. Yirmişer lira derken tam 95 lira vermişim. Bereket bakarada seksen lira kadar kazandım. Ruletteki zararımı çıkardı. Vallahi buranın açılması bizim için bir felaket oldu. (...) Her gün saat dört oldu mu madam (isim yok) ile bir otomobile atlayıp buraya geliyoruz. Beş buçukta bey de geliyor. Yine bazen ara veriyoruz, bazen burada bütün gece yarısını geçiriyoruz. Siz ne iyi, oynamıyorsunuz."

"Vallahi hanımefendi bizim semtimiz uzak. Bir kere yakamızı oyuna kaptırırsak geceleri otellerde kalmak lazım gelecek. Bunun için haftada bir gün geliyor, biraz oyun salonlarında dolaştıktan biraz da dans ettikten sonra yedi buçuk vapuruyla köye dönüyoruz. Demin dans salonu pek tenhaydı. Acaba yeni gelenler var mı? Bir defa gidip görelim mi?"

"Hay hay."

Bir elde bin beş yüz lira fakat...

İki hanım kalktılar, ben de tekrar oyunu seyretmeye başladım. Bu sırada el bir numaraya gelmişti. Burada yabancı bir halı tüccarı oturuyordu. Yirmi liradan oyuna başladı. Bazı el sekiz, dokuz açarak, bazen karşısındakini bir sayı farkla geçerek mütemadiyen kazanıyordu. Birkaç defa sonra önünde dört beş yüz lira para birikti. Oyuncunun artık eli başkasına terk ederek paraları önüne çekeceğini tahmin ediyordum. Halbuki o sağ eliyle havada daireler çizerek oyuna devam ediyordu. Nihayet on birinci elde düştü. Ancak yine de bin beş yüz liradan fazla kazanmıştı. Masanın etrafında toplanmış olanlar bu talihli oyuncuya kıskançlıkla bakıyorlar-

dı. Halbuki sonradan öğrendiğimize göre bu zavallı adam şimdiye kadar Yıldız'da on bin liradan fazla para kaybetmişti. Birçok hülyalar, borçlandığı para mukabilinde ziyan oluyormuş. Adamcağız eliyle havada daireler çizerken "Kaybettiklerimizi kurtarabilmek için daha ne kadar kazanmak lazım..." demek istiyormuş... Bu sırada beş dakika evvel dans salonuna gitmiş olan hanımlar döndüler. Etrafın tenha olduğu anlaşılıyordu... Yaşlıca hanım kocasına yaklaştı, önünün bomboş olduğunu görünce "Ay, bey, deminki fişler ne oldu?" diye sordu. Bey, mütevekkil bir tavırla cevap verdi: "Ne olacak, eridi."

Borçlanma çareleri arayanlar

Saate baktım, artık dönüş zamanı yaklaşmıştı. Oyun salonunda çıkarken köşede ünlü iki Ermeni taciri arasındaki bir sohbet kulağıma çalındı. Bunlardan (isim yok) efendi ötedekine soruyordu:

"Bugün 1.250 lirayla gelmiştim, hepsi bitti. Sende fazla para vardır?"

"Benim üstümde de 500 lira vardı, hepsini verdim. İstersen madposardan ödünç alalım."

Sohbetin kalan kısmını işitemedim. Koridoru geçerek merdivenleri indim. Vestiyerden palto ve şapkamı aldıktan sonra dışarının yüzlerce kiralık otomobille dolu olduğunu gördüm. Bunlarla gelenler, kazanmak hırsıyla bu seyahati tercih etmişlerdi. Halbuki bir-iki saatlik gözlem böyle bir düşüncenin ne kadar boş olduğunu, burada dönüp dolaşan paranın gazinonun kasasına düşmeye mahkûm olduğunu açıkça ispat etmişti. O zaman rulet masası önündeki Yahudi gencin sözünü hatırladım: "Kâr etmek isterseniz hiç oyun oynamayın, muhakkak kârlı çıkarsınız." Gencin bu sözü, karşısındaki madam tarafından hafife alınmasına rağmen ne kadar doğruydu.

Kumar masasında
(İBB E-Kaynak: Krt.007437).

1930'lu yıllarda Mersin Ziyapaşa Gazinosu (İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-kaynaklar Demirbaş numarası: Krt_017783).

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA 30-18-1-2/87-59-10

BCA 30-1-0-0/100-619-1

BCA 30-18-1-2/63-27-11

BCA 30-11-1-0/123-30-5

BCA 30-10-0-0/12-72-27

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bab-ı Asafi Dosya/Gömlek Numarası

A.DVN- Bab-ı Asafi- Divan-ı Hümayun Kalemi 54/17.

A.MKT. Sadaret- Mektubi Evrakı 147/92.

A.MKT.MVL Meclis-i Vala Evrakı 6/66, 20/86, 34/13, 110/84, 127/66.1, 142/14.

A.MKT.MHM Mühimme Kalemi 481/73, 127/46.

A.MKT.NZD Nezaret ve Devair 38/45, 186/61, 403/99.

A.MKT.UM Umum Vilayat 508/70.

A.MTZ Eyalet-i Mümtaze 152/55.

Bab-ı Ali Evrak Odası Dosya/Gömlek No.

BEO Babıali Evrak Odası 83/6198, 327/24496, 340/25441, 485/36307, 564/42298, 650/48742, 666/49943, 761/57068, 1379/103369, 424/31736, 2549/19166,

2612/195844, 2659/199410, 2659/199425, 2796/209665, 2795/209563, 3001/225072, 3168/237572, 3448/258593, 3953/296417, 4135/310057, 4679/350856.

Cevdet Dosya/Gömlek No.

C.ADL Cevdet- Adliye 43/2623, 35/2081.

C.ZB Cevdet- Zabtiye 28/1386, 78/3867, 28/1374.

Dahiliye Nezareti Dosya/Gömlek No.

DH.EUM.2 ŞB İkinci Şube 26/9.

DH.EUM. 3.ŞB Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3.şubesi 24/48.

DH.EUM.5.ŞB Beşinci Şube 20/19.

DH.EUM.ADL Takibat-ı Adliye 48/19, 48/28.

DH.EUM.AYŞ Asayiş Kalemi 2/30, 66/24, 13/52.

DH.EUM.EMN Emniyet Şubesi 72/2.

DH.EUM.KADL Kısm-ı Adli Kalemi 2/22, 2/52, 3/18, 3/39, 4/29, 4/39.

DH.EUM.MEM Memurin Kalemi 60/90.

DH.EUM.MHM Muhasebe Kalemi 71/85.

DH.EUM. THR Tahrirat Kalemi 91/75, 14/50, 51/20, 64/82.

DH.EUM.VARK Dahiliye Nezareti- Emniyet-i Umumiye Evrak Odası 4/12, 3/110, 29/28.

DH.H Hukuk Kalemi 29/30, 22/3, 61/62.

DH. HMŞ Hukuk Müşavirliği 4/2-02, 4/1-06.

DH.İD İdare 68/15, 108/21, 126/15.

DH.İ.UM.EK İdare-i Umumiye Ekleri 44/57.

DH.MB.HPS Meban-ı Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti 90/61, 77/6, 99/8, 140/44.

DH.MB.HPS.M Meban-ı Emiriye Hapishaneler 33/31.

DH.MKT Mektubi 374/49, 512/91,1346/5, 1245/14, 1351/7, 1599/88, 1602/32, 1605/59, 1774/122, 1778/72, 1779/45, 1804/18, 2013/120, 2020/98, 2023/43, 6/38, 2111/65, 2253/34, 2449/81, 2550/103, 2578/23, 2594/12, 744/70, 804/18, 806/6, 851/73, 908/37, 908/83, 1083/78, 1237/19, 2630/69, 2641/84, 2652/83, 2656/15, 2659/27, 2659/14, 2682/63, 2807/7, 2818/66, 2850/56, 32/24.

DH.MKT.PRK Mektubi Kalemi Perakende Evrakı 1340/85.

DH.MTV Mütenevvia 49-2/48.

DH.MUİ. Muhaberat-ı Umumiye İdaresi 2/13, 56-1/148.

DH.SYS Siyasi Kısım Evrakı 64/19.

DH.ŞFR Şifre Kalemi 146/106, 256/47, 66/56, 542/77, 87/217.

Hariciye Nezareti Dosya/Gömlek No.

HR. MKT Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi 20/45, 37/42, 54/64, 204/68, 322/19, 510/70, 636/39, 729/26.

HR.TO Tercüme Odası 541/72.

HR.SFR 902/17.

HR.SYS 2230/69.

İrade Dosya/Gömlek No.

İ.DH Dahiliye 29/1372, 1285/101175, 1142/89117.

İ.HUS Hususi 29/94, 131/37, 150/71.

İ.MVL İrade Meclis-i Vala 115/2746.

Meclis-i Vala Dosya/Gömlek No.

MVL Meclis-i Vala Evrakı 200/57, 783/85.

Maarif Nezareti Dosya/Gömlek No.

MF.MKT Maarif Nezareti Mektubi Kalemi 574/20, 909/33, 15/154.

Meclis-i Vükela Dosya/Gömlek No.

MV Meclis-i Vükela Mazbataları 210/78, 221/102, 224/59.

Şura-yı Devlet Dosya/Gömlek No.

ŞD Şura-yı Devlet 2282/11, 2360/0, 2364/1, 681/11.

Rumeli Müfettişliği Dosya/Gömlek No.

TFR.I.A Sadaret 6/600, 23/2218.

TFR. I. AS Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık 30/2962.

TFR.I.KV Kosova 2/117, 17/1616, 18/1774, 21/2048, 47/4650, 48/4072, 100/9926, 144/14322, 164/16329, 170/16938, 183/18230, 199/19896.

TFR.I.MN Manastır 115/11416, 126/12584.

TFR.I.SL Selanik 137/13623.

TFR.I.ŞKT Rumeli Müfettişliği, Arzuhaller 10/990, 95/9489.

Yıldız Tasnifi Dosya/Gömlek No.

Y.A.HUS Sadaret Hususi 334/63, 334/35, 508/178.

Y.A.RES Sadaret Resmi Evrakı 132/3.

Y.EE Esas Evrakı 139/83.

Y.EE.KP Esas Kamil Paşa Evrakı 20/1912.

Y.MTV Mütenevvi Maruzat Evrakı 11/79.

Y.PRK.AZJ Arzuhal Jurnal 56/31.

Y.PRK. ASK Askeri Maruzatı 129/45, 168/114, 181/62, 224/27, 243/70, 256/50.

Y.PRK.BŞK Başkitabet Dairesi Evrakı 2/56, 49/79, 64/68, 68/80, 73/64.

Y.PRK.EŞA Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik 14/101.

Y.PRK.TKM Yıldız, Perakende, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği 15/20, 50/39.

Zabtiye Nezareti Dosya/Gömlek no

ZB Zabtiye Nezareti Belgeleri 348/49, 444/69, 94/115, 594/141, 435/46, 390/3, 479/53, 479/56, 382/35, 367/92, 622/56, 326/145, 328/53, 314/20, 328/62, 358/68.

TBMM Zabıt Ceridesi

Devre 1, cilt 12, içtima 2, 1.9.1337

SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Akşam, Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye, Hürriyet, Kurun, Tan, Ulus, Vakit.

Dergiler

Aylık Mecmua, "Yıldız Gazinosunda Nasıl Kumar Oynanır?", Kanunusani 1926, sayı 10.

Aylık Mecmua ,"Geçmiş Vakalardan: Kumarbaz", Mart 1927, sayı 12.

Mektepli ,"Kumar, saadeti, zamanı, serveti namusu mahv ider", 21 Ağustos 1329, sayı 11.

Muallim, "Kumar aleyhinde", Kanunusani 1334, sayı 18.

Parmak İzi, "Kumarhaneler", sayı 2, 14 Şubat 1935.

Parmak İzi, "Kumarbazlar: Barbut, Bitirim Yeri nedir?", sayı 3, 21 Şubat 1935.

Parmak İzi, " Zar oyunu: Merhum Kel Hasanın tavla merakı", sayı 4, 28 Şubat 1935.

Parmak İzi, " Kumarbazlar arasında gördüklerim", sayı 5, 7 Mart 1935.

Polis Mecmuası, 1 Kas 1336, sayı 121, 1 Ocak 1920.

Resimli Ay, "Anadolu'da Bir Kumar Sahnesi", Teşrinisani 1340, sayı 10.

Sebilürreşad ,"İçki, Dans ve Kumar", 5 C 1343, 1 Kanunusani 1340.

Sebilürreşad ,"Matbuat", 5 Kanunuevvel 1329, cilt 11.

Sebilürreşad ,"İçki ve Kumar Hakkında", 25 Mart 1337, cilt 19.

Servet-i Fünun,"Monte Karlo Gazinosu", sayı 11, 1307.

Servet-i Fünun, "Monte Karlo Kumarhanesi", numara 842, 28 Haziran 1323.

Servet-i Fünun, "Musahebe: Kumar meselesi", 27 Kanunuevvel 1917, sayı 1373.

Tercüman-ı Hakikat, "Kumarbazlar İstatistiki", 18 Recep 1302, 19 Mart 1889.

The Derby Daily Telegraph, "Fleeceing a Diplomatist", 2 Nisan1884.

The Times, "Gambling", 11.06.1891.

Yeni Mecmua, "Hafta Musahabesi: Kumar", 15 Ağustos 1918, sayı 57, cilt 3.

Ansiklopediler

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA), İstanbul Ansiklopedisi, Meydan Larousse, Rakı Ansiklopedisi, TDV İslâm Ansiklopedisi.

İKİNCİL KAYNAKLAR

Abdülaziz Bey (1995), *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ahmed Mithat Efendi (2015), *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, Say Yayınları.

Adil, F. (2015a), *Intermezzo*, Sel Yayınları.

Adil, F. (2015b), *Asmalımescit 74*, Sel Yayınları.

Akgündüz, A. (1986), *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Akgündüz, A. (1999), "Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'i Tahlili", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sayı 1.

Akın, N. (2011), *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayınları.

Akbayar, N., Sakaoğlu, N. (1999), *Binbir Gün Binbir Gece*, Creavite Yayıncılık.

Akkaya, S.N. (2018), *II. Abdülhamid Döneminde Toplumsal Hayat*, Kitabevi Yayınları.

Aksoy, Y. (2003), "İstanbul'da Eğlence Hayatı (1453-1923)", *İstanbul Dergisi*, sayı 43.

Aktunç, H. (2017), *Büyük Argo Sözlüğü*, YKY.

Akyürek, F. ve Gül Özturanlı (haz.) (2013), *Saraydan Sokağa Oyun*, Kabalcı Yayınlar.

Alus, S.M. (2019), *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, Kırmızı Kedi.

Alus, S.M. (2020), *Onikiler*, Kırmızı Kedi.

Alvarez-Detrell, T. ve Paulson, M.G. (1982), *The Gambling Mania On and Off The Stage In Pre-Revolutionary France*, University Press of America, Washington.

And, M. (2019), *Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, 10. baskı.

And, M. (1986), "İskambil Kâğıtları ve Tarih", *Tarih ve Toplum*, sayı 25, Ocak 1.

And, M. (2015), *16.Yüzyılda İstanbul*, YKY.

And, M. (1994), "Osmanlı Dram Kumpanyası", *DBİA*, c. 6.

Aristophanes (2016), *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, çev. Sebahattin Eyüboğlu, İş Bankası Yayınları.

Arnold, P. (1997), *The Encyclopedia of Gambling*, Chartwell Books, Londra.

Atay, F..R (2012a), *Çankaya*, Pozitif Yayınları.

Atay, F.R (2012b), *Zeytindağı*, Pozitif Yayınları.

Aybet-Üçel, G. (2010), *Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları.

Aytaç, Ö. (2002), "Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 12 (1).

Bahadır, M. (2016), "Antikçağdan Günümüze Boş Zaman Üzerine Bir Değerlendirme", *ETÜ SBE Dergisi*, I/2.

Bakar, B. (2012), *Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar*, Tarihçi Kitabevi.

Balıkhane Nazırı Ali Bey (2011), *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, (haz.) Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi.

Bardakçı, M. (2013), "Yıldız Sarayı, 1926'da Kumarhane Olmuştu", *Haberturk*, 03.03.

Bardakçı, M. (2016), "Yıldız Sarayı Kumarhaneye İşte Böyle Dönüştü", *Haberturk*, 19.06.

Bardakçı, M. (2017), *Safiye*, İş Bankası Yayınları.

Bardakoğlu, A. (2002), "Kumar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 26.

Basiretçi Ali Efendi (2001), *İstanbul Mektupları*, Kitabevi Yayınları.

Başoğlu, T. (2011), "Ta'zir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40.

Belge, M. (2016), *Step ve Bozkır*, İletişim Yayınları.

Birsel, S. (2016), *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sel Yayınları.

Birsel, S. (2017), *Kahveler Kitabı*, Sel Yayınları.

Bozbey, H. (2013), "Geçmişten Günümüze Aşık Oyunları", *Cyprus International University Folklor/Edebiyat*, c. 19, sayı 73.

Burnaby, F. (2014), *At Sırtında Anadolu*, çev. Fatma Taşkent, İletişim Yayınları.

Clapson, M. (1992), *A bit of flutter; Popular Gambling and English Society, c. 1823-1961*, Manchester University Press, Manchester.

Cox, S.S (2013), *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları*, çev. Gül Çağlalı Güven, İş Bankası Yayınları.

Çelik, E. (2019), *Osmanlı'nın Ecnebi Misafirleri: Seyyah-Turist, Güzergah ve Devlet (1863-1914)*, yayımlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Çelik, Z. (1998), *Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Çetinkaya, C. (2015), *Osmanlı'nın Son Dönemleri ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Şans Oyunları*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çeviker, T. (1988), *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-II*, Adam Yayınları.

Çokuğraş, I. (2016), *Bekar Odaları ve Meyhaneler*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Çoruk, A.Ş. (2017), *Osmanlı'nın Son Yılları*, Kitabevi Yayınları.

Çulcu, M. (2018), *Yıldız Kumarhanesi ve Mercan Altunyan Çetesi*, E Yayınları.

De Kay, J.E. (2009), *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, çev. Serpil Atamaz Hazar, ODTÜ Yayınları.

Devellioğlu, F. (2003), *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi.

Dinç, G. (2010), *Aydınlığa Mektuplar (1928-1937)*, YKY.

Dostoyevski, F.M. (2013), *Kumarbaz*, çev. Engin Altay, İletişim Yayınları.

Döbel, E.C. (2015), *Bir Faytoncunun Serüvenleri*, çev. Christina Schnettger, Say Yayınları.

Duhani, S.N. (2017), *Eski İnsanlar Eski Evler*, çev. Cemal Süreyya, Kırmızı Kedi.

Dumont, P. ve Georgeon, F. (1996) ed, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dumont, P. (1996), "Beyaz Yıllar", *İstanbul 1914-1923*, (haz.) Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları.

Dursun, D. (1992), "Beyrut", c. 6, *TDV İslam Ansiklopedisi.*

Düzdağ, M.E. (2012), *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yayınları.

Eldem, E., Goffman, D. ve Masters, B. (2017), *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, çev. S. Yalçın, İş Bankası Yayınları.

Emiroğlu, K. (2001), *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları.

Erhat, A. (2015), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi.

Es, H.F. (2013), *Kaybolan İstanbul'dan Hatıralar*, Ötüken Yayınları.

Fehd, T. (2002), "Meysir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 29.

Freely, J. ve Freely, B. (2015), *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*, çev. Yelda Türedi, YKY.

Gardin, N. ve Robert Olorenshaw (2019), *Larousse Semboller Sözlüğü*, çev. Beyza Akşit, Bilge Kültür Sanat.

Georgeon, F. (1996), "Gülüşün ve Gözyaşlarının Kıyısında", *İstanbul 1914-1923*, (haz.) Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, 1996.

Goffman, D. (2017), "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, (ed.) Edhem Elhem, Daniel Goffman ve Bruce Masters, İş Bankası Yayınları.

Gogol, N. V (2012), *Evlenme-Kumarbazlar*, çev. Koray Karasulu, İş Bankası Yayınları.

Göncüoğlu, S.F. (2017), *İstanbul'un İlkleri ve Enleri*, Timaş.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2008), (haz.) Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY.

Hargrave, C.P. (2000), *A History of Playing Cards*, Dover Publications, New York.

Hattox, R.S (1996), *Kahve ve Kahvehaneler*, çev. Nurettin el-Hüseyni, Tarih Vakfı Yayınları.

Heyd, U. (1973), *Old Ottoman Criminal Law*, Clarendon Press, Oxford.

Harvey, D. (2013), *Paris, Modernitenin Başkenti*, Sel Yayınları.

Helfant M., I. (2002), *The High Stakes of Identity- Gambling İn the Life and Literature Of Nineteenth Century Russia*, Northwestern University Press, Illinois.

Hiçyılmaz, E. (2016), *Meyhaneler*, Ulak Yayıncılık.

Homeros (2016), *Odysseia*, çev. Azra Erhat-A. Kadir, İş Bankası Yayınları.

Huizinga, J. (2013), *Homo Ludens*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları.

Hür, Ayşe (2013), "Abdülhamid II", *Rakı Ansiklopedisi*, Overteam Yayınları.

İleri, N. (2013), "Pangaltı Cinayeti 1895: Katil Kim?", *Edebiyatımızın Üvey Evladı Polisiye*, (ed.) Seval Şahin, Banu Öztürk, Didem Ardalı Büyükarman, Bağlam Yayınları.

İnalcık, H. (2014), *Devlet-i Aliyye*, c. 2, İş Bankası Yayınları.

İrtem Kani, S. (1999), *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, Temel Yayınları.

İstanbul Kadı Sicilleri (2019), İstanbul Kültür A.Ş.

Karay, R. H (2015), *Üç Nesil Üç Hayat*, İnkılap Kitabevi.

Karay, R.H. (2017), *Taklitten Adete Gündelik Hayat*, İnkılap Kitabevi.

Karabulut, M. (2010), "Tanzimat Dönemi romanlarında eğlence hayatı, adab-ı muaşeret ve kılık-kıyafet", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 185.

Karpat, K. (2017), *Osmanlı Modernleşmesi*, çev. Ceren Elitöz, Timaş Yayınları,.

Kırlı, C. (2009), *Sultan ve Kamuoyu*, İş Bankası Yayınları.

King, C. (2015), *Pera Palas'ta Gece Yarısı*, çev. Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi.

Kodaman, H. (1944), *Zar, Kâğıt Oyunları ve Hileleri*, APA Yayınevi.

Koçu, R.E. (1968), "Encümen-i Ülfet", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 9, Koçu Yayınları.

Koloğlu, O. (2005), *Cercle d'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, Boyut Yayın Grubu.

Kowaski, W.J. (2003), "Eski Yunan'dan Çin'e Antikçağ Oyunları", çev. A. Hatay, *P Dergisi*, sayı 31.

Kumbaracılar, Sedat (1972), "Türkiye'de Eski Oyunlar", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı 1.

Kur'an-ı Kerim Meali (2010), Diyanet İşleri Başkanlığı.

Lefebvre, H. (2010), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Metis.

Lermontov, M. (2016), *Zamanımızın Bir Kahramanı*, çev. Ülkü Tamer, Can Yayınları.

Levy-Aksu, N. (2017), *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, çev. Serra Akyüz, İletişim Yayınları.

Macarov, M. (2015), *Kudüs Yolculuğu*, Kitap Yayınevi.

Malkoç, E. (2014), *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, Der Kitabevi.

Marion-Crawford, F. (2015), *1890'larda İstanbul*, çev. Şeniz Türkömer, İş Bankası Yayınları.

Mehmed Nuri (1874), *Nasihad Yahud Kumar Belası*, İBB Atatürk Kitaplığı, No. K/3429.

Meriç, N. (2000), *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, Kaknüs Yayınları.

Mintzuri, H. (2012), *İstanbul Anıları 1897-1940*, çev. Silva Kuyumcuyan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mirable Dictionary, Mira Publishing, 2007.

Munting, R. (1996), *An Economic and Social History of Gambling in Britain and USA*, Manchester University Press, Manchester.

Müller, G.A (2010), *İstanbul'un Saltanatlı Günleri*, çev. Hamdiye Betül Kara, Dergah Yayınları.

Musahipzade Celal (1946), *Eski İstanbul Yaşayışı*, Türkiye Yayınevi.

Nerval, G. (2004), *Doğu'da Seyahat*, çev. Selahattin Hilav, YKY.

Nesin, A. (2017), *Matematik ve Oyun*, Nesin Yayınevi.

Neyzi, L. (2011), *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak*, Tarih Vakfı Yayınları.

Nişanyan, S. (2020), *Nişanyan Sözlük*, Liberus Yayınları, 2020.

Paker, E.C. (2001), *Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*, Remzi Kitabevi.

Oliver, A. (2016), *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, Köprü Yayınları.

Olker, B. (1959), "Aşçı iskambili", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2.

Özbek, N. (2013), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*, İletişim Yayınları.

Özer, İ. (2014), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, Truva Yayıncılık.

Öztürk, S. (2005), *Cumhuriyet Türkiyesinde Kahvehane ve İktidar (1930-1945)*, Kırmızı Yayınları.

Öztürk, S. (2006) "Bir kurumun tarihsel ve sosyolojik incelemesi: Şehir Kulüpleri (1923-1950)", *Galatasaray İletişim*, Haziran.

Özuyar, A. (2008a), *Knockaloe ve Meçhul Türkler*, İş Bankası Yayınları.

Özuyar, A. (2008b), *Sinemanın Osmanlıca Serüveni*, De ki Basımevi.

Parlak, Ö.F. (2018), "Playing 'the Turk': Early modern board games and playing cards in Europe as a Counter-Argument to History", *Transcultural Anglophone Stuedies*, c. 5.

Parry, E. (2004), *Bir Albüm Dolusu Cinayet*, çev. Mehmet Harmancı, Oğlak Yayınları.

Rasim, A. (2009), *Şehir Mektupları*. Üç Harf Yayıncılık.

Redhouse, J.W. (1882), *Redhouse's Turkish Dictionary*, Wymand and Sons, Londra.

Rensselaer, Mrs. J.K. von (1890), *The Devil's Picture Book*, Dodd Mead and Company Publishers, New York.

Reith, G. (1999), *The Age of Chance, Gambling in Western Culture*, Routledge Londra.

Rosenthal, F. (1975), *Gambling in Islam*, Brill, Leiden.

Sadri Sema (2008), *Eski İstanbul Hatıraları*, Kitabevi Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1994), "Encümeni Ülfet", *DBİA*, c. 3.

Sakaoğlu, N. (1994), "Mehmed VI", *DBİA*, c. 5.

Samipaşazade Sezai (2003), *Sergüzeşt*, Timaş Yayınları.

Sennett, R. (2013), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları.

Sevengil, R. A. (2014), *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, Alfa Yayınları.

Sıddıki, M.İ. (1981), *Why Islam Forbids Intoxicants and Gambling*, Kazi Publications, Lahor.

Schivelbusch, W. (2020), *Keyif Verici Maddelerin Tarihi*, çev. Zehra Aksu Yılmazer, Kırmızı Kedi.

Schwartz, D.G. (2006), *Roll the Bones*, Gotham Books, New York.

Smith, A.R. (2015), *İstanbul'da Bir Ay*, çev. Mehmet Şerif Erkek, Yeditepe Yayınevi.

Standage, T. (2004), *Mekanik Türk*, çev. Gülenbilge Zanardi, Saga Yayınları.

Tanpınar, A.H. (2015), *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları.

Tercüman, Ç. (2018), *Türk Romanında Moda ve Toplumsal Değişim (1923-1940)*, İletişim Yayınları.

Tez, Z. (2009), *Gündelik Yaşam ve Eğlencenin Kültürel Tarihi*, Doruk Yayınları.

Thevenot, J. (2014), *Thevenot Seyahatnamesi*, (ed.) Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktay, Kitap Yayınevi.

Thompson, W. N (2010), *The International Ecncylopedia of Gambling*, ABC, California.

Toprak, Z. (1994), "Birinci Dünya Savaşında İstanbul", *DBİA*, c. 2.

Toprak, Z. (2017), *Türkiye'de Yeni Hayat*, Doğan Kitap.

Topuz, S. (2005), *Zar ve Kağıt Oyunları ve Oyunların Hileleri*, Gün Yayıncılık.

Tuna, S. (2018), *Türkiye'de Yılbaşı Kutlamaları (1926-1950)*, Cinius Yayınları.

Tunçay, M. (1993), *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, Milli Piyango İdaresi Yayınları.

Türker, O. (2016), *Pera'dan Beyoğlu'na*, Sel Yayınları.

Türker, O. (2009), *Tatavla*, Sel Yayınları.

Uluçay, Ç. (2001), *Harem II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ulunay, R.C. (2017), *Sayılı Fırtınalar*, Alfa Yayınları.

Ünüvar, S. (2013), *Saray Hatıralarım*, Timaş Yayınları.

Veblen, T. (2015), *Aylak sınıfın teorisi*, çev. Eren Kırmızıaltın ve Hüsnü Bilir, Heretik Yayıncılık.

Willshire, W.H (1876), *A Descriptive Catalogue of Playing and Other Cards in the British Museum*, Chiswick Press, Londra.

Winternitz, M. (der.) (2002), *Hint Destanları*, çev. Korhan Kaya, İmge Yayıncılık.

Wintle, S. (1987), "The Playing-Card", *The Journal of the International Playing-Card Society*, c. XV, no: 4, Londra.

Wittman, W. (2011), *Osmanlı'ya Yolculuk 1799-1800-1801*, çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık.

Wratislaw, A.C. (1924), *A Consul in the East*, William Backwood and Sons, Edinburgh ve Londra.

Valon de, A. (2015), *Doğu'da Bir Yıl,* çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları.

Yerasimos, S. (haz.) (1996), "Kozmopolit Bir Yapıdan Milliyetçiliğe", *İstanbul 1914-1923*, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları.

Yolal, M. (2021), *Osmanlı'da Kumar ve Şans Oyunları (1800-1923),* Tarih Vakfı Yayınları.

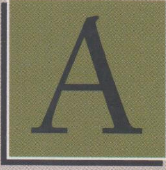
Yıldızcı, A. (1993), " Abraham Paşa Korusu", *DBİA*, c. 1.

Yılmaz, Ö.F. (2014), "Yıldız Sarayı 1926'da Gazino ve Kumarhane Yapıldı", *Yedikıta*, sayı 73.

Ziya, S. (2009), *Salon Köşelerinde*, İş Bankası Yayınları.

Zweig, S. (2011), *Yolculuklar Üzerine*, çev. Ahmed Arpad, Everest Yayınları.

Zweig, S. (2015), *Marie Antoinette*, çev. Tevfik Turan, Can Yayınları.

Ahmet Yeşilyurt, Osmanlı topraklarında çok daha önce görülmeye başlamış olsa da özellikle Tanzimat dönemiyle birlikte gittikçe daha da yaygınlaşan "kumar"ı ve para için oyun oynama alışkanlıklarını çeşitli yönleriyle ele alıyor: Bugün "kumarhane" olarak değerlendirdiğimiz yerlerin oluşum süreci nasıldı? Devletin "kumarla mücadele" kapsamında aldığı tedbirler, yaptığı düzenlemeler nelerdi? Kumar tutkunlarının her koşulda oynamaya devam etmek için buldukları çözümler nelerdi, yakalanmamak için neler yapıyorlardı? Tanzimat sonrasına kadar Osmanlı topraklarına yabancı olan modern anlamdaki kumarhaneler, Osmanlı ve Cumhuriyet basınında, kitaplarda, dergilerde nasıl yer alıyorlardı?

Kapsamlı bir arşiv araştırmasına dayanan, kumarın ve oyunların ne şekilde evrildiğini Osmanlı ve erken Cumhuriyet devri açısından belgeler üzerinden kronolojik denilebilecek şekilde ortaya koyan çalışma "talihe zar atanları", kumar masalarında bütün varlıklarını yitirseler de oynamaktan vazgeçmeyenleri, kumar yüzünden işlenen cinayetleri, yürütülen takibatları, kumar düşkünü devlet görevlilerini, resmî ve gayriresmî kumar salonlarını, "bitirimhaneleri" ve bunlara yönelik tepkileri gözler önüne seriyor.

Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Kumar, "Kâr etmek isterseniz hiç oyun oynamayın, muhakkak kârlı çıkarsınız" sözünün de ortaya çıktığı trajikomik durumları, gerek devletin gerek kumarbazların tutumlarını düşündürücü olduğu kadar yer yer eğlenceli boyutlarıyla da ortaya seren bir çalışma.

ISBN-13: 978-975-05-3299-3
9 789750 532993
KDV'DEN MUAFTIR